

1. Πρόσφατη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας

1.1. ΣτΕ 1439/2020 Ολομέλεια

Πρόεδρος: Α. Σακελλαροπούλου - Α.Ράντος

Εισηγητής: Γ. Τσιμέκας, Σύμβουλος ΣτΕ

Δικηγόροι: Λ. Αποστολίδης (ενάγοντες) - Γ. Κανελλόπουλος, Σ.Σπυρόπουλος, Α.Κανελλοπούλου (ΕΦΚΑ-ΝΣΚ) - Ε.Καλαντζή-Θ.Αντωνίου (ΕΤΕΑΕΠ) – Χ.Μπρισκόλα (παρεμβαίνον Δημόσιο-ΝΣΚ)

Συνταγματικότητα και συμφωνία με την ΕΣΔΑ του ν. 4387/2016-Ισχύς των αποφάσεων 2287-2288/2015 αποφάσεων του ΣτΕ-Μη δυνατότητα θεραπείας αντισυνταγματικότητας με νεότερες μελέτες-Χρονικός περιορισμός της ισχύος των αποτελεσμάτων.

α) Η θεσπισθείσα με τη διάταξη του άρθρου 14 παρ. 2 περ. α΄ του ν. 4387/2016 ρύθμιση της συνέχισης καταβολής των συντάξεων, όπως είχαν διαμορφωθεί την 31.12.2014, δηλαδή με τις μειώσεις που επήλθαν με τους ν. 4051/2012 και 4093/2012 για το χρονικό διάστημα από την έναρξη ισχύος του νόμου 4387/2016, ήτοι από 12.5.2016 και εφεξής, είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ, όπως κρίθηκε με την απόφαση 1891/2019 της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας, β) Η παραπάνω διάταξη του άρθρου 14 παρ. 2 περ. α του ν. 4387/2016 δεν καταλαμβάνει ρυθμιστικά και το χρονικό διάστημα από 1.1.2013 έως 11.5.2016, για το οποίο ισχύουν τα κριθέντα με τις 2287-2288/2015 αποφάσεις της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας. Ειδικότερα, όμως, όπως κρίθηκε με τις εν λόγω αποφάσεις, για το χρονικό διάστημα από 1.1.2013 μέχρι 10.6.2015, οι συνέπειες των εν λόγω αποφάσεων με τις οποίες κρίθηκαν ως αντίθετες προς το Σύνταγμα οι σχετικές ρυθμίσεις, ισχύουν μόνο για όσους είχαν ήδη ασκήσει σχετικές αγωγές πριν την 10-6-2015. Κατόπιν αυτού, αποβαίνει αλυσιτελής η απάντηση στο περαιτέρω ερώτημα εάν η ρύθμιση για ολόκληρο το ως άνω χρονικό διάστημα αντίκειται στο Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ, γ) Με βάση τις κρίσεις των αποφάσεων της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας 2287-2288/2015 και 1891/2019, η διαγνωσθείσα αντίθεση προς το Σύνταγμα και το άρθρο 1 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της Ε.Σ.Δ.Α. των προαναφερθεισών διατάξεων των νόμων 4051/2012 και 4093/2012, με τις οποίες θεσπίσθηκαν οι μειώσεις των συντάξεων, δεν δύναται να θεραπευθεί με μεταγενέστερες της δημοσιεύσεως των εν λόγω νόμων μελέτες, όπως είναι οι μελέτες που συνοδεύουν τον μεταγενέστερο ν. 4387/2016 για το χρονικό διάστημα από της θεσπίσεώς των έως 11.5.2016, και δ) Ο χρονικός περιορισμός της ισχύος των αποτελεσμάτων που έθεσαν οι 2287-2288/2015 αποφάσεις της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας δεν αφορά μόνον τη διαπίστωση της αντίθεσης προς το Σύνταγμα των διατάξεων των νόμων 4051/2012 και 4093/2012, αλλά καταλαμβάνει και τη διαπιστωθείσα αντίθεση αυτών προς το άρθρο 1 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της Ε.Σ.Δ.Α.

1. ...

2. Επειδή, με την κρινόμενη αγωγή, οι ενάγοντες, συνταξιούχοι του Ενιαίου Φορέα Κοινωνικής Ασφάλισης (Ε.Φ.Κ.Α.) και του Ενιαίου Ταμείου Επικουρικής Ασφάλισης και Εφάπαξ Παροχών (Ε.Τ.Ε.Α.Ε.Π.) - πρώην εργαζόμενοι της Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδας Α.Ε. (Ο.Τ.Ε. Α.Ε.) - ζητούν να υποχρεωθούν οι εν λόγω ασφαλιστικοί οργανισμοί να καταβάλουν σε καθέναν από αυτούς, βάσει των άρθρων 105-106 ΕισΝΑΚ και επικουρικώς βάσει του άρθρου 904 Α.Κ., νομιμοτόκως, τα αναφερόμενα στο δικόγραφο της αγωγής ποσά, τα

οποία, σύμφωνα με τα αναλυτικά εκτιθέμενα στην αγωγή, αντιστοιχούν στις περικοπές των απονεμηθεισών σε αυτούς από τους ανωτέρω ασφαλιστικούς φορείς συντάξεων (κύριας και επικουρικής), δυνάμει του άρθρου 6 παρ. 1 και 2 του ν. 4051/2012 και του άρθρου πρώτου παρ. ΙΑ υποπαρ. ΙΑ.5 περ. 1 του ν. 4093/2012, και στην κατάργηση των δώρων εορτών Χριστουγέννων και Πάσχα και του επιδόματος αδείας δυνάμει του άρθρου πρώτου παρ. ΙΑ υποπαρ. ΙΑ.6 περ. 3 του ν. 4093/2012, από 1.1.2013 έως 31.8.2019.

3. Επειδή, η υπό κρίση αγωγή εισήχθη στο Συμβούλιο της Επικρατείας κατ' εφαρμογή του άρθρου 1 παρ. 1 του ν. 3900/2010 (Α' 213), όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 40 παρ. 1 του ν. 4055/2012 (Α' 51), στο οποίο ορίζονται τα εξής: «Οποιοδήποτε ένδικο βοήθημα ή μέσο ενώπιον οποιουδήποτε τακτικού διοικητικού δικαστηρίου μπορεί να εισαχθεί στο Συμβούλιο της Επικρατείας με πράξη τριμελούς Επιτροπής, αποτελούμενης από τον Πρόεδρό του, τον αρχαιότερο Αντιπρόεδρο και τον Πρόεδρο του αρμόδιου καθ' ύλην Τμήματος, ύστερα από αίτημα ενός των διαδίκων ή του Γενικού Επιτρόπου των διοικητικών δικαστηρίων, όταν με αυτό τίθεται ζήτημα γενικότερου ενδιαφέροντος που έχει συνέπειες για ευρύτερο κύκλο προσώπων. ... Μετά την επίλυση του ζητήματος, το Συμβούλιο της Επικρατείας μπορεί να παραπέμψει το ένδικο μέσο ή βοήθημα στο αρμόδιο τακτικό διοικητικό δικαστήριο. Η απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας δεσμεύει τους διαδίκους της ενώπιόν του δίκης, στους οποίους περιλαμβάνονται και οι παρεμβάντες. Στη δίκη ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας μπορεί να παρέμβει κάθε διάδικος σε εκκρεμή δίκη, στην οποία τίθεται το ίδιο ζήτημα, και να προβάλει τους ισχυρισμούς του σχετικά με το ζήτημα αυτό. ...». Ειδικότερα, με την 21/2019 πράξη της τριμελούς Επιτροπής του άρθρου 1 παρ. 1 του ν. 3900/2010, η κρινόμενη αγωγή, η οποία είχε ασκηθεί στις 11.9.2019 ενώπιον του Μονομελούς Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών ως δικαστηρίου αρμοδίου για την εκδίκασή της (άρθρο 1 παρ. 2 εδαφ. η' του ν. 1406/1983), εισήχθη στο Συμβούλιο της Επικρατείας, κατόπιν αίτησης του Ε.Φ.Κ.Α., προκειμένου να κριθούν τα ακόλουθα γενικότερου ενδιαφέροντος ζητήματα που έχουν συνέπειες για ευρύτερο κύκλο προσώπων: α) Αν η θεσπισθείσα με τη διάταξη του άρθρου 14 παρ. 2α του ν. 4387/2016 ρύθμιση της συνέχισης καταβολής των συντάξεων, όπως είχαν διαμορφωθεί την 31.12.2014, δηλαδή με τις μειώσεις που επήλθαν με τους ν. 4051/2012 και 4093/2012 για το χρονικό διάστημα από την έναρξη ισχύος του νόμου 4387/2016, ήτοι από 12.5.2016 και εφεξής, είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ. β) Αν η παραπάνω διάταξη του άρθρου 14 παρ. 2α του ν. 4387/2016 έχει την έννοια ότι καταλαμβάνει ρυθμιστικά και το διάστημα από 1.1.2013 έως την 11.5.2016 και, σε καταφατική περίπτωση, εάν η ρύθμιση για το διάστημα αυτό αντίκειται στο Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ. γ) Αν ο χρονικός περιορισμός της ισχύος των αποτελεσμάτων που έθεσαν οι 2287-2288/2015 αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας αφορά μόνο τη διαπίστωση της αντίθεσης προς το Σύνταγμα των διατάξεων των νόμων 4051/2012 και 4093/2012 ή καταλαμβάνει και τη διαπιστωθείσα αντίθεση αυτών προς το άρθρο 1 του 1ου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ και δ) Αν με βάση τις κρίσεις της ΣτΕ 1891/2019 Ολομ. και των ΣτΕ 2287-8/2015 Ολομ. οι παραπάνω μειώσεις των συντάξεων για το χρονικό διάστημα από 1.1.2013 έως 11.5.2016 είναι δυνατό να κριθούν σύμφωνες με το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ εφόσον από εμπειριστατωμένη επιστημονική μελέτη, μεταγενέστερη των αποφάσεων ΣτΕ 2287-8/2015 Ολομ., προκύπτει ή θα προκύψει ότι οι μειώσεις των συντάξεων βάσει των ν. 4051/2012 και 4093/2012 από την έναρξη επιβολής τους (1.1.2013) ήταν κατ' ουσίαν σύμφωνες με το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ».

4. Επειδή, η ανωτέρω πράξη της Επιτροπής δημοσιεύθηκε σε δύο ημερήσιες εφημερίδες των Αθηνών («ΕΣΤΙΑ», φύλλο της 22.11.2019 και «ΤΑ ΝΕΑ», φύλλο της 22.11.2019), όπως ορίζεται στις διατάξεις του ως άνω άρθρου 1 παρ. 1 του ν. 3900/2010. Κατόπιν αυτού, συντρεχουσών και των λοιπών προϋποθέσεων του νόμου, παραδεκτώς εισάγονται προς επίλυση τα ανωτέρω ζητήματα και είναι περαιτέρω εξεταστέα η κρινόμενη αγωγή, για την εκδίκαση της οποίας έχουν εφαρμογή, όπως έχει γίνει δεκτό (ΣΤΕ 601/2012 Ολομ., 3410/2014 κ.ά.), ως προς μεν την πληρεξουσιότητα, οι διατάξεις του άρθρου 27 του π.δ. 18/1989 (Α' 8), ως προς δε το παραδεκτό και το βάσιμο της αγωγής, οι οικείες διατάξεις του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας, ο οποίος κυρώθηκε με το άρθρο πρώτο του ν. 2717/1999 (Α' 97).

5. ...

6. ...

7. Επειδή, οι λοιποί ενάγοντες ομοδικούν παραδεκτώς, σύμφωνα με το άρθρο 115 παρ. 1 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας (ν. 2717/1999), όπως η παράγραφος αυτή ισχύει μετά την αντικατάστασή της με το άρθρο 22 παρ. 1 του ν. 3226/2004 (Α' 24), που επιτρέπει την άσκηση κοινής αγωγής από περισσότερα πρόσωπα, εφόσον, μεταξύ άλλων, τα δικαιώματά τους στηρίζονται σε όμοια, κατά τα ουσιώδη, νομική και πραγματική βάση (ΣΤΕ 4741/2014 Ολομ.).

8. Επειδή, στη δίκη παρεμβαίνουν υπέρ των εναγόντων, κατ' άρθρο 1 παρ. 1 του ν. 3900/2010, με χωριστά δικόγραφα παρεμβάσεων, με τα οποία προβάλλουν ότι είναι διάδικοι σε εκκρεμείς δίκες στις οποίες τίθενται ένα ή περισσότερα από τα ζητήματα της παρούσας πιλοτικής δίκης, οι εξής:

9. Επειδή, με τις διατάξεις του ως άνω άρθρου 1 του ν. 3900/2010 εισάγεται ο θεσμός της πρότυπης ή «πιλοτικής» δίκης ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας για ζητήματα γενικότερου ενδιαφέροντος, τα οποία αναμένεται να προκαλέσουν μεγάλο αριθμό διαφορών με τον κίνδυνο να εκδοθούν αντιφατικές αποφάσεις και να υπάρξει σημαντική καθυστέρηση για τους διαδίκους ενώπιον των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων. Στις περιπτώσεις αυτές παρέχεται η δυνατότητα στους διαδίκους και στα διοικητικά δικαστήρια να απευθύνονται απ' ευθείας στο Συμβούλιο της Επικρατείας ώστε αυτό να επιλύει τα σχετικά ζητήματα, διασφαλίζοντας την ενότητα της νομολογίας και την ασφάλεια δικαίου (βλ. ΣΤΕ 815-819, 1308/2019 Ολομ., 4741, 601/2012 Ολομ. κ.ά.). Εν όψει του, κατά τα ως άνω, σκοπού στον οποίο αποβλέπουν οι διατάξεις του άρθρου 1 παρ. 1 του ν. 3900/2010 και λαμβανομένης υπόψη της ανάγκης ταχείας επιλύσεως των ανωτέρω εισαχθέντων ενώπιόν του προς επίλυση ζητημάτων και των τιθεμένων, λόγω του μεγάλου αριθμού των παρεμβαίνόντων νομικών και φυσικών προσώπων, ζητημάτων παραδεκτού (νομιμοποιήσεως, εννόμου συμφέροντος, ομοδικίας κλπ), το Δικαστήριο κρίνει, κατ' εξαίρεση, ότι για τις ανάγκες της παρούσας πιλοτικής δίκης πρέπει να προχωρήσει η εκδίκαση της υποθέσεως ως εάν, από τυπική άποψη, είχαν γίνει δεκτές όλες οι παρεμβάσεις, χωρίς ατομική εξέταση εκάστης εξ αυτών, ώστε να αποφευχθεί η εκ της εξετάσεως των ανωτέρω ζητημάτων επέλευση συνεπειών (χωρισμός δικογράφου κλπ), που θα οδηγούσαν σε καθυστέρηση στην έκδοση αποφάσεως επί του συνόλου των ζητημάτων επί των οποίων κλήθηκε να αποφανθεί με την διαδικασία του άρθρου 1 παρ. 1 του ν. 3900/2010 (πρβλ. ΣΤΕ 3410/2014). Η κρίση αυτή, ενόψει του ως άνω δικαιολογητικού της λόγου, ουδόλως, βεβαίως, συνεπάγεται την κατ' ουσίαν παραδοχή της συνδρομής των νομίμων προϋποθέσεων ασκήσεως των εν λόγω παρεμβάσεων ούτε την αναγνώριση, στους παρεμβάντες οποιωνδήποτε δικονομικών

πλεονεκτημάτων από τις εν λόγω παρεμβάσεις, οι οποίες, υπό την ως άνω μορφή τους, προδήλως δεν συνάδουν με τον σκοπό που θάλπουν οι οικείες δικονομικές διατάξεις.

10. Επειδή, με την παρέμβαση του σωματείου «Μικτό Ταξικό Συνταξιοχικό Κίνημα Η ΣΥΣΠΕΙΡΩΣΗ» κ.λπ. (συν. 42), προβάλλεται ότι ο Ε.Φ.Κ.Α., κατά κατάχρηση δικαιώματος και κατά παράβαση του άρθρου 25 παρ. 3 του Συντάγματος και των άρθρων 1, 17, 18, 32 και 34 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ε.Σ.Δ.Α.) που κυρώθηκε με το ν.δ. 53/1974 (Α' 256), ζήτησε με αίτησή του την διεξαγωγή πιλοτικής δίκης επί της υπό κρίση αγωγής, κατ' άρθρο 1 του ν. 3900/2010, προκειμένου να καθυστερήσει και να παρελκύσει τις εκκρεμείς δίκες των συνταξιούχων ενώπιον των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων και να αποφύγει να συμμορφωθεί προς τις 2287 και 2288/2015 αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, καθώς και ότι εν προκειμένω επιχειρείται, κατά παράβαση των άρθρων 1, 17, 18, 32 παρ. 2, 34 και 41 της Ε.Σ.Δ.Α., η αφαίρεση από την αρμοδιότητα του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ε.Δ.Δ.Α.) της ασκηθείσης ενώπιόν του προσφυγής του πρώτου παρεμβαίνοντος σωματείου, με την οποία ζητά να αναγνωρισθεί η παραβίαση, λόγω της μη συμμορφώσεως της Διοικήσεως προς τις ανωτέρω 2287 και 2288/2015 αποφάσεις της Ολομελείας, των άρθρων 6, 13, 14, 34 της Ε.Σ.Δ.Α. και 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ε.Σ.Δ.Α. Οι ως άνω προβαλλόμενοι ισχυρισμοί περί παραβάσεως των πιο πάνω υπερνομοθετικής ισχύος διατάξεων, λόγω επέμβασης σε εκκρεμή ενώπιον του Ε.Δ.Δ.Α. δίκη, είναι απορριπτέοι ως αβάσιμοι, διότι, αφενός, η τυχόν ύπαρξη εκκρεμούς διαδικασίας ενώπιον του Ε.Δ.Δ.Α. δεν συνεπάγεται την αναστολή εφαρμογής των λοιπών εθνικών δικονομικών ρυθμίσεων και δυνατοτήτων των διαδίκων και, αφετέρου, η πρόοδος της δίκης επί της προσφυγής που άσκησαν οι παρεμβαίνοντες στο Ε.Δ.Δ.Α. δεν επηρεάζεται από την εξέλιξη της παρούσας δίκης. Άλλωστε, η εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων όχι μόνον δεν αποκλείει αλλ' αντιθέτως προϋποθέτει την εξάντληση των δυνατοτήτων που παρέχουν οι εθνικές δικονομικές ρυθμίσεις. Τέλος, ο ισχυρισμός περί καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος εκ μέρους του Ε.Φ.Κ.Α., ανεξαρτήτως του ότι δεν νοείται κατάχρηση δικαιώματος στο δημόσιο δίκαιο (βλ. ΣτΕ 1626/2018, 2580/2017, 343/2016 κ.ά.), είναι απορριπτέος ως αβάσιμος για το λόγο ότι η εφαρμογή της ρυθμίσεως του άρθρου 1 του ν. 3900/2010, αποβλέπει, εν προκειμένω, στην αποφυγή εκδόσεως αντιφατικών αποφάσεων επί συνταξιοδοτικών θεμάτων που αφορούν μεγάλο αριθμό ενδιαφερομένων και εξυπηρετεί την ανάγκη ταχείας επιλύσεως των σχετικών ζητημάτων.

11. Επειδή, περαιτέρω, οι παρεμβαίνοντες ισχυρίζονται ότι αποκλειστικά αρμόδιο να αποφανθεί επί του δεύτερου και του τρίτου των ζητημάτων που τίθενται στην παρούσα πιλοτική δίκη είναι το Ε.Δ.Δ.Α. βάσει του άρθρου 32 παρ. 1 της Ε.Σ.Δ.Α. Στη διάταξη αυτή ορίζεται ότι η δικαιοδοσία του Ε.Δ.Δ.Α. «επεκτείνεται εφ' όλων των θεμάτων που αφορούν την ερμηνεία και την εφαρμογή της Σύμβασης και των Πρωτοκόλλων της, που του υποβάλλονται υπό τις προϋποθέσεις που προβλέπονται στα άρθρα 33, 34, 46 και 47». Επομένως, το Ε.Δ.Δ.Α. αποφαίνεται υπό τις προϋποθέσεις που προβλέπονται στα ανωτέρω άρθρα της Συμβάσεως και, συγκεκριμένα, όπως προκύπτει από τα άρθρα

αυτά, επί προσφυγών που υποβάλλονται ενώπιόν του για παραβίαση διατάξεων της Σύμβασης και των Πρωτοκόλλων της από ένα Συμβαλλόμενο Μέρος κατά άλλου (άρθρο 33, με τίτλο «Διακρατικές υποθέσεις») και από φυσικά πρόσωπα και μη κυβερνητικούς οργανισμούς (άρθρο 34, με τίτλο «Ατομικές προσφυγές»), καθώς και επί ζητημάτων που παραπέμπονται ενώπιόν του από την Επιτροπή Υπουργών και αφορούν είτε την ερμηνεία οριστικών αποφάσεων του Ε.Δ.Δ.Α. και την υποχρέωση συμμορφώσεως προς αυτές των Συμβαλλομένων Μερών, επί των διαφορών στις οποίες είναι διάδικοι (άρθρο 46, με τίτλο «Υποχρεωτική ισχύς και εκτέλεση των αποφάσεων») είτε γνωμοδοτήσεις για νομικά θέματα που αφορούν την ερμηνεία της Συμβάσεως και των Πρωτοκόλλων της (άρθρο 47, με τίτλο «Γνωμοδοτήσεις»). Στην προκειμένη περίπτωση, όμως, το δεύτερο και τρίτο από τα ζητήματα της παρούσας δίκης, τα οποία ανακύπτουν στο πλαίσιο του ελέγχου της συμβατότητας εθνικών διατάξεων προς την Ε.Σ.Δ.Α., αφορούν ερμηνεία εθνικής διατάξεως (το δεύτερο) και ερμηνεία των 2287-2288/2015 αποφάσεων της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας (το τρίτο), τίθενται δε προς επίλυση όχι ενώπιον του Ε.Δ.Δ.Α. αλλά ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας στο πλαίσιο της παρούσας πιλοτικής δίκης και, επομένως, αρμόδιο να αποφανθεί επί αυτών είναι το παρόν Δικαστήριο, απορριπτομένου του ισχυρισμού περί παραβάσεως του άρθρου 32 παρ. 1 της Ε.Σ.Δ.Α. ως αβάσιμου.

12. Επειδή, στην παρ. 3 του ανωτέρω άρθρου 1 του ν. 3900/2010, η οποία προστέθηκε με το άρθρο 40 παρ. 2 του ν. 4055/2012, ορίζονται τα εξής: “3. Μετά την επίλυση ζητήματος κατά τη διαδικασία των προηγούμενων παραγράφων, οι υποθέσεις των οποίων είχε ανασταλεί η εκδίκαση, που θέτουν μόνο αυτό το ζήτημα, εισάγονται υποχρεωτικά προς κρίση σε συμβούλιο κατά τα άρθρα 34Α και 34Β του π.δ. 18/1989 και 126Α του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας. Το ίδιο ισχύει και για τις υποθέσεις στις οποίες τίθενται εκτός από το ως άνω ζήτημα και λόγοι, που είναι προφανώς अपараδέκτοι ή αβάσιμοι. Εάν, μετά ταύτα, κατόπιν αιτήσεως διαδίκου εισαχθούν στο ακροατήριο, και το δικαστήριο κρίνει σύμφωνα με τα κριθέντα από το Συμβούλιο της Επικρατείας, τα δαπανήματα που, κατά τις ως άνω διατάξεις, επιβάλλονται στον διάδικο αυτόν, διπλασιάζονται.”. Η υποχρεωτική εισαγωγή, σύμφωνα με την ανωτέρω διάταξη, των υποθέσεων που εκκρεμούν ενώπιον των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων σε συμβούλιο, μετά την επίλυση των ζητημάτων κατά τη διαδικασία της πιλοτικής δίκης, η οποία προβλέφθηκε προκειμένου να αποσυμφορηθούν τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια από μεγάλο αριθμό δικών, στις οποίες τίθενται τα ίδια ζητήματα με τα επιλυθέντα κατά τη διαδικασία της πιλοτικής δίκης, συμβάλλει στη γρήγορη επίλυση των σχετικών διαφορών, και δεν βλάπτει τον διάδικο, ο οποίος, πέραν του ότι έχει προηγηθεί απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας που αντιμετωπίζει το γενικότερου ενδιαφέροντος ζήτημα που τίθεται στην υπόθεσή του, έχει, εν πάση περιπτώσει, τη δυνατότητα να ζητήσει τη συζήτηση της υποθέσεώς του στο ακροατήριο. Ως εκ τούτου, οι εν λόγω ρυθμίσεις δεν αντίκεινται στις διατάξεις των άρθρων 20 παρ. 1 του Συντάγματος, 13 της Ε.Σ.Δ.Α., 2 παρ. 3 περ. α και β του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ν. 2462/1997, Α΄ 25) και 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσα δε περί του αντιθέτου

ισχυρίζονται οι παρεμβαίνοντες πρέπει να απορριφθούν ως αβάσιμα. Άλλωστε, η υποχρεωτική εισαγωγή των ως άνω υποθέσεων στη διαδικασία σε συμβούλιο αφορά τις περιπτώσεις, στις οποίες ανακύπτει μόνον το ζήτημα που κρίθηκε κατά τη διαδικασία της πιλοτικής δίκης (καθώς και λόγοι που είναι προφανώς απαράδεκτοι ή αβάσιμοι), και όχι περιπτώσεις, στις οποίες ανακύπτουν ζητήματα, που τυχόν διαφοροποιούν τις υποθέσεις αυτές από την κριθείσα από το Συμβούλιο της Επικρατείας κατά την πιλοτική δίκη, απορριπτομένων ως στηριζόμενων σε εσφαλμένη προϋπόθεση των ισχυρισμών των παρεμβαίνοντων, σύμφωνα με τους οποίους, δεδομένου ότι πρέπει να υφίσταται εξατομικευμένη κρίση των διαφορετικών βιοτικών συνθηκών κάθε διαδίκου, η δέσμευση των δικαστηρίων της ουσίας από την κρίση του Συμβουλίου της Επικρατείας δεν μπορεί να εκτείνεται στις βιοτικές σχέσεις κάθε διαδίκου ενώπιον των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων. Περαιτέρω, η πρόβλεψη ειδικού επιπλέον παραβόλου για το παραδεκτό της αιτήσεως συζητήσεως στο ακροατήριο, καθώς και αυξημένων δικαστικών δαπανημάτων στην περίπτωση που το δικαστήριο, κατόπιν της συζητήσεως της υποθέσεως στο ακροατήριο, κρίνει σύμφωνα με τα κριθέντα από το Συμβούλιο της Επικρατείας, έχουσα έντονα αποτρεπτικό χαρακτήρα προς αποφυγή αστήρικτων και απερίσκεπτων αιτήσεων σε σχέση με το ένδικο βοήθημα ή μέσο, το οποίο θέτει ζήτημα που έχει ήδη επιλυθεί με απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας κατά τη διαδικασία της πιλοτικής δίκης και επί του οποίου έχει εκδοθεί απόφαση από δικαστικό σχηματισμό του τακτικού διοικητικού δικαστηρίου, δεν παραβιάζει τις ανωτέρω υπερνομοθετικής ισχύος διατάξεις και είναι απορριπτέα, ως αβάσιμα, όσα περί του αντιθέτου ισχυρίζονται οι παρεμβαίνοντες (πρβλ. ΣτΕ 2461/2017, 300/2016 επταμ., 2311-3/2015).

13. Επειδή, στη δίκη παρεμβαίνει υπέρ του Ε.Φ.Κ.Α. και του Ε.Τ.Ε.Α.Ε.Π. το Ελληνικό Δημόσιο, όπως εκπροσωπείται από τον Υπουργό Οικονομικών, βάσει του άρθρου 1 παρ. 1 του ν. 3900/2010. Όπως προκύπτει από τα προσκομισθέντα στοιχεία, το παρεμβαίνον είναι διάδικο σε εκκρεμείς δίκες ενώπιον του Μονομελούς Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών στις οποίες τίθενται τα ίδια νομικά ζητήματα με τα τιθέμενα στην παρούσα πιλοτική δίκη. Στις ως άνω εκκρεμείς ενώπιον του Μονομελούς Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών αγωγές τυχόν αποζημιωτική ευθύνη, για τις επίμαχες περικοπές των κύριων και επικουρικών συντάξεων, βαρύνει τους ασφαλιστικούς οργανισμούς Ε.Φ.Κ.Α. και Ε.Τ.Ε.Α.Ε.Π., αντίστοιχα. Ωστόσο, εφόσον οι αγωγές στρέφονται και κατά του Ελληνικού Δημοσίου, το τελευταίο παραδεκτώς παρεμβαίνει στην παρούσα πιλοτική δίκη βάσει του άρθρου 1 παρ. 1 του ν. 3900/2010, σε κάθε δε περίπτωση, το Ελληνικό Δημόσιο παραδεκτώς παρεμβαίνει υπέρ του Ε.Φ.Κ.Α. και του Ε.Τ.Ε.Α.Ε.Π., βάσει του άρθρου 113 παρ. 1 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας, εφόσον, πέραν από την κάλυψη δαπάνης της εθνικής σύνταξης, έχει εγγυητική ευθύνη για την κάλυψη της δαπάνης του ανταποδοτικού τμήματος της κύριας σύνταξης, καθώς και της επικουρικής σύνταξης σύμφωνα με τα κριθέντα με τις 1891/2019 και 1889/2019 αποφάσεις της Ολομέλειας του Δικαστηρίου (βλ. σκέψεις 21 και 22, αντίστοιχα).

14. Επειδή, με την εμφάνιση της οξείας δημοσιονομικής κρίσης στις αρχές του έτους 2010, ο νομοθέτης, εκτιμώντας ότι υφίστατο άμεσος κίνδυνος κατάρρευσης της οικονομίας και χρεοκοπίας της Χώρας και ότι ο

μόνος τρόπος για να αντιμετωπισθεί η κατάσταση ήταν η προσφυγή στη χρηματοδοτική υποστήριξη από τα κράτη της Ευρωζώνης και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, έλαβε, έναντι της υποστηρίξεως αυτής, κυριαρχικώς, σειρά μέτρων περιστολής των δημοσίων δαπανών, μεταξύ των οποίων και η διενέργεια περικοπών και μειώσεων συνταξιοδοτικών παροχών των συνταξιοδοτούμενων από το Δημόσιο και από τους φορείς υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης. Οι περικοπές και οι μειώσεις αυτές ξεκίνησαν από τα επιδόματα εορτών και αδείας του Δημοσίου και των οργανισμών κύριας ασφάλισης [άρθρο 1 παρ. 2 του ν. 3833/2010 (Α' 140), άρθρο τρίτο παρ. 6, 10-14 του ν. 3845/2010 - Α' 65, άρθρο μόνο του ν. 3847/2010 (Α' 67), αντιστοίχως], συνεχίσθηκαν δε με τη θέσπιση της εισφοράς αλληλεγγύης των συνταξιούχων του Δημοσίου και των λοιπών συνταξιούχων οργανισμών κύριας ασφάλισης (άρθρο 11 του ν. 3865/2010 - Α' 120 και άρθρο 38 του ν. 3863/2010 - Α' 115, αντιστοίχως), την αναπροσαρμογή και τη συμπλήρωση της εισφοράς αυτής και την επέκτασή της και στην επικουρική ασφάλιση (άρθρο 44 παρ. 10-13 του ν. 3986/2011- Α' 152, άρθρο 2 παρ. 13 του ν. 4002/2011 - Α' 180), καθώς και με τις μειώσεις στις συντάξεις των κάτω των 55 ετών συνταξιούχων κατά 40%, για το πέραν των 1000 ευρώ ποσό αυτών, περαιτέρω δε με μειώσεις στις κύριες και επικουρικές συντάξεις που υπερέβαιναν, αντιστοίχως, τα 1200 και τα 150 ευρώ (άρθρο 1 παρ. 10 και άρθρο 2 παρ. 1-5 και 14 του ν. 4024/2011 - Α' 226). Ακολούθως, ο ν. 4051/2012, με τίτλο «Ρυθμίσεις συνταξιοδοτικού περιεχομένου και άλλες επείγουσες ρυθμίσεις εφαρμογής του Μνημονίου Συνεννόησης του ν. 4046/2012» (Α' 40), προέβλεψε νέες περικοπές για τις συντάξεις του Δημοσίου και για τις κύριες συντάξεις των φορέων κοινωνικής ασφάλισης που υπερέβαιναν τα 1300 ευρώ (άρθρα 1 παρ. 1 και 6 παρ. 1, αντιστοίχως), καθώς και για τις επικουρικές συντάξεις που υπερέβαιναν τα 250 ευρώ (άρθρο 6 παρ. 2). Περαιτέρω, με το άρθρο πρώτο παρ. ΙΑ, υποπαρ. ΙΑ.5 περ. 1 και υποπαρ. ΙΑ.6 περ. 3 του ν. 4093/2012, «Έγκριση Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016 - Επείγοντα Μέτρα Εφαρμογής του ν. 4046/2012 και του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016» (Α' 222), προβλέφθηκαν περαιτέρω μειώσεις σε ποσοστά από 5% έως και 20%, για τις από οποιαδήποτε πηγή και για οποιαδήποτε αιτία συντάξεις, που υπερέβαιναν είτε αυτοτελώς είτε αθροιστικώς τα 1.000 ευρώ, για το πέραν των 1000 ευρώ ποσό, καθώς και κατάργηση των δώρων εορτών και των επιδομάτων αδείας των συνταξιούχων των οργανισμών κοινωνικής ασφάλισης.

15. Επειδή, οι τελευταίες περικοπές των συντάξεων, που επήλθαν, κατ' εφαρμογή του δεύτερου Μνημονίου Συνεννόησης (ν. 4046/2012), με τους ανωτέρω νόμους 4051/2012 και 4093/2012, κρίθηκαν αντισυνταγματικές με τις 2287 και 2288/2015 αποφάσεις της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας για το λόγο ότι δεν προηγήθηκε των εν λόγω περικοπών, οι οποίες θεσπίσθηκαν σε συνέχεια των περιγραφόμενων ανωτέρω προηγούμενων περικοπών των συντάξεων - οι οποίες κρίθηκαν συνταγματικές - και ενώ είχε παρέλθει διετία από τον πρώτο αιφνιδιασμό της οικονομικής κρίσης, η ειδική μελέτη που περιγράφεται στις ως άνω αποφάσεις. Ειδικότερα, με τις αποφάσεις αυτές κρίθηκε ότι σε περιπτώσεις εξαιρετικά δυσμενών δημοσιονομικών συνθηκών δεν αποκλείεται, κατά το άρθρο 22 παρ. 5 του Συντάγματος, η επέμβαση του νομοθέτη για τη μείωση

και των απονεμηθεισών ακόμη συντάξεων εφεξής, σε κάθε περίπτωση, όμως, η περικοπή των συντάξεων δεν μπορεί να παραβιάζει τον συνταγματικό πυρήνα του κοινωνικοασφαλιστικού δικαιώματος, τη χορήγηση, δηλαδή, στον συνταξιούχο τέτοιων παροχών που να του επιτρέπουν να διαβιώνει με αξιοπρέπεια. Προκειμένου, δε, να καθίσταται εφικτός ο δικαστικός έλεγχος των οικείων νομοθετικών μέτρων από τις ανωτέρω συνταγματικές απόψεις, κρίθηκε ότι ο νομοθέτης, όταν λαμβάνει μέτρα συνιστάμενα σε περικοπή συνταξιοδοτικών παροχών, οφείλει, εν όψει και της γενικότερης υποχρεώσεώς του για «προγραμματισμό και συντονισμό της οικονομικής δραστηριότητας για την εδραίωση της κοινωνικής ειρήνης» (άρθρο 106 παρ. 1 του Συντάγματος), να έχει προβεί σε ειδική, εμπειριστατωμένη και επιστημονικά τεκμηριωμένη μελέτη, από την οποία να προκύπτει αφ' ενός μεν ότι τα συγκεκριμένα μέτρα είναι πράγματι πρόσφορα αλλά και αναγκαία για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του προβλήματος βιωσιμότητας των φορέων κοινωνικής ασφάλισης, εν όψει και των παραγόντων που το προκάλεσαν, έτσι ώστε η λήψη των μέτρων αυτών να είναι σύμφωνη με τις συνταγματικές αρχές της αναλογικότητας και της ισότητας στα δημόσια βάρη, αφ' ετέρου δε ότι οι επιπτώσεις από τα μέτρα αυτά στο βιοτικό επίπεδο των πληττομένων προσώπων, συνδυαζόμενες με άλλα τυχόν ληφθέντα μέτρα (φορολογικά κ.ά.), αλλά και με το σύνολο των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών της δεδομένης συγκυρίας, δεν έχουν, αθροιστικά λαμβανόμενες, αποτέλεσμα τέτοιο που να οδηγεί σε ανεπίτρεπτη παραβίαση του πυρήνα του συνταγματικού δικαιώματος σε κοινωνική ασφάλιση. Κατόπιν τούτων, κρίθηκε με τις ανωτέρω αποφάσεις ότι οι διατάξεις των νόμων 4051/2012 και 4093/2012 που θέσπισαν τις προσβληθείσες ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας περικοπές στις συντάξεις αντίκεινται στις διατάξεις των άρθρων 2 παρ. 1, 4 παρ. 1 και 5, 22 παρ. 5, 25 παρ. 1 και 4, και 106 παρ. 1 του Συντάγματος, καθώς και στο άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ε.Σ.Δ.Α. και ότι είναι, ως εκ τούτου, ανίσχυρες και μη εφαρμοστέες. Και τούτο διότι, όπως έγινε δεκτό, με τις διατάξεις αυτές επιχειρήθηκε νέα, για πολλοστή φορά, περικοπή συνταξιοδοτικών παροχών της ίδιας ομάδας θιγομένων, χωρίς να έχει προηγηθεί εμπειριστατωμένη μελέτη, με την οποία να διαπιστώνεται και να αναδεικνύεται τεκμηριωμένα ότι η λήψη των συγκεκριμένων μέτρων ήταν σύμφωνη με τις σχετικές συνταγματικές δεσμεύσεις που απέρρεαν, μεταξύ άλλων, από το θεσμό της κοινωνικής ασφάλισης, τις αρχές της ισότητας και της αναλογικότητας και την προστασία της αξίας του ανθρώπου. Με τις ίδιες αποφάσεις 2287 και 2288/2015 της Ολομελείας του, οι οποίες δημοσιεύθηκαν στις 10.6.2015, το Δικαστήριο όρισε, μετά στάθμιση του δημοσίου συμφέροντος, αναφερομένου στην οξυμένη δημοσιονομική κρίση και στην κοινώς γνωστή ταμειακή δυσχέρεια του ελληνικού Κράτους, ότι οι συνέπειες της αντισυνταγματικότητας των επίμαχων διατάξεων θα επέλθουν μετά την δημοσίευση των αποφάσεων αυτών και ότι η διαγνωσθείσα αντισυνταγματικότητα θα έχει αναδρομικό χαρακτήρα μόνον για τους ενάγοντες και όσους άλλους έχουν ασκήσει ένδικα μέσα ή βοηθήματα μέχρι το χρόνο δημοσίευσής των αποφάσεων. Κατά συνέπεια δε, όπως ρητώς ορίζεται στις αποφάσεις αυτές, δεν μπορεί να γίνει επίκληση της αντισυνταγματικότητας των διατάξεων αυτών για τη θεμελίωση αποζημιωτικών αξιώσεων άλλων συνταξιούχων, που αφορούν

περικοπείσες, βάσει των εν λόγω διατάξεων, συνταξιοδοτικές παροχές τους, για χρονικά διαστήματα προγενέστερα του χρονικού σημείου δημοσίευσής των αποφάσεων αυτών.

16. Επειδή, περαιτέρω, σε συνέχεια των δεσμεύσεων τις οποίες ανέλαβε η Ελληνική Δημοκρατία με τους νόμους 4334/2015 [«Επείγουσες ρυθμίσεις για τη διαπραγμάτευση και σύναψη συμφωνίας με τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης (Ε.Μ.Σ.)» (Α' 80)] και 4336/2015 [«Συνταξιοδοτικές διατάξεις - Κύρωση του Σχεδίου Σύμβασης Οικονομικής Ενίσχυσης από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας και ρυθμίσεις για την υλοποίηση της Συμφωνίας Χρηματοδότησης» (Α' 94)], στο πλαίσιο της συμφωνίας με τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας, για την διασφάλιση της μακροπρόθεσμης βιωσιμότητας του συνταξιοδοτικού συστήματος, θεσπίσθηκε ο ν. 4387/2016 «Ενιαίο Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλειας - Μεταρρύθμιση ασφαλιστικού - συνταξιοδοτικού συστήματος - Ρυθμίσεις φορολογίας εισοδήματος και τυχερών παιγνίων και άλλες διατάξεις» (Α' 85), ο οποίος άρχισε να ισχύει, κατά το άρθρο 122 αυτού, από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (12.5.2016) και με το σύστημα ρυθμίσεων του οποίου επιχειρήθηκε μείζων μεταρρύθμιση του συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως. Η μεταρρύθμιση συνίσταται στη λήψη μέτρων για τη διασφάλιση της βιωσιμότητας του ασφαλιστικού συστήματος, σύμφωνα με την επιταγή του άρθρου 22 παρ. 5 του Συντάγματος. Ειδικότερα, μεταξύ άλλων, με το ν. 4387/2016, όπως αναφέρεται και στην 1891/2019 απόφαση της Ολομελείας του Δικαστηρίου, μεταβλήθηκε εκ βάθρων το σύστημα υπολογισμού των συντάξεων των ασφαλισμένων στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα, μισθωτών και αυτοαπασχολούμενων, περιλαμβανομένων και όσων ελάμβαναν ήδη σύνταξη πριν από την έναρξη ισχύος του ως άνω νόμου (παλαιών συνταξιούχων). Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο του νέου αυτού ασφαλιστικού συστήματος, ιδρύθηκε ενιαίος φορέας απονομής των κύριων συντάξεων, ο Ενιαίος Φορέας Κοινωνικής Ασφάλισης (Ε.Φ.Κ.Α.), στον οποίο εντάσσονται αυτοδίκαια οι υφιστάμενοι φορείς κύριας κοινωνικής ασφαλίσεως (άρθρο 51) και θεσπίσθηκαν ενιαίοι κανόνες για τον υπολογισμό των συνταξιοδοτικών αυτών παροχών, οι οποίες για τους μελλοντικούς συνταξιούχους θα είναι κατά κανόνα μικρότερες από τις καταβαλλόμενες υπό την ισχύ του προγενέστερου ασφαλιστικού συστήματος. Στο πλαίσιο δε εφαρμογής των ενιαίων κανόνων του Ε.Φ.Κ.Α. προβλέπεται στον ανωτέρω ν. 4387/2016 ότι οι ήδη καταβαλλόμενες συντάξεις κατά την έναρξη ισχύος του νόμου αυτού επανυπολογίζονται και διαμορφώνονται και αυτές, όπως και οι μελλοντικές, ως άθροισμα εθνικής και ανταποδοτικής συντάξεως. Ειδικότερα, στο άρθρο 14 του νόμου, με τίτλο «Αναπροσαρμογή συντάξεων - προστασία καταβαλλόμενων συντάξεων», που εντάσσεται στο κεφάλαιο Β' αυτού («Συντάξεις δημοσίων υπαλλήλων και στρατιωτικών»), ορίζονται τα εξής: «1. α. Σε εφαρμογή των ενιαίων κανόνων του Ε.Φ.Κ.Α. και των θεμελιωδών αρχών του άρθρου 1, οι ήδη καταβαλλόμενες κατά την έναρξη ισχύος του παρόντος, κύριες συντάξεις αναπροσαρμόζονται, σύμφωνα με τα άρθρα 7, 8, 13 και 14, βάσει των διατάξεων των επόμενων παραγράφων. β. Για τον υπολογισμό του ανταποδοτικού μέρους των καταβαλλόμενων, έως την έναρξη ισχύος του παρόντος, συντάξεων, για τον προσδιορισμό των συντάξιμων αποδοχών λαμβάνεται υπόψη ο συντάξιμος μισθός επί του οποίου κανονίστηκε η ήδη χορηγηθείσα σύνταξη, όπως αυτός είχε διαμορφωθεί πριν την έναρξη ισχύος του παρόντος, με βάση τους κανόνες

αναπροσαρμογής των συντάξιμων αποδοχών του Δημοσίου, που ίσχυαν κατά την έναρξη ισχύος του παρόντος. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών και Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης καθορίζεται κάθε άλλο σχετικό θέμα για την εφαρμογή της διάταξης αυτής. 2. α. Μέχρι την 31.12.2018, οι συντάξεις της προηγούμενης παραγράφου συνεχίζουν να καταβάλλονται στο ύψος που είχαν διαμορφωθεί κατά την 31.12.2014, σύμφωνα με τις τότε ισχύουσες διατάξεις. ... β. Από 1.1.2019, εφόσον το καταβαλλόμενο ποσό των συντάξεων αυτών είναι μεγαλύτερο από αυτό που προκύπτει από τον υπολογισμό τους βάσει της παραγράφου 1, το επιπλέον ποσό εξακολουθεί να καταβάλλεται στον δικαιούχο ως προσωπική διαφορά, συμψηφιζόμενο κατ' έτος και μέχρι την πλήρη εξάλειψή του, με την εκάστοτε αναπροσαρμογή των συντάξεων, όπως αυτή προκύπτει σε εφαρμογή της παραγράφου 3. Εάν το καταβαλλόμενο ποσό των συντάξεων είναι μικρότερο από αυτό που προκύπτει από τον υπολογισμό τους βάσει της παραγράφου 1, τότε αυτό προσαυξάνεται κατά το ένα πέμπτο της διαφοράς σταδιακά και ισόποσα εντός πέντε ετών από την ολοκλήρωση του τρέχοντος προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής. Τα ανωτέρω στοιχεία αποτυπώνονται από 1.1.2018 για κάθε ασφαλισμένο στο οικείο πληροφοριακό σύστημα (όπως το εδαφ. αυτό ίσχυε πριν από την τροποποίησή του με τις παρ. 2 και 3 του άρθρου 1 του ν. 4472/2017, Α' 74). 3. α. Το συνολικό ποσό της σύνταξης που καταβάλλεται μετά τη θέση σε ισχύ του παρόντος, αυξάνεται από την 1.1.2017 (ήδη από την 1.1.2023, σύμφωνα με τις διατάξεις της παρ. 4 του άρθρου 1 του ν. 4472/2017 και του άρθρου τρίτου του ν. 4475/2017, Α' 83, οι οποίες αντικατέστησαν διαδοχικώς το εν λόγω εδαφ. α') κατ' έτος με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών και Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης με βάση συντελεστή που διαμορφώνεται κατά 50% από τη μεταβολή του ΑΕΠ και κατά 50% από τη μεταβολή του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή του προηγούμενου έτους και δεν υπερβαίνει την ετήσια μεταβολή του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή. β. Οι διατάξεις της συνταξιοδοτικής νομοθεσίας του Δημοσίου με τις οποίες προβλέπεται αναπροσαρμογή ή αύξηση των συντάξεων που καταβάλλονται από αυτό, κατά τρόπο διαφορετικό από τον οριζόμενο στην περίπτωση α' ή με βάση τις ισχύουσες κάθε φορά μισθολογικές διατάξεις, καταργούνται. 4. ...». Εξ άλλου, με το άρθρο 33 του ίδιου νόμου, με τίτλο «Αναπροσαρμογή συντάξεων - προστασία καταβαλλόμενων συντάξεων», που εντάσσεται στο Κεφάλαιο Γ' αυτού («Ρυθμίσεις ασφαλισμένων του ιδιωτικού τομέα»), θεσπίζεται ο επανυπολογισμός των ήδη καταβαλλομένων κατά την έναρξη ισχύος του νόμου, κύριων συντάξεων των συνταξιούχων του ιδιωτικού τομέα κατ' ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων που αφορούν τον επανυπολογισμό των συντάξεων των δημοσίων υπαλλήλων και παρέχεται εξουσιοδότηση στον Υπουργό Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης να καθορίσει με απόφασή του κάθε αναγκαίο θέμα εφαρμογής της διάταξης αυτής. Ειδικότερα, στις παραγράφους 1 και 2 του άρθρου 33 προβλέπεται ότι: «1. Οι ήδη καταβαλλόμενες, κατά την έναρξη ισχύος του παρόντος, κύριες συντάξεις, πλην όσων χορηγούνται από τον ΟΓΑ, αναπροσαρμόζονται, σύμφωνα με την ανάλογη εφαρμογή του άρθρου 14, σε συνδυασμό με τα άρθρα 7, 8, 27, 28, 30 και 12, βάσει των ειδικότερων ρυθμίσεων της επόμενης παραγράφου (όπως η παρ. 1 αντικαταστάθηκε ως άνω με το άρθρο 25 του ν. 4445/2016, Α' 236). 2. Για τον υπολογισμό του

ανταποδοτικού μέρους των καταβαλλόμενων, έως την ημερομηνία έναρξης ισχύος του νόμου αυτού, συντάξεων, ως συντάξιμες αποδοχές λαμβάνεται υπόψη ο συντάξιμος μισθός επί του οποίου υπολογίστηκε η ήδη χορηγηθείσα σύνταξη. ...».

17. Επειδή, με την 1891/2019 απόφαση της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας και με τις εκεί αναφερόμενες σκέψεις κρίθηκε ότι δεν εκωλύετο ο νομοθέτης από τις 2287-2288/2015 αποφάσεις της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας, με τις οποίες κρίθηκαν αντισυνταγματικές και αντίθετες προς το άρθρο 1 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ οι επίμαχες περικοπές των νόμων 4051/2012 και 4093/2012, να προβεί σε νέες ρυθμίσεις ως προς το ύψος των συντάξεων ή ακόμη και να επαναθεσπίσει τις κριθείσες ως παράνομες, κατά τα ανωτέρω, περικοπές, εφόσον ελάμβανε υπόψη τα κριτήρια και ικανοποιούσε τις απαιτήσεις που έθεσε με τις ανωτέρω αποφάσεις του το Δικαστήριο κατόπιν ερμηνείας των μνημονευθεισών συνταγματικών διατάξεων, είτε, ακόμη, διατηρώντας τη σχετική προς τούτο ευχέρειά του, να προβεί στη θέσπιση νέου ασφαλιστικού συστήματος, στο πλαίσιο του οποίου, εφόσον επέλεγε να υιοθετήσει εκ νέου τις ανωτέρω κριθείσες ως αντισυνταγματικές περικοπές των συντάξεων στο πλαίσιο του επανυπολογισμού των συντάξεων των παλαιών συνταξιούχων, όπως και έπραξε, υπεχρεούτο να αιτιολογήσει ειδικώς τον λόγο για τον οποίο ήταν τούτο αναγκαίο ενόψει της επιχειρούμενης συνολικής μεταρρυθμίσεως του συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως. Επίσης, κρίθηκε ότι είναι θεμιτή η επιλογή του νομοθέτη να προβεί, στο πλαίσιο του νέου ασφαλιστικού συστήματος και της ιδρύσεως ενιαίου φορέα απονομής των κύριων συνταξιοδοτικών παροχών που εφαρμόζει ενιαίους κανόνες ως προς τον τρόπο υπολογισμού των απονεμόμενων στο σύνολο του πληθυσμού συντάξεων, σε επανυπολογισμό των ήδη καταβαλλόμενων κατά τη δημοσίευση του ν. 4387/2016 συντάξεων. Με την ίδια απόφαση της Ολομελείας του Δικαστηρίου κρίθηκε συμβατή με το Σύνταγμα και αιτιολογημένη η επιλογή του νομοθέτη, προκειμένου να καθορίσει τις καταβλητέες, από την έναρξη ισχύος του ν. 4387/2016, στους ήδη κατά την δημοσίευσή του συνταξιούχους, συντάξεις, στο πλαίσιο του επανυπολογισμού τους, να ορίσει ότι το ύψος των συντάξεων αυτών, θα ανέρχεται στο ύψος στο οποίο οι εν λόγω συντάξεις είχαν διαμορφωθεί μετά τις περικοπές των νόμων 4051/2012 και 4093/2012 οι οποίες είχαν κριθεί αντισυνταγματικές με τις προαναφερθείσες αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας. Και τούτο, αφενός μεν λόγω της ουσιαστικής συνεισφοράς της εν λόγω νομοθετικής επιλογής στη συγκράτηση της συνταξιοδοτικής δαπάνης και, κατ' επέκταση, στην επίτευξη του επιδιωκόμενου στόχου της διατήρησης της βιωσιμότητας του ασφαλιστικού συστήματος, αφετέρου δε ώστε να επωμισθούν και οι παλαιοί και όχι μόνον οι νέοι συνταξιούχοι και οι νυν ασφαλισμένοι (με την θεσπιζόμενη με τον ίδιο νόμο αύξηση των εισφορών και τη μείωση των μελλοντικών συντάξεων) το βάρος της επιχειρούμενης μεταρρυθμίσεως, για λόγους κοινωνικής δικαιοσύνης και διαγενεακής ισότητας και αλληλεγγύης, δεδομένου ότι και αυτοί ωφελούνται εξ ίσου από την επιδιωκόμενη, με την επιχειρούμενη ασφαλιστική μεταρρύθμιση, διασφάλιση της βιωσιμότητας του ασφαλιστικού συστήματος, τη διατήρηση δηλαδή της ικανότητάς του να χορηγεί συντάξεις στους υφιστάμενους και στους μελλοντικούς συνταξιούχους. Κρίθηκε, δηλαδή, συμβατή με το Σύνταγμα η ρύθμιση του άρθρου 14 παρ. 2 περ. α' του ν.

4387/2016, σύμφωνα με την οποία οι κύριες συντάξεις που καταβάλλονταν κατά τη δημοσίευση του νόμου (παλαιές συντάξεις) θα ανέρχονται στο ύψος, στο οποίο αυτές είχαν διαμορφωθεί στις 31.12.2014 (με τις περικοπές, δηλαδή, των νόμων 4051/2012 και 4093/2012). Ειδικότερα, με την 1891/2019 απόφαση της Ολομελείας του Δικαστηρίου έγινε δεκτό ότι η ανωτέρω ρύθμιση, η οποία, κατ' ουσίαν, ισοδυναμούσε με εκ νέου υιοθέτηση με τον ν. 4387/2016 των περικοπών για τους ήδη συνταξιούχους κατά τη δημοσίευσή του (παλαιούς συνταξιούχους), οι οποίες είχαν κριθεί ως αντισυνταγματικές με τις αποφάσεις 2287, 2288/2015 της Ολομελείας του Δικαστηρίου, ήταν συνταγματικώς θεμιτή και η θέσπισή της ήταν δικαιολογημένη στο πλαίσιο του νέου ασφαλιστικού συστήματος, δηλαδή όχι ως μεμονωμένη, αυτοτελής ρύθμιση, επιφέρουσα οριζόντιες περικοπές στις ήδη καταβαλλόμενες κατά τη δημοσίευση του ν. 4387/2016 συντάξεις, όπως είχε συμβεί στο παρελθόν με τη θέσπιση των περικοπών αυτών με τις σχετικές διατάξεις των νόμων 4051/2012 και 4093/2012, αλλά ως ρύθμιση εντασσόμενη σε ένα ευρύτερο πλέγμα μέτρων και διαρθρωτικών αλλαγών του νέου ριζικώς αναμορφωμένου ασφαλιστικού συστήματος που θεσπίσθηκε με το ν. 4387/2016 και ως τμήμα της εισαχθείσας με αυτόν ασφαλιστικής μεταρρυθμίσεως, αποτέλεσμα της οποίας είναι οι μελλοντικοί συνταξιούχοι να λαμβάνουν, κατά κανόνα, μικρότερες, σε σχέση με τους παλαιούς συνταξιούχους, συνταξιοδοτικές παροχές. Ομοίως, με την 1890/2019 απόφαση της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας (σκέψη 20), κρίθηκε καταρχήν συνταγματικώς θεμιτή η εκ νέου κατ' ουσίαν θέσπιση των ως άνω περικοπών στο πλαίσιο επανυπολογισμού και των επικουρικών συντάξεων. Αντιθέτως, οι ίδιες περικοπές είχαν κριθεί αντισυνταγματικές με τις προηγούμενες 2287-2288/2015 αποφάσεις της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας ως απλές οριζόντιες περικοπές επιβληθείσες σε συνέχεια πολλών διαδοχικών προηγούμενων (βλ. σκέψη 12), για το λόγο ότι, όπως εκτέθηκε ανωτέρω, δεν είχε προηγηθεί της θεσπίσεώς τους η ειδική μελέτη που προσδιορίζουν και απαιτούν οι εν λόγω αποφάσεις, ακριβώς επειδή οι οριζόντιες αυτές περικοπές στις καταβαλλόμενες συντάξεις αποτελούσαν τη συνέχεια πολλών προηγούμενων περικοπών. Συνεπώς, κατά τα κριθέντα με την 1891/2019 απόφαση του Δικαστηρίου, η διάταξη του άρθρου 14 παρ. 2 περ. α' του ν. 4387/2016 είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα και δικαιολογημένη στο πλαίσιο της συνολικής μεταρρύθμισης του συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως που επήλθε με το ν. 4387/2016, κατά την έννοια δε της αποφάσεως είναι σύμφωνη και με την ΕΣΔΑ και, επομένως, από τη δημοσίευση του ν. 4387/2016 και εφεξής οι ως άνω περικοπές έχουν ως νόμιμο έρεισμα την ανωτέρω διάταξη του τελευταίου αυτού νόμου, από το χρονικό δε αυτό σημείο (12.5.2016) και εφεξής οι περικοπές αυτές είναι νόμιμες. Εξ άλλου, η ανωτέρω διάταξη του άρθρου 14 παρ. 2α του ν. 4387/2016 δεν παραβιάζει τις διατάξεις των άρθρων 4 παρ. 1 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και 1, 4, 7, 17, 20, 21, 22, 25, 34 και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τούτο δε, διότι η ως άνω διάταξη της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως και το άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, που επικαλούνται οι παρεμβαίνοντες, δεν έχουν εν προκειμένω εφαρμογή, δεδομένου ότι η κρινόμενη υπόθεση δεν έχει κανένα συνδετικό στοιχείο με οποιαδήποτε από τις καταστάσεις που ρυθμίζει το ενωσιακό δίκαιο. Ομοίως, δεν έχουν εν

προκειμένω εφαρμογή οι διατάξεις του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που επικαλούνται οι παρεμβαίνοντες, δεδομένου ότι οι διατάξεις του εν λόγω Χάρτη, ο οποίος μετά την έναρξη ισχύος της κυρωθείσης με το ν. 3671/2008 (Α΄ 129) Συνθήκης της Λισαβόνας έχει το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες της ΕΕ, διέπουν τις δράσεις των κρατών μελών μόνο όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης και δεν αφορούν, συνεπώς, τη λήψη, όπως εν προκειμένω, από το κράτος μέλος μέτρων αμιγώς εσωτερικής πολιτικής (ΣΤΕ 1346/2017 σκ. 13, 660/2016 επταμ. σκ. 24, 238/2015 Ολομ. σκ. 37-39, 3177/2014 Ολομ. σκ. 11, 1901/2014 Ολομ. σκ. 27, 1506/2014 Ολομ. σκ. 19, 1285/2012 σκ. 20-21, 1031/2015 επταμ. σκ. 14). Εξάλλου, δεν αρκεί για την εφαρμογή του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου ούτε το γεγονός ότι οι - κριθείσες, με τις 2287 και 2288/2015 αποφάσεις της Ολομελείας, ως αντισυνταγματικές - περικοπές των νόμων 4051/2012 και 4093/2012 θεσπίστηκαν προς εφαρμογή του εγκριθέντος κατά το έτος 2012 δεύτερου «Μνημονίου Συνεννόησης» μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Τράπεζας της Ελλάδος (ν. 4046/2012, Α΄ 28) (ΣΤΕ 2287/2015 Ολ. σκ. 23) ούτε το γεγονός ότι με τις ρυθμίσεις των άρθρων 14 και 33 του ν. 4387/2016 σχετικά με την επαναφορά νέων περικοπών αντίστοιχων με εκείνες που είχαν θεσπισθεί με τους νόμους 4051/2012 και 4093/2012 υλοποιήθηκε και η δέσμευση που η Ελληνική Κυβέρνηση είχε αναλάβει στο πλαίσιο του Μνημονίου του ΕΜΣ - τρίτου «Μνημονίου Συνεννόησης»- (ν. 4336/2015, Α΄ 94) για την υιοθέτηση πολιτικών, που αντισταθμίζουν τις δημοσιονομικές επιπτώσεις των αποφάσεων 2287 και 2288/2015 της Ολομέλειας του Δικαστηρίου (ΣΤΕ 1891/2019 Ολ. σκ. 18), δεδομένου ότι τόσο οι διατάξεις των νόμων 4046/2012, 4051/2012 και 4093/2012 όσο και οι διατάξεις των νόμων 4336/2015 και 4387/2016 θεσπίστηκαν από τη Βουλή κυριαρχικώς (πρβλ. ΣΤΕ 668/2012 Ολ., 1285-1286/2012 Ολ. σκ. 21, 1506/2014 Ολ. σκ. 19). Με τα δεδομένα αυτά, όλα τα περί του αντιθέτου προβαλλόμενα από τους παρεμβαίνοντες είναι απορριπτικά ως αβάσιμα, δεν συντρέχει δε, ως εκ τούτου, νόμιμος λόγος να υποβληθεί προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα ανωτέρω θέματα, όπως ζητείται από τους παρεμβαίνοντες (πρβλ. ΣΤΕ 1506/2014 Ολομ. σκ. 19), ενόψει άλλωστε του ότι η οργάνωση των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης εναπόκειται στην εξουσία των κρατών μελών (ΣΤΕ 960/2017 επτ. σκ. 15).

18. Επειδή, περαιτέρω, υπό τα ανωτέρω δεδομένα, η διάταξη του άρθρου 14 παρ. 2 περ. α΄ του ν. 4387/2016, η οποία κρίθηκε, κατά τα εκτεθέντα, συνταγματικώς θεμιτή και επαρκώς δικαιολογημένη, σε συνδυασμό με τα λοιπά μέτρα μείωσης της συνταξιοδοτικής δαπάνης, τα οποία συνθέτουν το νέο ριζικώς αναμορφωμένο ασφαλιστικό σύστημα και πλήσσουν ομοίως, εκτός από τους παλαιούς συνταξιούχους, τόσο τους νέους συνταξιούχους όσο και τους ήδη ασφαλισμένους, ισχύουν δε για το μέλλον, δεν μπορεί παρά και αυτή, ως αναπόσπαστο τμήμα του νέου ασφαλιστικού συστήματος, να ισχύει για το μέλλον, από τη δημοσίευση δηλαδή του ως άνω νόμου, με τον οποίο θεσπίστηκε το νέο αυτό ασφαλιστικό σύστημα ως ενιαίο σύνολο, και εφεξής. Αντίθετη άποψη, ότι δηλαδή, η ρύθμιση αυτή ανατρέχει και σε χρόνο πριν από τη δημοσίευση του ν. 4387/2016 και, κατ' ουσίαν, ισχυροποιεί αναδρομικώς τις ανωτέρω περικοπές των ν. 4051/2012 και 4093/2012 από τότε που επιβλήθηκαν, δεν μπορεί να στηριχθεί ούτε στη

διατύπωση του εδαφίου α' της παρ. 2 του άρθρου 14 του ν. 4387/2016, κατά το οποίο «μέχρι 31.12.2018 οι συντάξεις συνεχίζουν να καταβάλλονται στο ύψος που είχαν διαμορφωθεί στις 31.12.2014». Τούτο δε διότι η διατύπωση αυτή αποβλέπει στο να αντιπαραβάλει το εδάφιο α' της διατάξεως αυτής που ρυθμίζει το ύψος των συντάξεων των παλαιών συνταξιούχων μέχρι 31.12.2018, ορίζοντας ότι αυτές θα ανέρχονται, σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, στο ύψος που είχαν στις 31.12.2014 (και όχι στο ποσό που προκύπτει από τον επανυπολογισμό τους κατ' εφαρμογή της παρ. 1 του άρθρου 14 του ν. 4387/2016), με το επόμενο εδάφιο β' της ίδιας διατάξεως που ρυθμίζει το ύψος των καταβαλλόμενων συντάξεων των παλαιών συνταξιούχων από 1.1.2019 και εφεξής. Η τελευταία αυτή διάταξη προβλέπει, ειδικότερα, ότι η «προσωπική διαφορά», δηλαδή η διαφορά μεταξύ των καταβαλλόμενων συντάξεων των παλαιών συνταξιούχων και των συντάξεων που θα προκύψουν ύστερα από τον επανυπολογισμό των παλαιών αυτών συντάξεων (κατ' εφαρμογή των άρθρων 7, 8, 14 παρ. 1 εδάφια α' και β' και 33 παρ. 1 και 2 του ν. 4387/2016), είτε θα συμψηφισθεί με μεταγενέστερες αυξήσεις των συντάξεων αυτών, εάν οι καταβαλλόμενες συντάξεις είναι μεγαλύτερες από αυτές που θα προκύψουν ύστερα από τον επανυπολογισμό τους, είτε θα χορηγηθεί σταδιακά, σε ορίζοντα πενταετίας (υπό μορφή αυξήσεως των συντάξεων), εάν οι καταβαλλόμενες συντάξεις είναι μικρότερες από αυτές που θα προκύψουν ύστερα από τον επανυπολογισμό τους. Το ύψος δε στο οποίο θα ανέρχονται οι συντάξεις μετά τον κατά τα ανωτέρω επανυπολογισμό τους θα είναι, κατά κανόνα, μικρότερο από το ύψος αυτών στις 31.12.2014, όπως, άλλωστε και το ύψος των συντάξεων των μελλοντικών συνταξιούχων υπό την ισχύ του ν. 4387/2016, η προσωπική δε διαφορά θα μπορεί να μειώνεται από 1.1.2019 και εφεξής (ενώ μέχρι 31.12.2018 παρέμενε αλώβητη), ώστε να επέλθει σύγκλιση με την πάροδο του χρόνου μεταξύ των συντάξεων παλαιών και νέων συνταξιούχων. Άλλωστε, ούτε το περιεχόμενο των διατάξεων του ν. 4387/2016 ούτε η αιτιολογική έκθεση του νόμου και τα λοιπά κείμενα τεκμηρίωσης αυτού παρέχουν έρεισμα που να συνηγορεί υπέρ της απόψεως ότι ο ως άνω νόμος και, ειδικότερα, η ανωτέρω διάταξη του άρθρου 14 παρ. 2 περ. α' αυτού έχει αναδρομική ισχύ και καταλαμβάνει και χρονικό διάστημα προγενέστερο της δημοσιεύσεως του ν. 4387/2016, επικυρώνοντας εκ των υστέρων τις περικοπές που είχαν επιβληθεί με τις επίμαχες διατάξεις των νόμων 4051/2012 και 4093/2012, οι οποίες με τις 2287-2288/2015 αποφάσεις της Ολομελείας του Δικαστηρίου είχαν κριθεί αμετακλήτως ανίσχυρες και μη εφαρμοστέες. Υπέρ δε της άποψης της μη αναδρομικής ισχύος του ν. 4387/2016 συνηγορεί και η αιτιολογική έκθεση του ν. 4334/2015, στην οποία γίνεται αναφορά στη δέσμευση της Ελληνικής Κυβέρνησης για υιοθέτηση όχι μέτρων αλλά μεταρρυθμίσεων, δηλαδή πλαισίου διαρθρωτικών πολιτικών, οι οποίες από τη φύση τους ισχύουν για το μέλλον, προκειμένου να αντισταθμίσουν πλήρως (κι όχι για να ανατρέψουν) τις δημοσιονομικές επιπτώσεις των αποφάσεων 2287-2288/2015 της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας. Αντίθετη ερμηνευτική εκδοχή θα προσέκρουε, άλλωστε, ευθέως, στις κρίσεις των ανωτέρω 2287-2288/2015 αποφάσεων της Ολομελείας του Δικαστηρίου

περί αντισυνταγματικότητας των επίμαχων διατάξεων των νόμων 4051/2012 και 4093/2012 και θα συνέτρεχε, για τους συνταξιούχους που είχαν ασκήσει σχετικές αγωγές και προσφυγές ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων πριν από τη δημοσίευση των 2287-2288/2015 αποφάσεων της Ολομελείας του Δικαστηρίου, περίπτωση απαγορευμένης από το Σύνταγμα επέμβασης σε εκκρεμείς δίκες τους με στόχο την έκβασή τους υπέρ του ΕΦΚΑ (πρβλ. ενδ. ΣτΕ 1818/2018 σκ. 9) ή και σε εκδοθείσες ήδη αποφάσεις διοικητικών δικαστηρίων οι οποίες έχουν ακολουθήσει τα κριθέντα με τις 2287-2288/2015 αποφάσεις της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας προκειμένου για περικοπές, επιβληθείσες με βάση τους ανωτέρω νόμους, για χρονικά διαστήματα πριν από τη δημοσίευση του ν. 4387/2016. Συνεπώς, η θεσπισθείσα με τη διάταξη του άρθρου 14 παρ. 2 περ. α' του ν. 4387/2016 ρύθμιση της συνέχισης καταβολής των συντάξεων, όπως είχαν διαμορφωθεί την 31.12.2014, δηλαδή με τις μειώσεις που επήλθαν με τους νόμους 4051/2012 και 4093/2012, η οποία, όπως εκτέθηκε, είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα και την Ε.Σ.Δ.Α., δεν θεράπευσε την διαγνωσθείσα με τις ανωτέρω 2287-2288/2015 αποφάσεις αντισυνταγματικότητα, αλλά ισχύει από τη δημοσίευση του ανωτέρω νόμου, δηλαδή από 12.5.2016 και εφεξής και όχι αναδρομικώς· δεν ανατρέχει, συνεπώς, στο χρόνο θεσπίσεως των εν λόγω περικοπών και, επομένως, δεν καταλαμβάνει ρυθμιστικά και το προγενέστερο διάστημα από 1.1.2013 έως την 11.5.2016 υπό την έννοια της αναδρομικής ισχυροποιήσεως των επιβληθεισών με τους ανωτέρω νόμους περικοπών. Κατά συνέπεια, για το ως άνω χρονικό διάστημα ισχύουν τα κριθέντα με τις 2287-2288/2015 αποφάσεις της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας. Μειοψήφησαν, ως προς το τελευταίο ζήτημα, ο Πρόεδρος Αθ. Ράντος, η Αντιπρόεδρος Σπ. Χρυσικοπούλου και οι Σύμβουλοι Μ. Γκορτζολίδου, Θ. Αραβάνης, Κ. Πισπιρίγκος, Αντ. Χλαμπέα, Χ. Ντουχάνης, Μ. Σωτηροπούλου και Ιωαν. Σπερελάκης, με τη γνώμη των οποίων συντάχθηκε και ο Πάρεδρος Δ. Βασιλειάδης, οι οποίοι υποστήριξαν τα εξής: Το τιθέμενο εδώ ζήτημα δεν είναι αν η διάταξη έχει ή όχι τυπικώς αναδρομική ισχύ. Το ζήτημα είναι ότι οι σχετικές ρυθμίσεις, εντασσόμενες στο όλο πλέγμα ρυθμίσεων του νεώτερου νομοθετήματος, δεν μπορεί παρά να καταλαμβάνουν, από τη φύση τους, και τις καταστάσεις που δημιουργήθηκαν μεταξύ του χρόνου εκδόσεως των αποφάσεων 2287-2288/2015 και του χρονικού σημείου ενάρξεως της ισχύος του νέου νομοθετήματος. Ειδικότερα, από το όλο πλέγμα των ρυθμίσεων του ν. 4387/2016 συνάγεται ότι ο νομοθέτης, επιχειρώντας, με ειδικές προβλέψεις, να εκκαθαρίσει πλήρως το μέχρι την έναρξη ισχύος του νεώτερου νόμου τοπίο ως προς το ύψος των καταβαλλόμενων συντάξεων, προκειμένου να είναι, πλέον, σε θέση, αποτιμώντας επακριβώς τις μέχρι τότε οφειλές του συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως προς τους συνταξιούχους, να προβεί στις πάγιες ρυθμίσεις για το μέλλον, δεν ανέχθηκε καμία περαιτέρω μη ρητώς αποτυπούμενη στο νόμο οφειλή, αναγόμενη σε παρελθόντα χρόνο. Με αντίθετη ερμηνευτική εκδοχή, οι ρυθμίσεις του θα ήσαν, ήδη από τον χρόνο θεσπίσεώς τους, εξ ορισμού θνησιγενείς, ως στηριζόμενες σε ανακριβή ποσοτικά δεδομένα, εφόσον θα ήταν δυνατόν να ανακλύπτονται εκ των υστέρων πρόσθετες υποχρεώσεις του συστήματος, αναγόμενες σε παρελθόντα χρόνο, και να ανατρέπονται, με τον τρόπο αυτό, οι παραδοχές

στις οποίες το σύστημα στηρίχθηκε. Υπ' αυτό το πρίσμα πρέπει να ερμηνευθούν και οι ρητές προβλέψεις του νόμου, όπως προπαρατέθηκαν, κατά τις οποίες «... μέχρι 31.12.2018 οι συντάξεις συνεχίζουν να καταβάλλονται στο ύψος που είχαν διαμορφωθεί στις 31.12.2014» και «Για τον υπολογισμό ... των καταβαλλομένων έως την ημερομηνία έναρξης ισχύος του νόμου αυτού συντάξεων ... λαμβάνεται υπόψη ο συντάξιμος μισθός επί του οποίου υπολογίσθηκε η ήδη χορηγηθείσα σύνταξη». Εφόσον, επομένως, δεν προβλέφθηκε ρητά στο νόμο η αναδρομική καταβολή συντάξεων για χρονικό διάστημα αναγόμενο πριν την 12.5.2016, η καταβολή αυτή, κατά την έννοιά του, αποκλείεται, χωρίς η επιλογή του αυτή να αντίκειται, κατά τα ήδη γενόμενα δεκτά, σε οποιαδήποτε αυξημένης τυπικής ισχύος διάταξη. Ούτε, βεβαίως, θα ετίθετο, ούτε θα μπορούσε να τεθεί, ζήτημα αντιθέσεως προς τα γενόμενα δεκτά με τις αποφάσεις 2287-2288/2015, δεδομένου ότι, όπως άλλωστε, έγινε ήδη δεκτό, αυτές εκδόθηκαν για άλλο χρονικό διάστημα και για άλλο νομοθετικό καθεστώς, πριν τεθεί σε ισχύ ο ν. 4387/2016, ο οποίος ρύθμιζε συνολικά και εξ υπαρχής το όλο ζήτημα. Ούτε ζήτημα νομοθετικής επεμβάσεως σε εκκρεμείς δίκες μπορεί να τεθεί, δεδομένου ότι, αυτονοήτως, η παρούσα δικαστική κρίση δεν θα αφορούσε όσους τυχόν θα είχαν προσφύγει δικαστικώς μέχρι την έναρξη ισχύος του ν. 4387/2016, διεκδικώντας ποσά από την αιτία αυτή για το χρονικό διάστημα από 10.6.2015 μέχρι 12.5.2016. Συνεπώς, κατά τη γνώμη αυτή, μετά την ισχύ του ν. 4387/2016 δεν προβλέπεται ούτε είναι επιτρεπτή η καταβολή οποιουδήποτε ποσού αναγόμενου σε αναδρομική συνταξιοδοτική δαπάνη, με μόνη εξαίρεση τις περιπτώσεις προσώπων των οποίων εκκρεμούσαν δικαστικώς διεκδικήσεις πριν την 12.5.2016. Ο Σύμβουλος Δ. Κυριλλόπουλος διατύπωσε την εξής ειδικότερη γνώμη: Ο ν. 4387/2016 εκδόθηκε σε συμμόρφωση προς τον ν. 4336/2015, με τον οποίο κυρώθηκε η σύμβαση χρηματοδοτικής διευκόλυνσης της Χώρας με τη μορφή δανείου για την περίοδο 2015-2018, στο πλαίσιο της οποίας η Ελλάδα ανέλαβε, μεταξύ άλλων, τη διεθνή υποχρέωση να μεταρρυθμίσει το ασφαλιστικό και συνταξιοδοτικό της σύστημα, το οποίο αντιμετώπιζε τον άμεσο κίνδυνο να περιέλθει σε πλήρη αδυναμία καταβολής των χορηγούμενων συντάξεων και λοιπών παροχών. Μεταξύ των υποχρεώσεων, τις οποίες ανέλαβε να εκπληρώσει η Χώρα, κατ' εφαρμογήν των όρων της ανωτέρω διεθνούς συμβάσεως, κυρίαρχη θέση κατείχε η μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος και ο περιορισμός των δημοσίων δαπανών με τις οποίες ενισχύεται το ασφαλιστικό και συνταξιοδοτικό σύστημα. Κατ' ακολουθίαν, η προαναφερθείσα διεθνής σύμβαση, συναφθείσα μεταξύ του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας, της Ελληνικής Δημοκρατίας (η οποία υπέβαλε το σχετικό αίτημα την 8.7.2015) και του Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας, αποτελούσε νέο, κρίσιμο και αποφασιστικής σημασίας στοιχείο, το οποίο εδέσμευε τον νομοθέτη, ο οποίος εκλήθη να αντιμετωπίσει την οξεία δημοσιονομική κρίση που διήρχετο η Χώρα, κατά τη θέσπιση του ν. 4387/2016. Εν όψει, λοιπόν, του εν λόγω στοιχείου και των διαλαμβανομένων σε αυτό υποχρεώσεων, τις οποίες ανέλαβε να εκπληρώσει η Χώρα και, ειδικότερα, της υποχρεώσεως του περιορισμού των δημοσίων δαπανών που βαρύνουν το ασφαλιστικό και συνταξιοδοτικό σύστημα, η βούληση του νομοθέτη ήταν όπως η ρύθμιση της διατάξεως του άρθρου 14 παρ. 2 περ. α' του ν. 4387/2016, περί καταβολής των συντάξεων στο ύψος που είχαν διαμορφωθεί την 31.12.2014 (δηλαδή με τις περικοπές που

επήλθαν με τους νόμους 4051/2012 και 4093/2012), ανατρέξει στον χρόνο θεσπίσεως των εν λόγω περικοπών, καταλαμβάνουσα το χρονικό διάστημα από 1.1.2013 έως 11.5.2016.

19. Επειδή, όπως εκτέθηκε ήδη, με τις 2287 και 2288/2015 αποφάσεις της Ολομέλειας του Δικαστηρίου έγινε δεκτό ότι οι επίμαχες διατάξεις των νόμων 4051/2012 και 4093/2012, δυνάμει των οποίων επήλθαν μειώσεις συντάξεων (από 1.1.2012 και από 1.1.2013, αντιστοίχως), αντίκεινται στις διατάξεις των άρθρων 2 παρ. 1, 4 παρ. 1 και 5, 22 παρ. 5, 25 παρ. 1 και 4, και 106 παρ. 1 του Συντάγματος, καθώς και στο άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ε.Σ.Δ.Α. και ότι για το λόγο αυτό οι διατάξεις αυτές είναι ανίσχυρες και μη εφαρμοστέες. Και τούτο διότι, όπως έγινε δεκτό, με τις εν λόγω διατάξεις επιχειρήθηκε, νέα, για πολλοστή φορά, περικοπή συνταξιοδοτικών παροχών της ίδιας ομάδας θιγομένων, χωρίς να έχει προηγηθεί ειδική, εμπειριστατωμένη και επιστημονικά τεκμηριωμένη μελέτη, με την οποία να διαπιστώνεται και να αναδεικνύεται τεκμηριωμένα ότι η λήψη των συγκεκριμένων μέτρων ήταν σύμφωνη με τις σχετικές συνταγματικές δεσμεύσεις που απέρρεαν, μεταξύ άλλων, από το θεσμό της κοινωνικής ασφαλίσεως, τις αρχές της ισότητας και της αναλογικότητας και την προστασία της αξίας του ανθρώπου. Η κρίση αυτή δεν αφορά στην εσωτερική ή στην εξωτερική τυπική συνταγματικότητα του νόμου (πρβλ. ΣτΕ 1270/1977 Ολομ., 902/1981 Ολομ., 668/2012 Ολομ., 4129/1980 επταμ., ΣτΕ 2182/1994 επταμ., 1686/2003, 2705/2014 επταμ., 1723/2016 επταμ. κ.ά.), αλλά στο περιεχόμενό του, το οποίο διαμορφώθηκε κατά τα κριθέντα από τις ανωτέρω αποφάσεις της Ολομελείας, χωρίς προηγούμενη τήρηση, από πλευράς του νομοθέτη, της κατά τα ανωτέρω υποχρεώσεως λήψεως υπόψη μελέτης, η οποία υποχρέωση απορρέει από τις προεκτεθείσες συνταγματικές διατάξεις. Συνεπώς, η εν λόγω κρίση ανάγεται στην ουσιαστική (κατ' άρθρο 93 παρ. 4 του Συντάγματος) αντισυνταγματικότητα των ανωτέρω διατάξεων των νόμων 4051/2012 και 4093/2012, τα δε υποστηριζόμενα από τον ΕΦΚΑ, με το 15190/2019/10.12.2019 έγγραφο των απόψεών του προς το Δικαστήριο, καθώς και από το Ελληνικό Δημόσιο με την από 24.12.2019 παρέμβασή του, όπως συμπληρώθηκε με το από 24.1.2020 υπόμνημα, ότι με την 1891/2019 απόφαση της Ολομέλειας κρίθηκε ότι η διαγνωσθείσα αντισυνταγματικότητα, οφειλόμενη στην έλλειψη της κατά τα ανωτέρω μελέτης, ήταν τυπική και όχι ουσιαστική και, επομένως, οι επίμαχες μειώσεις των συντάξεων για το χρονικό διάστημα από 1.1.2013 έως 11.5.2016 είναι δυνατό να κριθούν σύμφωνες με το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ εφόσον από εμπειριστατωμένη επιστημονική μελέτη, μεταγενέστερη των ανωτέρω 2287 και 2288/2015 αποφάσεων, προκύπτει ή θα προκύψει ότι οι μειώσεις των συντάξεων βάσει των ν. 4051/2012 και 4093/2012 από την έναρξη επιβολής τους ήταν κατ' ουσίαν σύμφωνες με το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ, είναι απορριπτέα ως αβάσιμα. Η αποδοχή της άποψης που υποστηρίζει ο Ε.Φ.Κ.Α., πέραν του ότι θα ήταν αντίθετη προς τα κριθέντα με τις 2287-2288/2015 αποφάσεις της Ολομελείας, θα είχε ως συνέπεια η κριθείσα με τις αποφάσεις αυτές αντισυνταγματικότητα να τελεί υπό την αίρεση της εκ των υστέρων ανατροπής της, κατ' επίκληση μεταγενεστέρως συνταχθείσας μελέτης

και θα απέληγε σε ανεπίτρεπτη ανασφάλεια και αβεβαιότητα δικαίου. Περαιτέρω, όπως εκτέθηκε ανωτέρω, με την 1891/2019 απόφαση της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας κρίθηκε ότι οι ένδικες περικοπές δικαιολογούνται επαρκώς, όχι αυτοτελώς αλλά ως εντασσόμενες στο πλαίσιο του νέου ασφαλιστικού συστήματος του ν. 4387/2016 και σε συνδυασμό με τα λοιπά εισαγόμενα με τον εν λόγω νόμο μέτρα μείωσης της συνολικής συνταξιοδοτικής δαπάνης. Εξάλλου, με τις ανωτέρω 2287-2288/2015 αποφάσεις κρίθηκε ότι ο νομοθέτης, εφόσον επέλεξε να προβεί στις συγκεκριμένες οριζόντιες περικοπές των νόμων 4051/2012 και 4093/2012, όφειλε προηγουμένως, πριν δηλαδή από την ψήφιση των νόμων αυτών, να έχει προβεί στην απαιτούμενη σύμφωνα με τις εν λόγω αποφάσεις επιστημονική μελέτη. Με τα δεδομένα αυτά, η διαγνωσθείσα με τις 2287-2288/2015 αποφάσεις της Ολομελείας ουσιαστική αντισυνταγματικότητα των επίμαχων διατάξεων των νόμων 4051/2012 και 4093/2012, με τις οποίες επιβλήθηκαν οι ένδικες περικοπές, δεν μπορεί να θεραπευθεί με μεταγενέστερες της δημοσιεύσεως των ανωτέρω νόμων μελέτες, όπως είναι οι μελέτες που συνοδεύουν τον μεταγενέστερο ν. 4387/2016 (βλ. σκ. 24 της 1891/2019 αποφάσεως), ο οποίος, άλλωστε, θέσπισε ένα νέο ριζικώς αναμορφωμένο ασφαλιστικό σύστημα και δεν περιορίσθηκε στην θέσπιση απλώς οριζόντιων περικοπών, όπως οι ανωτέρω νόμοι 4051/2012 και 4093/2012. Τέλος, το κείμενο της Εθνικής Αναλογιστικής Αρχής, με τίτλο «Χρηματοοικονομική εξέλιξη του Συνταξιοδοτικού Συστήματος για το ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, ΟΑΕΕ, ΟΓΑ και Δημόσιο (Προβολές 2015-2060)», το οποίο περιλαμβάνεται μεταξύ των ανωτέρω μελετών του ν. 4387/2019 και κρίθηκε, με την 1891/2019 απόφαση της Ολομελείας, ότι αποτελεί αναλογιστική μελέτη, η οποία τεκμηριώνει τη βιωσιμότητα του Ε.Φ.Κ.Α. στο πλαίσιο του νέου ασφαλιστικού συστήματος που θεσπίσθηκε με το ν. 4387/2016 δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση, ενόψει του ανωτέρω περιεχομένου της, να θεωρηθεί ότι αποτελεί την ειδική μελέτη που απαιτήσαν οι αποφάσεις 2287-2288/2015 και ότι με την μελέτη αυτή θεραπεύθηκε η αντισυνταγματικότητα των ν. 4051/2012 και 4093/2012, όπως αβασίμως προβάλλει ο Ε.Φ.Κ.Α. και το Ελληνικό Δημόσιο.

20. Επειδή, οι προαναφερόμενες 2287-2288/2015 αποφάσεις της Ολομελείας του Δικαστηρίου, οι οποίες εκδόθηκαν σε πιλοτικές δίκες του άρθρου 1 παρ. 1 του ν. 3900/2010 επί αγωγών, αφού έκριναν, κατά τα εκτεθέντα, ότι οι διατάξεις των νόμων 4051/2012 και 4093/2012, με τις οποίες επιβλήθηκαν οι επίμαχες περικοπές, αντίκεινται στις διατάξεις των άρθρων 2 παρ. 1, 4 παρ. 1 και 5, 22 παρ. 5, 25 παρ. 1 και 4, και 106 παρ. 1 του Συντάγματος, καθώς και στο άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, δέχθηκαν, περαιτέρω, ότι η διάταξη της παρ. 3β του άρθρου 50 του π.δ. 18/1989, όπως η παρ. αυτή προστέθηκε με το άρθρο 22 παρ. 1 του ν. 4274/2014 (Α' 147), με την οποία δόθηκε η δυνατότητα στο Συμβούλιο της Επικρατείας, υπό προϋποθέσεις τις οποίες το ίδιο σταθμίζει, να αποκλίνει, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, από τον κανόνα της αναδρομικής ακυρώσεως και να καθορίσει μεταγενέστερο χρόνο επελεύσεως των συνεπειών της ακυρώσεως, εφαρμόζεται αναλογικά επί αγωγών και άλλων διαφορών ουσίας που άγονται προς εκδίκαση στο Συμβούλιο της Επικρατείας μέσω του

δικονομικού θεσμού της πρότυπης δίκης. Κατ' εφαρμογή της διατάξεως αυτής το Δικαστήριο όρισε, στη συνέχεια, ότι οι «συνέπειες της αντισυνταγματικότητας των επιμάχων διατάξεων» θα επέλθουν μετά τη δημοσίευση των πιο πάνω αποφάσεων, η οποία έλαβε χώρα στις 10.6.2015. Στην κρίση αυτή κατέληξε το Δικαστήριο, ύστερα από στάθμιση του δημοσίου συμφέροντος, αναφερόμενου στην οξυμένη δημοσιονομική κρίση και στην κοινώς γνωστή ταμειακή δυσχέρεια του ελληνικού κράτους, αφού έλαβε υπόψη του ότι «η, κατά τα ανωτέρω, διάγνωση της αντισυνταγματικότητας των πιο πάνω διατάξεων» θα συνεπαγόταν την υποχρέωση της Διοίκησης να συμμορφωθεί με αναδρομική καταβολή των συνταξιοδοτικών παροχών που περιεκόπησαν, βάσει των αντισυνταγματικών αυτών διατάξεων, όχι μόνον στους ενάγοντες αλλά και σε ιδιαιτέρως ευρύ κύκλο προσώπων, που αφορούσαν οι πρότυπες δίκες. Με τις ίδιες αποφάσεις έγινε ακόμη δεκτό ότι «Οίκοθεν νοείται ότι για τους ενάγοντες και όσους άλλους έχουν ασκήσει ένδικα μέσα ή βοηθήματα μέχρι το χρόνο δημοσίευσης των αποφάσεων αυτών, η διαγνωσθείσα αντισυνταγματικότητα θα έχει αναδρομικό χαρακτήρα». Κατά συνέπεια, όπως ρητώς ορίζεται στις εν λόγω αποφάσεις, δεν μπορεί να γίνει επίκληση της αντισυνταγματικότητας των διατάξεων αυτών για τη θεμελίωση αποζημιωτικών αξιώσεων άλλων συνταξιούχων, που αφορούν περικοπείσες, βάσει των εν λόγω διατάξεων, συνταξιοδοτικές παροχές τους, για χρονικά διαστήματα προγενέστερα του χρονικού σημείου δημοσίευσης των αποφάσεων αυτών (10.6.2015). Περαιτέρω, κρίθηκε ότι η πιο πάνω άποψη δεν προσκρούει ούτε στο άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος περί της αξιώσεως δικαστικής προστασίας αλλ' ούτε και στο άρθρο 6 παρ. 1 της Ε.Σ.Δ.Α. και στο άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου αυτής, διότι αφ' ενός μεν η αναδρομικότητα των συνεπειών των αποφάσεων του Συμβουλίου της Επικρατείας δεν είναι αυτονόητη και αποκλειστική κάθε άλλης ρύθμισης, αφ' ετέρου δε με τον ως άνω τιθέμενο περιορισμό δεν διαταράσσεται η δίκαιη ισορροπία μεταξύ των απαιτήσεων του γενικού συμφέροντος και της προστασίας των δικαιωμάτων των διοικουμένων, εφόσον αυτοί δεν αποστερούνται των δικαιωμάτων τους, τα οποία απλώς περιορίζονται, για τους προαναφερόμενους λόγους επιτακτικού δημοσίου συμφέροντος (ΣΤΕ 2287/2015 Ολομ. σκ. 26, 2288/2015 Ολομ. σκ. 25). Οι ανωτέρω αποφάσεις 2287-2288/2015 της Ολομέλειας του Δικαστηρίου, οι οποίες αναφέρονται ρητώς, κατά τα ανωτέρω, στον περιορισμό των συνεπειών της διαγνωσθείσας αντισυνταγματικότητας των επίμαχων περικοπών έκριναν, μολονότι δεν διατυπώνεται σε αυτές όμοια ρητή κρίση, εμμέσως πλην σαφώς και ότι οι συνέπειες της διαγνωσθείσας με τις ίδιες αποφάσεις αντιθέσεως των εν λόγω περικοπών στο άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ περιορίζονται στο χρόνο μετά τη δημοσίευση των αποφάσεων αυτών, δεδομένου, άλλωστε, ότι το τελευταίο αυτό άρθρο δεν παρέχει μείζονα προστασία του κοινωνικοασφαλιστικού δικαιώματος σε σχέση με τις πιο πάνω συνταγματικές διατάξεις. Αντίθετη ερμηνευτική εκδοχή κατ' ουσίαν θα αναιρούσε τον, σύμφωνα με τις πιο πάνω αποφάσεις της Ολομελείας, επιβληθέντα για λόγους δημοσίου συμφέροντος περιορισμό των συνεπειών της διαγνωσθείσας αντισυνταγματικότητας των επίμαχων

διατάξεων των νόμων 4051/2012 και 4093/2012. Πράγματι, ο σκοπός για τον οποίο το Δικαστήριο επέβαλε, κατά τα ανωτέρω, τον περιορισμό αυτό, ύστερα από στάθμιση του δημοσίου συμφέροντος, δεν επιτυγχάνεται χωρίς ταυτόχρονο περιορισμό και των συνεπειών της διαπιστωθείσας παράλληλα αντίθεσης των διατάξεων αυτών προς το άρθρο 1 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Άλλωστε, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων παγίως αναγνωρίζει τη δυνατότητα που έχουν τα εθνικά δικαστήρια να περιορίζουν το αναδρομικό αποτέλεσμα των αποφάσεών τους με βάση επιτακτικούς λόγους δημοσίου συμφέροντος, ιδίως σε υποθέσεις με τις οποίες άγονται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων ζητήματα συνταγματικότητας διατάξεων του εθνικού δικαίου [βλ. ΕΔΔΑ απόφαση επί του παραδεκτού (déc.) της 12.2.2019, Κ. Φραντζεσκάκη κατά Ελλάδας, σκ. 38-44, πρβλ. απόφαση επί του παραδεκτού (déc.) της 18.10.1995, ΕΕΔΑ J.R. κατά Γερμανίας, απόφαση επί του παραδεκτού (déc.) της 26.6.1996, ΕΕΔΑ Mika κατά Αυστρίας, πρβλ. ΕΔΔΑ, απόφαση της 13.6.1979, Marckx κατά Βελγίου, σκ. 58• απόφαση της 26.5.2011, Legrand κατά Γαλλίας, σκ. 35, 38• πρβλ. σχετικώς και ΔΕΕ απόφαση της 8.4.1976, C-43/75, Defrenne κατά Sabena, σκέψεις 69-75, απόφαση της 2.2.1988, C-24/86, Vincent Blaizot σκ. 28-35, απόφαση της 17.5.1990, C-262/88, Barber, σκέψεις 40-45• πρβλ. ακόμη Conseil d' État, n. 291545, 16.7.2007 Société Tropic, Conseil Constitutionnel, 20.6.2014 2014-404 QPC σκ. 13 και 14.6.2013 2013-323 QPC σκ. 10-12]. Ενόψει δε του ανωτέρω περιορισμού της ισχύος των αποτελεσμάτων που έθεσαν οι 2287-2288/2015 αποφάσεις της Ολομελείας του Δικαστηρίου, τη διαγνωσθείσα αντισυνταγματικότητα των επίμαχων διατάξεων των νόμων 4051/2012 και 4093/2012 και την διαπιστωθείσα αντίθεση αυτών προς το άρθρο 1 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου, για χρονικά διαστήματα προγενέστερα του χρόνου δημοσίευσης των αποφάσεων αυτών μπορούν να επικαλεσθούν μόνον όσοι έχουν ασκήσει ένδικα βοηθήματα μέχρι τη δημοσίευση των εν λόγω αποφάσεων (10.6.2015).

21. Επειδή, κατόπιν όλων των ανωτέρω εκτεθέντων, στα αναφερόμενα στη σκέψη 2 ζητήματα που εισήχθησαν ενώπιον της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας προς επίλυση κατά την διαδικασία της πρότυπης δίκης, σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 1 του ν. 3900/2010, προσήκουν, αντιστοίχως, οι εξής απαντήσεις: α) Η θεσπισθείσα με τη διάταξη του άρθρου 14 παρ. 2 περ. α' του ν. 4387/2016 ρύθμιση της συνέχισης καταβολής των συντάξεων, όπως είχαν διαμορφωθεί την 31.12.2014, δηλαδή με τις μειώσεις που επήλθαν με τους ν. 4051/2012 και 4093/2012 για το χρονικό διάστημα από την έναρξη ισχύος του νόμου 4387/2016, ήτοι από 12.5.2016 και εφεξής, είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ, όπως κρίθηκε με την απόφαση 1891/2019 της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας, β) Η παραπάνω διάταξη του άρθρου 14 παρ. 2 περ. α του ν. 4387/2016 δεν καταλαμβάνει ρυθμιστικά και το χρονικό διάστημα από 1.1.2013 έως 11.5.2016, για το οποίο ισχύουν τα κριθέντα με τις 2287-2288/2015 αποφάσεις της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας. Ειδικότερα, όμως, όπως κρίθηκε με τις εν λόγω αποφάσεις, για το χρονικό διάστημα από 1.1.2013 μέχρι 10.6.2015, οι συνέπειες των εν λόγω αποφάσεων με τις οποίες κρίθηκαν ως αντίθετες προς το Σύνταγμα οι σχετικές

ρυθμίσεις, ισχύουν μόνο για όσους είχαν ήδη ασκήσει σχετικές αγωγές πριν την 10-6-2015. Κατόπιν αυτού, αποβαίνει αλυσιτελής η απάντηση στο περαιτέρω ερώτημα εάν η ρύθμιση για ολόκληρο το ως άνω χρονικό διάστημα αντίκειται στο Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ, γ) Με βάση τις κρίσεις των αποφάσεων της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας 2287-2288/2015 και 1891/2019, η διαγνωσθείσα αντίθεση προς το Σύνταγμα και το άρθρο 1 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της Ε.Σ.Δ.Α. των προαναφερθεισών διατάξεων των νόμων 4051/2012 και 4093/2012, με τις οποίες θεσπίσθηκαν οι μειώσεις των συντάξεων, δεν δύναται να θεραπευθεί με μεταγενέστερες της δημοσιεύσεως των εν λόγω νόμων μελέτες, όπως είναι οι μελέτες που συνοδεύουν τον μεταγενέστερο ν. 4387/2016 για το χρονικό διάστημα από της θεσπίσεως των έως 11.5.2016, και δ) Ο χρονικός περιορισμός της ισχύος των αποτελεσμάτων που έθεσαν οι 2287-2288/2015 αποφάσεις της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας δεν αφορά μόνον τη διαπίστωση της αντίθεσης προς το Σύνταγμα των διατάξεων των νόμων 4051/2012 και 4093/2012, αλλά καταλαμβάνει και τη διαπιστωθείσα αντίθεση αυτών προς το άρθρο 1 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της Ε.Σ.Δ.Α. Ενόψει δε των ανωτέρω απαντήσεων, πρέπει να απορριφθούν οι ασκηθείσες παρεμβάσεις των φυσικών και νομικών προσώπων, κατά το μέρος που με αυτές υποστηρίζεται ότι η διάταξη του άρθρου 14 παρ. 2 περ. α του ν. 4387/2016 αντίκειται στο Σύνταγμα και την Ε.Σ.Δ.Α. και ότι ο χρονικός περιορισμός της ισχύος των αποτελεσμάτων που έθεσαν οι 2287-2288/2015 αποφάσεις της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας αφορά μόνον τη διαπίστωση της αντίθεσης προς το Σύνταγμα των διατάξεων των ν. 4051/2012 και 4093/2012 και δεν καταλαμβάνει και τη διαπιστωθείσα αντίθεση αυτών προς το άρθρο 1 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της Ε.Σ.Δ.Α., και να γίνουν δεκτές, κατά το μέρος που με αυτές υποστηρίζεται ότι η ίδια ανωτέρω διάταξη του άρθρου 14 παρ. 2 περ. α του ν. 4387/2016 δεν καταλαμβάνει ρυθμιστικά και το διάστημα από 1.1.2013 έως την 11.5.2016 και ότι δεν είναι δυνατό να κριθούν σύμφωνες με το Σύνταγμα και την Ε.Σ.Δ.Α. οι παραπάνω μειώσεις των συντάξεων βάσει των νόμων 4051/2012 και 4093/2012 για το χρονικό διάστημα από της θεσπίσεώς τους έως 11.5.2016 ενόψει των διαπιστώσεων που περιέχονται σε μελέτες, μεταγενέστερες των αποφάσεων 2287-2288/2015 της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας. Αντιστοίχως δε, πρέπει να γίνει δεκτή η παρέμβαση του Ελληνικού Δημοσίου, κατά το μέρος που με αυτήν υποστηρίζεται ότι η ανωτέρω διάταξη του άρθρου 14 παρ. 2 περ. α' του ν. 4387/2016 είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα και την Ε.Σ.Δ.Α. και ότι ο χρονικός περιορισμός της ισχύος των αποτελεσμάτων της αντισυνταγματικότητας που έθεσαν οι 2287-2288/2015 αποφάσεις της Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας δεν αφορά μόνον τη διαπίστωση της αντίθεσης προς το Σύνταγμα των διατάξεων των ν. 4051/2012 και 4093/2012 αλλά καταλαμβάνει και τη διαπιστωθείσα αντίθεση αυτών προς το άρθρο 1 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου, και να απορριφθεί κατά το μέρος που με αυτήν υποστηρίζεται ότι η ίδια ανωτέρω διάταξη του άρθρου 14 παρ. 2 περ. α του ν. 4387/2016 καταλαμβάνει ρυθμιστικά και το διάστημα από 1.1.2013 έως την 11.5.2016 και ότι οι παραπάνω μειώσεις των συντάξεων βάσει των νόμων 4051/2012 και 4093/2012 είναι σύμφωνες με το Σύνταγμα και την Ε.Σ.Δ.Α. για το χρονικό διάστημα από της θεσπίσεώς των έως 11.5.2016 εφόσον από εμπειριστατωμένη επιστημονική μελέτη, μεταγενέστερη

των αποφάσεων 2287-2288/2015 της Ολομελείας, προκύπτει ή θα προκύψει ότι οι μειώσεις των συντάξεων από την έναρξη επιβολής τους ήταν κατ' ουσίαν σύμφωνες με το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ.

22. Επειδή, μετά την επίλυση των ζητημάτων για τα οποία εισήχθη στο Συμβούλιο της Επικρατείας, η κρινόμενη αγωγή πρέπει, κατ' εφαρμογή του άρθρου 1 του ν. 3900/2010, να παραπεμφθεί προς εκδίκαση, ως προς το παραδεκτό και το βάσιμο αυτής, στο Διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών ως προς όλους τους ενάγοντες, πλην των με αριθμό δικογράφου 15 και 33, ως προς τους οποίους πρέπει να απορριφθεί (σκέψη 6) και, κατ' εκτίμηση των περιστάσεων, να μην επιβληθεί δικαστική δαπάνη.

Διά ταύτα

Απορρίπτει την αγωγή ως προς τους ενάγοντες με αριθμό δικογράφου 15 και 33.

Επιλύει τα εισαχθέντα στο Συμβούλιο της Επικρατείας ζητήματα, σύμφωνα με το σκεπτικό.

Παραπέμπει, κατά τα λοιπά, την αγωγή προς εκδίκαση στο Διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών, σύμφωνα με το σκεπτικό.

Δέχεται εν μέρει τις υποβληθείσες παρεμβάσεις, κατά τα εκτιθέμενα στο αιτιολογικό.

1.2. ΣΤΕ 944/2020 Ολομέλεια

Πρόεδρος: Α. Ράντος

Εισηγητής: Β. Ανδρουλάκης, Πάρεδρος ΣΤΕ

Δικηγόροι: Μ. Μπαλατατζή (αιτούντες), Θ. Παπαγεωργίου (Εκκλησια της Ελλάδος)

Εσωτερικά εκκλησιαστικά ζητήματα – Απαράδεκτο αιτήσεως ακυρώσεως

Η πράξη της Ιεράς Συνόδου της Ιεραρχίας, με την οποία, κατά τα αμέσως ανωτέρω, έγινε αποδεκτή η απόφαση της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου και η εισήγηση του Προέδρου της, Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος, και αναγνωρίστηκε το, κατά το κανονικό δίκαιο, δικαίωμα του Οικουμενικού Πατριάρχη ως προς την παραχώρηση αυτοκεφάλου καθεστώτος, καθώς και το προνόμιο του Αρχιεπισκόπου Αθηνών να χειριστεί περαιτέρω το ζήτημα της αναγνωρίσεως της Εκκλησίας της Ουκρανίας, αφορά εσωτερικό εκκλησιαστικό ζήτημα σχετικό με την διάρθρωση της καθόλου Ορθόδοξης Εκκλησίας, καθώς και τις διορθόδοξες σχέσεις, δηλαδή τις σχέσεις των Αυτοκεφάλων Ορθοδόξων Εκκλησιών μεταξύ τους και με το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Το ζήτημα αυτό ρυθμίζεται αποκλειστικά από το κανονικό δίκαιο - γραπτό (17ος κανόνας της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου και 38ος της εν Τρούλλω Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου) και εθιμικό - και όχι από πολιτειακούς κανόνες, οι οποίοι ουδέν προβλέπουν επί των ζητημάτων αυτών, δεν συνεπάγεται δε έννομες συνέπειες στην κατάσταση και τις αρμοδιότητες πολιτειακών οργάνων. Με το ως άνω περιεχόμενο, η προσβαλλόμενη πράξη της Ιεράς Συνόδου της Ιεραρχίας, καθώς και το θεωρούμενο ως συμπροσβαλλόμενο, από 21-10-2019 Ειρηνικό Γράμμα του Αρχιεπισκόπου Αθηνών προς τον Μητροπολίτη Κιέβου και πάσης Ουκρανίας κο Επιφάνιο, που αναφέρονται σε ζήτημα το οποίο δεν ρυθμίζεται από το πολιτειακό, αλλά αποκλειστικά από το κανονικό δίκαιο, δεν αποτελούν εκτελεστές διοικητικές πράξεις εκκλησιαστικής αρχής αλλά πράξεις με πνευματικό αμιγώς χαρακτήρα, και συνεπώς απαραδέκτως προσβάλλονται με αίτηση ακυρώσεως ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας.

1. Επειδή, με την υπό κρίση αίτηση, ... ζητείται η ακύρωση, άλλως η αναγνώριση του ανυπόστατου, της αποφάσεως της Ιεράς Συνόδου της Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, που ελήφθη στην από 12-10-2019 έκτακτη συνεδρίασή της, με την οποία, κατ' αποδοχόν της από 28-8-2019 αποφάσεως της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου, αναγνωρίσθηκε «... το κανονικό δικαίωμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου για την παραχώρηση του Αυτοκεφάλου, καθώς και το προνόμιο του Προκαθημένου της Εκκλησίας της Ελλάδος να χειρισθεί περαιτέρω το ζήτημα της αναγνώρισεως της Εκκλησίας της Ουκρανίας ...». Περαιτέρω, ζητείται η ακύρωση κάθε συναφούς πράξεως, ως τέτοια δε κατονομάζεται στο δικόγραφο της ένδικης αιτήσεως το 4751/21-10-2019 Ειρηνικό Γράμμα του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και Πάσης Ελλάδος προς τον αναγνωρισθέντα από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Μητροπολίτη Κιέβου και πάσης Ουκρανίας, κ. Επιφάνιο.

2. Επειδή, στο άρθρο 3 του Συντάγματος ορίζεται ότι: «1. Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού. Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδας ... υπάρχει αναπόσπαστα ενωμένη δογματικά με τη Μεγάλη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης και με κάθε άλλη ομόδοξη Εκκλησία του Χριστού· τηρεί απαρασάλευτα, όπως εκείνες, τους ιερούς αποστολικούς και συνοδικούς κανόνες και τις ιερές παραδόσεις. Είναι αυτοκέφαλη, διοικείται από την Ιερά Σύνοδο των εν ενεργεία Αρχιερέων και από τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο που προέρχεται από αυτή και συγκροτείται όπως ορίζει ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας, με τήρηση των διατάξεων του Πατριαρχικού Τόμου της κθ' (29) Ιουνίου 1850 και της Συνοδικής Πράξης της 4ης Σεπτεμβρίου 1928. 2. ...». Εξ άλλου, στο άρθρο 13 του Συντάγματος ορίζεται ότι: «1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. ... 2. Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. ...». Περαιτέρω, στον κατά τα ανωτέρω μνημονευόμενο στο Σύνταγμα από 29-6-1850 Πατριαρχικό και Συνοδικό Τόμο, με τον οποίο ανακηρύχθηκε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο ως αυτοκέφαλη η Εκκλησία της Ελλάδος ορίζεται ότι: «Ίνα δε η κανονική ενότης πρὸς τε την εν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλην Εκκλησίαν και προς τας λοιπάς Ορθοδόξους του Χριστού Εκκλησίας διατηρήται κατά τους θείους και ιερούς κανόνας και τα πατροπαράδοτα έθιμα της Καθολικής Ορθοδόξου Εκκλησίας, οφείλει η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος μνημονεύειν εν τοις ιεροίς Διπτύχοις τού τε κατά καιρόν Οικουμενικού Πατριάρχου και των λοιπών τριών Πατριαρχών κατά τάξιν, καθώς και πάσης Επισκοπής Ορθοδόξων... Κατά δε τας κανονικάς και πατροπαράδοτους διατυπώσεις, ο Πρόεδρος της Ιεράς Συνόδου αναγορευόμενος οφείλει επιστέλλειν τα αναγκαία συνοδικά γράμματα πρὸς τε τον Οικουμενικόν και προς τους λοιπούς Πατριάρχας, καθώς και ούτοι αναγορευόμενοι το αυτό ποιήσουσιν». Τέλος, στην παρ. 4 του άρθρου 1 του ν. 590/1977 (Α' 146) ορίζεται ότι: «Κατά τας νομικάς αυτών σχέσεις η Εκκλησία της Ελλάδος, αι Μητροπόλεις, αι ενοριαί ..., είναι Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου».

3. Επειδή, όπως έχει παγίως κριθεί (πρβ. Σ.τ.Ε. 2518/2018 επταμ., 1999/2018 επταμ., σκ. 12, 2576/2017, 510/2015 επταμ., 4595/2014, 3003/2014 Ολομ., 34/2009, 736/2005 επταμ., σκ. 14, 2031/2004, 1198/1992 επταμ., 2154/1988 επταμ., 1571/1985 Ολομ., 3619/1982 επταμ., 866/1981 επταμ., 2635/1980 Ολομ., 1548/1974 Ολομ., 1456/1961 Ολομ., 297/1942 Ολομ., 491/1940 Ολομ., 936/1938 Ολομ.), **η Εκκλησία της Ελλάδος άλλοτε μεν ενεργεί δια**

των οργάνων της, όπως είναι η Ιερά Σύνοδος, εκδίδουσα εκτελεστές διοικητικές πράξεις, οι οποίες, σύμφωνα με το άρθρο 95 παρ. 1 του Συντάγματος και το άρθρο 45 παρ. 1 του π.δ. 18/1989 (Α' 8), υπόκεινται σε αίτηση ακυρώσεως ενώπιον του Δικαστηρίου τούτου, ενώ άλλοτε ενεργεί, δια των αυτών οργάνων της, ως καθαρώς πνευματικός οργανισμός, εφαρμόζοντας κανόνες του κανονικού και όχι του πολιτειακού δικαίου, των πράξεών της αναγομένων, στην περίπτωση αυτή, στην εσωτερική ζωή αυτής και ένεκα τούτου μη υποκειμένων στον ακυρωτικό έλεγχο.

4. Επειδή, στην προκειμένη περίπτωση, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου της δικογραφίας, με την 1119 από 24-12-2018 επιστολή του (αρ. πρωτ. της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος 5929/31-12-2018) ο Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης, κ. Βαρθολομαίος γνωστοποίησε στον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδος, κ. Ιερώνυμο την απόφαση αυτού και της Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως περί ανακηρύξεως, με Πατριαρχικό και Συνοδικό Τόμο, της Εκκλησίας της Ουκρανίας ως αυτοκέφαλης και αυτοδιοίκητης, κατόπιν αιτημάτων των αποκατασταθέντων ιεραρχών αυτής και της ουκρανικής πολιτείας, καθώς και ότι ο Προκαθήμενος της ως άνω Εκκλησίας, Μητροπολίτης κ. Επιφάνιος, ο οποίος αναδείχθηκε από τη συγκληθείσα εκτάκτως, στις 15-12-2018, στο Κίεβο Κληρικολαϊκή Σύνοδο, αναγνωρίζεται ως ο «Μακαριώτατος Μητροπολίτης Κιέβου και πάσης Ουκρανίας». Με την αυτή επιστολή ο Οικουμενικός Πατριάρχης εξέφρασε τη βεβαιότητα ότι η Εκκλησία της Ελλάδος «γνωρίζουσα επαρκώς την διαχρονικώς εξ Ουκρανίας εκπεφρασμένην βούλησιν, άμα δε και την αποκλειστικήν ευθύνην και προνομίαν της Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως προς θεραπείαν πάντων των εκκλησιαστικών ζητημάτων υπερορίως, θα συνταυτισθή προς τα διαγενόμενα και ότι εν τοις εφ' εξής και παρ' Αυτή και παρά τω Ορθοδόξω ποιμνίω Υμών θα επιγιγνώσκηται Αυτοκέφαλος και εσωτερικώς αυτοδιοίκητος η Αγιωτάτη Ορθόδοξος Εκκλησία της Ουκρανίας, του ονόματος εν τοις Ιεροίς Διπτύχοις αμέσως μετά το όνομα του Μακαριωτάτου Προκαθημένου Τσεχίας και Σλοβακίας. ...». Ακολουθώντας, με τον 8ο Πατριαρχικό και Συνοδικό Τόμο, ο οποίος υπεγράφη στην Κωνσταντινούπολη στις 6 Ιανουαρίου 2019 από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και δώδεκα μέλη της περί Αυτόν Πατριαρχικής Συνόδου (Επίσκοποι Βρυούλων, Ιταλίας και Μελίτης, Γερμανίας, Τρανουπόλεως, Νέας Ιερσέης, Ρόδου, Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου, Κορέας, Σιγκαπούρης, Αυστρίας, Σύμης και Σικάγου), χορηγήθηκε στην Ορθόδοξη Εκκλησία της Ουκρανίας αυτοκέφαλο εκκλησιαστικό καθεστώς και ανακηρύχθηκε αυτή αυτοκέφαλη, ανεξάρτητη και αυτοδιοίκητη, με τον ίδιο δε Τόμο καθορίσθηκαν, ειδικότερα, οι όροι της κατά τα άνω χορηγήσεως. Με την 952/414/5-3-2019 εντολή του Αρχιεπισκόπου Αθηνών παραπέμφθηκε στις Συνοδικές Επιτροπές της Εκκλησίας επί των Δογματικών και Νομοκανονικών και επί των Διορθοδόξων και Διαχριστιανικών ζητημάτων η από κοινού μελέτη του θέματος της αναγνωρίσεως του αυτοκεφάλου της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ουκρανίας, προκειμένου αυτές να εισηγηθούν σχετικώς περί αυτού στην Ιερά Σύνοδο. Οι Επιτροπές κατέληξαν στο Ν.Κ. 389/30-5-2019 κοινό πόρισμα, με το οποίο «θεωρήσαντες το θέμα της αυτοκεφαλίας της Εκκλησίας της Ουκρανίας εξ επόψεως κανονικής ου μην αλλά και νομικής ...» εισηγήθηκαν «ότι ουδέν το κωλύον την αναγνώρισιν του αυτοκεφάλου της Εκκλησίας της Ουκρανίας και

την απόλυτον εναρμόνισιν και συμπόρευσιν της Εκκλησίας της Ελλάδος μετά του Οικουμενικού Πατριαρχείου». Στο πόρισμα αυτό οι ανωτέρω Συνοδικές Επιτροπές κατέληξαν, αφού δέχθηκαν, μεταξύ άλλων, ότι: «το Οικουμενικόν Πατριαρχείον έχει το κανονικόν προνόμιον αυτό μόνον να ανακηρύσσει το αυτοκέφαλον των κατά τόπους Ορθοδόξων Εκκλησιών ...». Το κοινό αυτό πόρισμα, καθώς και το υπογραφόμενο από τον Μητροπολίτη Διδυμοτείχου, Ορεστιάδος και Σουφλίου Δαμασκηνό, «Εισηγητικό σημείωμα για το ουκρανικό ζήτημα» αναγνώσθηκαν, κατά τη συνεδρίαση της 28-8-2019 της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος. Κατά την εν λόγω συνεδρίαση έγινε εκτενής συζήτηση μεταξύ των μελών, ύστερα από την οποία η Δ.Ι.Σ. αναγνώρισε «Το κανονικό δικαίωμα του Οικουμενικού Πατριάρχου για την παραχώρηση του Αυτοκεφάλου, καθώς και το προνόμιο του Προκαθημένου της Εκκλησίας της Ελλάδος να χειρισθεί περαιτέρω το ζήτημα της αναγνώρισεως της Εκκλησίας της Ουκρανίας», του προνομίου συνιστάμενου στην εγγραφή στα Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος του προκαθημένου της νέας αυτοκέφαλης Εκκλησίας και την αποστολή προς αυτόν εκ μέρους του προκαθημένου της Ελληνικής Εκκλησίας του λεγομένου Ειρηνικού Γράμματος, με το οποίο ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών απευθύνει στον Μητροπολίτη Κιέβου τα συγχαρητήρια της Ελληνικής Εκκλησίας για την ανακήρυξη της αυτοκεφαλίας και την ανάληψη των καθηκόντων του. Ακολούθως, με την 4525/2112/7-10-2019 Πράξη του Προέδρου της Ι.Σ. της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αρχιεπισκόπου Αθηνών προσκλήθηκαν, κατ' επίκληση των διατάξεων του άρθρου 6 παρ. 1 και 2 του ν. 590/1977 «Περί Καταστατικού Χάρτου της Εκκλησίας της Ελλάδος» (Α' 146), οι Μητροπολίτες της Εκκλησίας της Ελλάδος σε έκτακτη συνέλευση της Ιεράς Συνόδου της Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, στις 12-10-2019, με πέμπτο θέμα της ημερήσιας διάταξης: «Εισήγησις του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Ιερώνυμου με θέμα: Ενημέρωσις περί του Αυτοκεφάλου της Εκκλησίας της Ουκρανίας» και 6ο: «Συζήτησις επί της ως άνω Εισηγήσεως». Μετά τον διάλογο και τις τοποθετήσεις των Ιεραρχών επί του ζητήματος, ορισμένοι εκ των οποίων εξέφρασαν τον προβληματισμό τους για τη σκοπιμότητα της αναγνώρισεως από την Ιερά Σύνοδο της χορηγήσεως του αυτοκέφαλου καθεστώτος στην Ουκρανική Εκκλησία από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και των συνεπειών που αυτή θα δημιουργούσε, «... η Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, αποδέχεται την απόφαση της παρελθούσης Διαρκούς Ιεράς Συνόδου [εννοεί της 28ης-8-2019] και την εισήγηση του Προέδρου Αυτής Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών ..., ήτοι αναγνωρίζει το "κανονικό δικαίωμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου για την παραχώρηση του Αυτοκεφάλου, καθώς και το προνόμιο του Προκαθημένου της Εκκλησίας της Ελλάδος να χειρισθεί περαιτέρω το ζήτημα της αναγνώρισεως της Εκκλησίας της Ουκρανίας" ...», ενώ επτά κατονομαζόμενοι Μητροπολίτες ζήτησαν την αναβολή λήψεως σχετικής αποφάσεως. Τέλος, επακολούθησε το 4751/2219 από 21-10-2019 Ειρηνικό Γράμμα του Αρχιεπισκόπου Αθηνών προς τον Μητροπολίτη Κιέβου, κ. Επιφάνιο, με αποτέλεσμα την έναρξη της εκκλησιαστικής κοινωνίας μεταξύ των δύο Ορθόδοξων Εκκλησιών της Ουκρανίας και της Ελλάδας, με αμοιβαία μνημόνευση των προκαθημένων των Εκκλησιών και εγγραφή στα εκκλησιαστικά Δίπτυχα. Με την ένδικη αίτηση ακυρώσεως ζητείται η ακύρωση της από 12-10-2019 πράξεως της Ι.Σ.Ι. καθώς και του από 21-10-2019 Ειρηνικού Γράμματος.

5. Επειδή, η προσβαλλόμενη πράξη της Ιεράς Συνόδου της Ιεραρχίας, με την οποία, κατά τα αμέσως ανωτέρω, έγινε αποδεκτή η απόφαση της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου και η εισήγηση του Προέδρου της, Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος, και αναγνωρίστηκε το, κατά το κανονικό δίκαιο, δικαίωμα του Οικουμενικού Πατριάρχη ως προς την παραχώρηση αυτοκεφάλου καθεστώτος, καθώς και το προνόμιο του Αρχιεπισκόπου Αθηνών να χειριστεί περαιτέρω το ζήτημα της αναγνωρίσεως της Εκκλησίας της Ουκρανίας, αφορά εσωτερικό εκκλησιαστικό ζήτημα σχετικό με την διάρθρωση της καθόλου Ορθόδοξης Εκκλησίας, καθώς και τις διορθόδοξες σχέσεις, δηλαδή τις σχέσεις των Αυτοκεφάλων Ορθόδοξων Εκκλησιών μεταξύ τους και με το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Το ζήτημα αυτό ρυθμίζεται αποκλειστικά από το κανονικό δίκαιο - γραπτό (17ος κανόνας της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου και 38ος της εν Τρούλλω Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου) και εθιμικό - και όχι από πολιτειακούς κανόνες, οι οποίοι ουδέν προβλέπουν επί των ζητημάτων αυτών, δεν συνεπάγεται δε έννομες συνέπειες στην κατάσταση και τις αρμοδιότητες πολιτειακών οργάνων. Με το ως άνω περιεχόμενο, η προσβαλλόμενη πράξη της Ιεράς Συνόδου της Ιεραρχίας, καθώς και το θεωρούμενο ως συμπροσβαλλόμενο, από 21-10-2019 Ειρηνικό Γράμμα του Αρχιεπισκόπου Αθηνών προς τον Μητροπολίτη Κιέβου και πάσης Ουκρανίας κ.ο. Επιφάνιο, που αναφέρονται σε ζήτημα το οποίο δεν ρυθμίζεται από το πολιτειακό, αλλά αποκλειστικά από το κανονικό δίκαιο, δεν αποτελούν εκτελεστές διοικητικές πράξεις εκκλησιαστικής αρχής αλλά πράξεις με πνευματικό αμιγώς χαρακτήρα, και συνεπώς απαραδέκτως προσβάλλονται με αίτηση ακυρώσεως ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας. Εξ άλλου, ο χαρακτήρας των προσβαλλομένων πράξεων ως μη εκτελεστών διοικητικών πράξεων δεν μεταβάλλεται από τους προβαλλόμενους λόγους ακυρώσεως, σύμφωνα με τους οποίους, κατά παράβαση των προβλεπόμενων στα άρθρα 19 παρ. 1 και 23 παρ. 5 του Κανονισμού 1/1977 «Περί εργασιών της Ιεράς Συνόδου της Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος» (Α΄ 275), σε συνδυασμό με τα οριζόμενα στο άρθρο 15 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας, που κυρώθηκε με το άρθρο πρώτο του ν. 2690/1999 (Α΄ 45), αφ' ενός μεν κατά την έκτακτη συνεδρίαση της Ιεράς Συνόδου της Ιεραρχίας της 12ης-10-2019 δεν διεξήχθη κανενός τύπου ψηφοφορία για την λήψη της προσβαλλόμενης αποφάσεως, αφ' ετέρου δε τα πρακτικά της ως άνω συνεδριάσεως δεν υπογράφονται από όλους τους μετασχόντες στην συνεδρίαση Ιεράρχες αλλά από μόνο τον πρόεδρο αυτής, Αρχιεπίσκοπο Αθηνών, και τούτο διότι, ανεξαρτήτως της βασιμότητας του προβαλλομένου λόγου, στην προκειμένη περίπτωση, ο χαρακτήρας της πράξεως ως εκτελεστής ή μη δεν εξαρτάται από τη νομιμότητα της διαδικασίας που τηρήθηκε για την έκδοσή της, δοθέντος κατά το ρυθμιστικό της μέρος, από το οποίο αποκλειστικώς κρίνεται η εκτελεστότητά της, η πράξη αυτή ανάγεται σε ζήτημα αμιγώς εκκλησιαστικής τάξεως το οποίο έχει αποκλειστικώς εκκλησιολογικής τάξεως συνέπειες (εγγραφή του προκαθημένου της Εκκλησίας της Ουκρανίας στα δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος και μνημόνευσή του κατά την Θεία Λειτουργία), τυχόν δε ακύρωσή της δεν επιφέρει έννομες συνέπειες από την άποψη του πολιτειακού δικαίου (πρβ. ΣτΕ 2154/1988 επταμ., 2635/1980 Ολομ.). Τέλος, σε αντίθεση με τα προβαλλόμενα με την ένδικη αίτηση, ο χαρακτήρας της ως

άνω πράξεως, δεν επηρεάζεται ούτε από τα προβλεπόμενα στην περίπτωση α΄ του άρθρου 4 του ν. 590/1997 «Περί του Καταστατικού Χάρτου της Εκκλησίας της Ελλάδος» (Α΄ 146), σύμφωνα με την οποία (περίπτωση), η Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας, μεταξύ άλλων: «Μεριμνά ... δια την ενότητα της Πίστεως, ως και δια την εκκλησιαστικήν κοινωνίαν μετά του Οικουμενικού Πατριαρχείου και των λοιπών Ορθοδόξων Πατριαρχείων και Αυτοκεφάλων Εκκλησιών και ρυθμίζει τας σχέσεις της Εκκλησίας της Ελλάδος μετά των ετεροδόξων» και τούτο διότι, εν πάση περιπτώσει, η απονεμόμενη από τον τυπικό νόμο αυτή αρμοδιότητα στην Ιερά Σύνοδο δεν προδικάζει τον χαρακτήρα των πράξεων δια των οποίων αυτή ασκείται ως εκτελεστών ή όχι, ζήτημα που διέπεται από τις ανωτέρω στην τρίτη σκέψη εκτεθείσες προϋποθέσεις.

6. Επειδή, με τα ανωτέρω δεδομένα, η υπό κρίση αίτηση πρέπει να απορριφθεί.

Διά ταύτα

Απορρίπτει την αίτηση ακυρώσεως.

1.3. ΣΤΕ 942/2020 Ολομέλεια

Πρόεδρος: Α. Ράντος

Εισηγητής: Π. Μπραϊμή

Δικηγόροι: Ι. Ιωαννίδης (αιτούντες), Σ. Παπαγιαννόπουλος-Χ.Τσόγκας (ΝΣΚ), Θ.Παπαγεωργίου (παρεμβάινουσα).

Προσευχή και εκκλησιασμός στα σχολεία - Απαλλάγη- Ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης

Η προσευχή και ο εκκλησιασμός στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας συνιστούν, όπως και η διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών, αναγκαία μέσα, με τα οποία υπηρετείται ο συνταγματικός σκοπός της αναπτύξεως της θρησκευτικής συνείδησης των Ελλήνων, δηλαδή της ορθόδοξης χριστιανικής συνείδησης. Ως εκ τούτου απευθύνονται αποκλειστικά στους μαθητές που ασπάζονται το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα και όχι στους ετερόδοξους, αλλόθρησκους ή άθεους μαθητές. Οι τελευταίοι, απολαύοντας της θρησκευτικής ελευθερίας, η οποία κατοχυρώνεται ως απαραβίαστη με τη διάταξη της παρ. 1 του άρθρου 13 του Συντάγματος, έχουν ευθέως βάσει της συνταγματικής αυτής διατάξεως δικαίωμα απαλλαγής από την προσευχή και τον εκκλησιασμό, χωρίς καμία δυσμενή συνέπεια, εφ' όσον οι γονείς τους υποβάλουν δήλωση ότι δεν επιθυμούν, για λόγους θρησκευτικής συνείδησης, να συμμετέχουν τα τέκνα τους στην προσευχή και τον εκκλησιασμό. Κατά παράβαση της συνταγματικής διατάξεως του άρθρου 13 παρ. 1 και των άρθρων 9 της ΕΣΔΑ και 2 του ΠΠΠ της ΕΣΔΑ δεν προβλέπεται στο άρθρο 3 του προσβαλλόμενου διατάγματος η δυνατότητα απαλλαγής από τον εκκλησιασμό μαθητών νηπιαγωγείων και δημοτικών σχολείων για λόγους θρησκευτικής συνείδησης κατόπιν δηλώσεως των γονέων τους. Κατά παράβαση δε των ίδιων διατάξεων στο άρθρο 18 του προσβαλλόμενου διατάγματος, και ειδικότερα στις παραγράφους Α1 για τα νηπιαγωγεία και Β1 για το δημοτικό, προβλέπεται η δυνατότητα απαλλαγής από την πρωινή προσευχή μόνο των μαθητών άλλου δόγματος και όχι και άλλων μαθητών (άλλου θρησκεύματος, άθεων, αγνωστικιστών) που έχουν λόγους θρησκευτικής συνείδησης για απαλλάγη.

1. ...

2. ...

3. Επειδή, με την αίτηση αυτή, όπως συμπληρώθηκε με το από 16.4.2018 δικόγραφο προσθέτων λόγων, ζητείται η ακύρωση του 79/2017 προεδρικού διατάγματος με τίτλο «Οργάνωση και λειτουργία νηπιαγωγείων και δημοτικών σχολείων» (Α΄ 109), καθ' ο μέρος με το άρθρο 18 παρ. Α1 και Β1 αυτού προβλέπεται η τέλεση κοινής προσευχής μαθητών και εκπαιδευτικών πριν την έναρξη των μαθημάτων τόσο για τα νηπιαγωγεία όσο και για τα δημοτικά σχολεία, καθώς επίσης και καθ' ο μέρος με το άρθρο 3 παρ. 3 αυτού προβλέπεται η δυνατότητα εκκλησιασμού των μαθητών των νηπιαγωγείων και των δημοτικών σχολείων στο πλαίσιο συγκεκριμένων εορτών.

4. ...

5. Επειδή, υπέρ του κύρους του προσβαλλόμενου διατάγματος παρεμβαίνει το Ν.Π.Δ.Δ «Εκκλησία της Ελλάδος».

6. Επειδή, το πρώτο αιτούν σωματείο αποσκοπεί, μεταξύ άλλων, σύμφωνα με το καταστατικό του, «στη διασφάλιση της τήρησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως [...] θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων ...» (άρθρο 2 παρ. 1). Με την κρινόμενη αίτηση προβάλλει ότι, δυνάμει των σκοπών του καταστατικού του, έχει έννομο συμφέρον για την άσκησή της, διότι στο προσβαλλόμενο διάταγμα περιλαμβάνονται διατάξεις που θίγουν τη θρησκευτική ελευθερία και θέτουν ζητήματα ίσης μεταχειρίσεως λόγω θρησκευτικών πεποιθήσεων για αόριστο κύκλο προσώπων εντός της ελληνικής επικράτειας. Ενόψει του ως άνω σκοπού του, παραδεκτώς ασκεί την υπό κρίση αίτηση το εν λόγω σωματείο (πρβ. ΣτΕ 350/2011 7μ. για το παραδεκτό παρεμβάσεως του ίδιου σωματείου), τα περί του αντιθέτου δε προβαλλόμενα από το Δημόσιο είναι απορριπτέα ως αβάσιμα.

7. Επειδή, ο δεύτερος αιτών, όπως προκύπτει από τα δικαιολογητικά που έχει προσκομίσει προαποδεικτικώς (βλ. την ...18.04.2018 βεβαίωση Δημοτικού Σχολείου Αθηνών ότι εργάζεται ως μόνιμος εκπαιδευτικός με οργανική θέση στο ως άνω Δημοτικό σχολείο καθώς και ενημερωτικό σημείωμα μηνιαίων αποδοχών για τον μήνα Μάιο του έτους 2018), είναι δάσκαλος σε δημοτικό σχολείο. Με την κρινόμενη αίτηση, όπως αναπτύσσεται με το από 4.10.2018 υπόμνημα, το οποίο κατατέθηκε εντός της προθεσμίας που τάχθηκε από το Δικαστήριο, ο αιτών προβάλλει ότι από τις προσβαλλόμενες ρυθμίσεις του προεδρικού διατάγματος, που προβλέπουν συμμετοχή των εκπαιδευτικών στην πρωινή προσευχή και τον εκκλησιασμό των μαθητών, πλήρως άμεσα η ελευθερία της θρησκευτικής του συνείδησης κατά την εκπλήρωση των εκπαιδευτικών του καθηκόντων, διότι καλείται, συμμετέχοντας και ο ίδιος, να οργανώσει μία ακραιφνή θρησκευτική λατρευτική εκδήλωση, όπως είναι η προσευχή, ή να αποφασίσει για τη συμμετοχή του ίδιου και των μαθητών του σε μια επίσης λατρευτική εκδήλωση, όπως είναι ο εκκλησιασμός, για ένα συγκεκριμένο θρησκευτικό δόγμα και για λογαριασμό ανήλικων μαθητών, πράττοντας με τον τρόπο αυτόν και ο ίδιος, χωρίς τη βούλησή του, από θέση εξουσίας, δογματική κατήχηση σε βάρος των ανήλικων μαθητών του. Ενόψει αυτών, παραδεκτώς ασκεί την υπό κρίση αίτηση και ο δεύτερος αιτών, απορριπτομένων των περί του αντιθέτου προβαλλομένων από το Δημόσιο.

8. Επειδή, οι υπό στοιχ. 3 του δικογράφου αιτούντες, γονείς μαθητών Δημοτικού, όπως προκύπτει από τα προαποδεικτικώς προσκομισθέντα σχετικά δικαιολογητικά (βλ. το από2018 πιστοποιητικό οικογενειακής κατάστασης του Δήμου Θεσσαλονίκης και τις2018 βεβαιώσεις φοίτησης από Δημοτικό Σχολείο Θεσσαλονίκης των τέκνων των αιτούντων), προβάλλουν ότι με τις προσβαλλόμενες ρυθμίσεις του διατάγματος πλήττεται

το δικαίωμα θρησκευτικής ελευθερίας και θρησκευτικής ισότητας των τέκνων τους, διότι εξαναγκάζονται σε συμμετοχή σε θρησκευτικές πρακτικές εντός του δημόσιου σχολείου είτε σε άρνηση συμμετοχής σε αυτές με αποτέλεσμα τον διαχωρισμό ή και τον στιγματισμό τους από τους συμμαθητές τους και τους εκπαιδευτικούς. Περαιτέρω, προβάλλουν ότι πλήττεται το δικαίωμα των ιδίων στη θρησκευτική ελευθερία και τη θρησκευτική ισότητα, δεδομένου ότι, προκειμένου να απαλλαγούν τα τέκνα τους από τις πρακτικές αυτές, οδηγούνται αναγκαστικά σε δήλωση των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων. Ενόψει αυτών, οι ανωτέρω αιτούντες με έννομο συμφέρον ασκούν την κρινόμενη αίτηση τόσο ατομικά όσο και για λογαριασμό των ανήλικων τέκνων τους (βλ. ΣΤΕ 926/2018 Ολομ., 1750/2019 Ολομ. σε μείζονα σύνθεση).

9. Επειδή, κατόπιν των ανωτέρω, όλοι οι αιτούντες ασκούν με έννομο συμφέρον την κρινόμενη αίτηση, κατά τα ήδη εκτεθέντα, παραδεκτώς δε ομοδικούν, εφόσον προσβάλλουν τις ίδιες διατάξεις του διατάγματος και προβάλλουν κοινούς λόγους ακυρώσεως που στηρίζονται σε όμοια κατά τα ουσιώδη στοιχεία νομική και πραγματική βάση. Μειοψήφησαν ως προς την ομοδικία οι Σύμβουλοι Ε. Νίκα, Σπ. Μαρκάτης και Μιχ. Πικραμένος, κατά τη γνώμη των οποίων οι αιτούντες- ήτοι το σωματείο, ο εκπαιδευτικός και οι γονείς μαθητών δημοτικού σχολείου- επικαλούνται διαφορετική πραγματική βάση και επομένως δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις της ομοδικίας που επιβάλλουν για την άσκηση κοινού ενδίκου βοηθήματος να προβάλλονται κοινοί για όλους λόγοι οι οποίοι να στηρίζονται στην αυτή νομική και πραγματική βάση. Κατόπιν τούτου είναι εφαρμοστέο το άρθρο 45 παρ. 6 του π.δ. 18/1989 (που προστέθηκε με το άρθρο 22 παρ. 9 του ν. 3226/2004), επί τη βάσει του οποίου πρέπει να κρατηθεί η υπόθεση για το πρώτο αιτούν σωματείο και να διαταχθεί χωρισμός δικογράφου ως προς τους λοιπούς αιτούντες.

10. Επειδή, η Εκκλησία της Ελλάδος, σύμφωνα με το άρθρο 2 του Καταστατικού της Χάρτη (ν. 590/1977, Α' 146), «συνεργάζεται μετά της Πολιτείας, προκειμένου περί θεμάτων κοινού ενδιαφέροντος, ως τα της χριστιανικής αγωγής της νεότητας». Βάσει της διατάξεως αυτής, στην οποία στηρίζει το έννομο συμφέρον της, η Εκκλησία της Ελλάδος παραδεκτώς παρεμβαίνει στη δίκη υπέρ του κύρους του προσβαλλόμενου προεδρικού διατάγματος επιδιώκοντας να διασφαλίσει την τήρησή του όσον αφορά τον ορθόδοξο εκκλησιασμό των μαθητών, επ' ευκαιρία χριστιανικών εορτών, και την τέλεση της πρωινής προσευχής στα δημόσια σχολεία προσχολικής αγωγής (νηπιαγωγεία) και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (δημοτικά).

11. Επειδή, το προσβαλλόμενο διάταγμα, το οποίο έχει κανονιστικό χαρακτήρα, δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως την 1.8.2017. Συνεπώς, η κρινόμενη αίτηση, η οποία κατατέθηκε στην Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 14.11.2017, ασκείται εμπροθέσμως, δεδομένης της αναστολής της προθεσμίας ασκήσεώς της μέχρι και τις 15.9.2017 λόγω των δικαστικών διακοπών.

12. Επειδή, στην αρχή του ισχύοντος Συντάγματος γίνεται επίκληση της Αγίας Τριάδος («Εις το όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδος»), στο δε άρθρο 2 παρ. 1, το οποίο εντάσσεται στο Τμήμα Α' του Μέρους Πρώτου αυτού, ορίζεται ότι: «Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας». Εν συνεχεία, στο άρθρο 3, το οποίο εντάσσεται στο Τμήμα Β' αυτού (με τίτλο: «Σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας») του Μέρους Πρώτου του Συντάγματος,

ορίζεται ότι: «1. Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού. Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδας, που γνωρίζει κεφαλή της τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό, υπάρχει αναπόσπαστα ενωμένη δογματικά με τη Μεγάλη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης και με κάθε άλλη ομόδοξη Εκκλησία του Χριστού· τηρεί απαρασάλευτα, όπως εκείνες, τους ιερούς αποστολικούς και συνοδικούς κανόνες και τις ιερές παραδόσεις. Είναι αυτοκέφαλη, διοικείται από την Ιερά Σύνοδο των εν ενεργεία Αρχιερέων και από τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο που προέρχεται από αυτή και συγκροτείται όπως ορίζει ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας, με τήρηση των διατάξεων του Πατριαρχικού Τόμου της κθ' (29) Ιουνίου 1850 και της Συνοδικής Πράξης της 4ης Σεπτεμβρίου 1928. 2. Το εκκλησιαστικό καθεστώς που υπάρχει σε ορισμένες περιοχές του Κράτους δεν αντίκειται στις διατάξεις της προηγούμενης παραγράφου. 3. Το κείμενο της Αγίας Γραφής τηρείται αναλλοίωτο. Η επίσημη μετάφρασή του σε άλλο γλωσσικό τύπο απαγορεύεται χωρίς την έγκριση της Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Ελλάδας και της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας στην Κωνσταντινούπολη». Περαιτέρω, στο Μέρος Δεύτερο του Συντάγματος με τίτλο: «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα» ορίζεται, στο μεν άρθρο 5 αυτού, ότι: «1. Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη. 2. Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων. Εξαιρέσεις επιτρέπονται στις περιπτώσεις που προβλέπει το διεθνές δίκαιο ... 3. ... 4. ... 5. ...», στο δε άρθρο 13 αυτού ορίζεται ότι: «1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός. 2. Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται. 3. ... 4. Κανένας δεν μπορεί, εξαιτίας των θρησκευτικών του πεποιθήσεων, να απαλλαγεί από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων προς το Κράτος ή να αρνηθεί να συμμορφωθεί προς τους νόμους. 5. ...». Σύμφωνα δε με το άρθρο 14 παρ. 3, επιτρέπεται κατ' εξαίρεση η κατάσχεση εφημερίδων ή άλλων εντύπων, μεταξύ άλλων για προσβολή της χριστιανικής και κάθε άλλης γνωστής θρησκείας. Εξάλλου, στο άρθρο 16 του Συντάγματος ορίζεται ότι: «1. ... 2. Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλάσή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες. 3. Τα έτη υποχρεωτικής φοίτησης δεν μπορεί να είναι λιγότερα από εννέα. 4. ... 5. ...», στο δε άρθρο 21 αυτού ορίζεται ότι: «1. Η οικογένεια, ως θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους και η παιδική ηλικία τελούν υπό την προστασία του Κράτους. 2. ... 3. ... 4. ... 5. ... 6. ... 7. ...». Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 110 (παρ. 1) δεν υπόκεινται, μεταξύ άλλων, σε αναθεώρηση και οι ανωτέρω παρατεθείσες διατάξεις των άρθρων 5 παρ. 1 και 13 παρ. 1 αυτού.

13. Επειδή, περαιτέρω, το άρθρο 9 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως «για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών» (ΕΣΔΑ), που κυρώθηκε το πρώτον με τον νόμο 2329/1953 (Α' 68) και εκ νέου με το ν.δ. 53/1974 (Α' 256), εγγυάται, στην παρ. 1, την ελευθερία της θρησκείας ενώ στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου προβλέπονται οι περιορισμοί του δικαιώματος αυτού. Ειδικότερα το άρθρο 9 ορίζει ότι: «1. Πάν πρόσωπο δικαιούται εις την ελευθερίαν σκέψεως, συνειδήσεως και θρησκείας. Το δικαίωμα τούτο επάγεται την ελευθερίαν αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεων, ως και την ελευθερίαν εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων μεμονωμένως ή συλλογικώς, δημοσία ή κατ' ιδίαν, δια της λατρείας, της παιδείας και της ασκήσεως των θρησκευτικών καθηκόντων και τελετουργιών. 2. Η ελευθερία εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων δεν επιτρέπεται να αποτελέση αντικείμενον ετέρων περιορισμών πέραν των προβλεπομένων υπό του νόμου και αποτελούντων αναγκαία μέτρα, εν δημοκρατική κοινωνία δια την δημοσίαν ασφάλειαν, την προάσπισιν της δημοσίας τάξεως, υγείας και ηθικής ή την προάσπισιν των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των άλλων». Ακολουθως, στο άρθρο 14 αυτής ορίζεται ότι: «Η χρήσις των αναγνωριζομένων εν τη παρούση Συμβάσει δικαιωμάτων και ελευθεριών δέον να εξασφαλισθή ασχέτως διακρίσεως φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσης, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προελεύσεως, συμμετοχής εις εθνικήν μειονότητα, περιουσίας, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως». Εξάλλου, το άρθρο 2 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ κατοχυρώνει το δικαίωμα στην εκπαίδευση, ορίζει δε ειδικότερα ότι: «Ουδείς δύναται να στερηθή του δικαιώματος όπως εκπαιδευθή. Πάν Κράτος εν τη ασκήσει των αναλαμβανομένων υπ' αυτού καθηκόντων επί του πεδίου της μορφώσεως και της εκπαιδεύσεως θα σέβεται το δικαίωμα των γονέων όπως εξασφαλίζωσι την μόρφωσιν και την εκπαίδευσιν ταύτην συμφώνως προς τας ιδίας αυτών θρησκευτικάς και φιλοσοφικάς πεποιθήσεις».

14. Επειδή, όπως κρίθηκε με τις 1749,1750/2019 αποφάσεις της Ολομελείας του Δικαστηρίου σε μείζονα σύνθεση, η περιεχόμενη στο άρθρο 3 παρ. 1 του Συντάγματος αναφορά ως «επικρατούσης» στην Ελλάδα της θρησκείας της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού -όπως, άλλωστε, και η επίκληση στην κεφαλίδα του Συντάγματος της «Αγίας, Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδος»- συναρτάται με τον καίριο ρόλο της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην ιστορική πορεία του Ελληνισμού, ιδίως κατά την προηγηθείσα της εθνικής ανεξαρτησίας χρονική περίοδο της τουρκοκρατίας, αποτελεί δε και την, κατά την αντίληψη του συντακτικού νομοθέτη, διαπίστωση του πραγματικού γεγονότος ότι την θρησκεία αυτήν πρεσβεύει η πλειοψηφία του ελληνικού λαού, ενώ δεν στερείται η αναφορά αυτή και κανονιστικών συνεπειών (όπως, ενδεικτικώς, η καθιέρωση χριστιανικών εορτών ως υποχρεωτικών αργιών σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, στον δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα). Εξάλλου, η διάταξη του άρθρου 16 παρ. 2 του Συντάγματος, η οποία αναγορεύει την παιδεία ως βασική αποστολή του Κράτους, συγκαταλέγει μεταξύ των σκοπών της την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης των Ελλήνων. Η έννοια της «εθνικής» και της «θρησκευτικής» συνείδησης κατά την εν λόγω συνταγματική διάταξη, είναι, ενόψει και της χρήσεως οριστικού άρθρου, συγκεκριμένη και δεν αφορά σε οποιοδήποτε έθνος και σε οποιοδήποτε θρήσκευμα. Ειδικότερα, ως ανάπτυξη της «εθνικής» συνείδησης νοείται ευλόγως, εφ' όσον το ελληνικό Κράτος

ιδρύθηκε και υπάρχει ως εθνικό Κράτος, η ανάπτυξη της ελληνικής -και όχι άλλης- εθνικής συνείδησης, ως ανάπτυξη δε της «θρησκευτικής» συνείδησης νοείται, για την πλειοψηφία, βεβαίως, των Ελλήνων πολιτών που ασπάζονται το δόγμα αυτό, η ανάπτυξη ορθόδοξης χριστιανικής συνείδησης (βλ. ΣτΕ 660, 926/2018 Ολομ., 2176/1998 7μ., 3356/1995), ενόψει του ότι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξου Εκκλησίας του Χριστού, χαρακτηριζόμενη ως «επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα», αναγνωρίζεται από τον συνταγματικό νομοθέτη, όπως προεκτέθηκε, ως η θρησκεία της πλειοψηφίας του ελληνικού λαού. Στην ανάπτυξη, άλλωστε, θρησκευτικής συνείδησης των ελληνοπαίδων σύμφωνα με τις αρχές της ορθόδοξης χριστιανικής διδασκαλίας αποβλέπουν και οι γονείς τους, αντλώντας από την διάταξη του άρθρου 13 του Συντάγματος, το δικαίωμα, που κατοχυρώνεται ευθέως και από το άρθρο 2 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου (Π.Π.Π.) της Συμβάσεως της ΕΣΔΑ, να «εξασφαλίζουν» την μόρφωση και εκπαίδευση των τέκνων τους σύμφωνα με τις δικές τους θρησκευτικές πεποιθήσεις (βλ. ΣτΕ 660, 926/2018 Ολομ., 2176/1998 7μ., 3356/1995). Περαιτέρω, δοθέντος ότι η θρησκευτική συνείδηση γεννάται και διαμορφώνεται σταδιακά, πριν ακόμη από την έναρξη του σχολικού βίου, στο πλαίσιο της οικογένειας (η οποία, ως «θεμέλιο της συντηρήσεως και προαγωγής του Έθνους» τελεί -όπως και η παιδική ηλικία- υπό την προστασία του Κράτους, κατά το άρθρο 21 του Συντάγματος), από τη διάταξη του άρθρου 16 παρ. 2 του Συντάγματος σε συνδυασμό με τις διατάξεις των παρ. 1 και 2 του άρθρου 13 αυτού και του άρθρου 2 του ΠΠΠ της ΕΣΔΑ συνάγεται ότι ως «ανάπτυξη» της ορθόδοξης χριστιανικής θρησκευτικής συνείδησης κατά τα ανωτέρω νοείται η εμπέδωση και ενίσχυση της συγκεκριμένης αυτής θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών με τη διδασκαλία των δογμάτων, ηθικών αξιών και παραδόσεων της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού, ως εκ τούτου δε αφορά αποκλειστικά τους μαθητές, οι οποίοι, ανήκοντες στην κατά τα άνω πλειοψηφία του ελληνικού λαού, ασπάζονται το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα (βλ. ΣτΕ 660, 926/2018 Ολομ.). Το κυριότερο μέσο, με το οποίο -εκτός άλλων (προσευχή, εκκλησιασμός)- υπηρετείται ο ανωτέρω συνταγματικός σκοπός είναι η διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών. Περαιτέρω, με τις ως άνω αποφάσεις της Ολομελείας κρίθηκε ότι το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να περιλαμβάνει οπωσδήποτε, με σαφήνεια και πληρότητα, τα δόγματα, τις ηθικές αξίες και τις παραδόσεις της Ανατολικής Ορθόδοξου Εκκλησίας του Χριστού και ότι η διδασκαλία των ανωτέρω στοιχείων είναι συμβατή με την, καθιερούμενη στη διάταξη της παρ. 1 του άρθρου 13 του Συντάγματος, απαραβίαστη θρησκευτική ελευθερία, διότι δεν συνιστά επιβολή πίστεως προς την επικρατούσα θρησκεία, αφού το μάθημα αυτό, μέσω του οποίου πραγματώνεται ως σκοπός της παιδείας η «ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης» υπό το προεκτεθέν κατά τη διάταξη της παρ. 2 του άρθρου 16 του Συντάγματος περιεχόμενο (ήτοι η ανάπτυξη ορθόδοξης χριστιανικής συνείδησης), απευθύνεται αποκλειστικά, ως εκ του ανωτέρω περιεχομένου του, στους μαθητές που ασπάζονται το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα και όχι στους ετερόδοξους, αλλόθρησκους ή άθεους μαθητές. Τούτο δε ενόψει και του ότι οι τελευταίοι, απολαμβάνοντας της θρησκευτικής ελευθερίας, η οποία κατοχυρώνεται ως απαραβίαστη με τη διάταξη της παρ. 1 του άρθρου 13 του Συντάγματος, έχουν ευθέως βάσει της συνταγματικής αυτής διατάξεως δικαίωμα πλήρους απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών, χωρίς καμία δυσμενή συνέπεια, εφ' όσον οι γονείς τους, ή οι ίδιοι αν είναι ενήλικοι,

υποβάλουν δήλωση ότι δεν επιθυμούν, για λόγους θρησκευτικής συνείδησης, να παρακολουθήσουν τα τέκνα τους τη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών που έχει το προεκτεθέν περιεχόμενο. Η δήλωση, εξάλλου, που θα μπορούσε να έχει το εξής περιεχόμενο: «Λόγοι θρησκευτικής συνείδησης δεν επιτρέπουν τη συμμετοχή (μου ή του παιδιού μου) στο μάθημα των θρησκευτικών», δεν παραβιάζει τη διάταξη της παρ. 1 του άρθρου 13 του Συντάγματος, εφ' όσον γίνεται χάριν απαλλαγής των μαθητών αυτών από την, επιβαλλόμενη κατ' αρχήν από το Σύνταγμα και το νόμο, υποχρέωση παρακολουθήσεως του μαθήματος αυτού [πρβ. σε σχέση με την ΕΣΔΑ την απόφαση του ΕΔΔΑ της 26.9.2007 Folgero και λοιποί κατά Νορβηγίας (αρ. προσφυγής 15472/02), σκ. 96-102 καθώς και την απόφαση του ΕΔΔΑ της 31.10.2019 Παπαγεωργίου και λοιποί κατά Ελλάδος (αρ. προσφυγών 4762 και 6140/18), σκ. 81-89].

15. Επειδή, από τα κριθέντα με τις ως άνω αποφάσεις του Δικαστηρίου παρέπεται ότι η προσευχή και ο εκκλησιασμός στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας [που χρονολογούνται από το έτος 1836 (βλ. άρθρα 14 και 76 του β.δ. της 31.12.1836 “Περί του κανονισμού των ελληνικών σχολείων και γυμνασίων”, ΦΕΚ 87/31.12.1836)] συνιστούν, όπως και η διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών, αναγκαία μέσα, με τα οποία υπηρετείται ο συνταγματικός σκοπός της αναπτύξεως της θρησκευτικής συνείδησης των Ελλήνων, κατά τα ήδη εκτεθέντα, δηλαδή της ορθόδοξης χριστιανικής συνείδησης. Ως εκ τούτου απευθύνονται αποκλειστικά στους μαθητές που ασπάζονται το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα και όχι στους ετερόδοξους, αλλόθρησκους ή άθεους μαθητές. Οι τελευταίοι, απολαύοντες της θρησκευτικής ελευθερίας, η οποία κατοχυρώνεται ως απαραβίαστη με τη διάταξη της παρ. 1 του άρθρου 13 του Συντάγματος, έχουν ευθέως βάσει της συνταγματικής αυτής διατάξεως δικαίωμα απαλλαγής από την προσευχή και τον εκκλησιασμό, χωρίς καμία δυσμενή συνέπεια, εφ' όσον οι γονείς τους υποβάλουν δήλωση, ομοίου περιεχομένου με την παρατεθείσα στην προηγούμενη σκέψη, ότι δεν επιθυμούν, για λόγους θρησκευτικής συνείδησης, να συμμετέχουν τα τέκνα τους στην προσευχή και τον εκκλησιασμό. Ο Σύμβουλος Σπ. Μαρκάτης διατύπωσε την ακόλουθη γνώμη: Κατά την διάταξη του άρθρου 16 παρ. 2 του Συντάγματος, μεταξύ των σκοπών, στους οποίους αποβλέπει ο συνταγματικός νομοθέτης αναγνωρίζοντας την παιδεία ως βασική αποστολή του Κράτους, ρητώς συγκαταλέγεται η ανάπτυξη της θρησκευτικής συνειδήσεως των ελλήνων μαθητών οι οποίοι εισέρχονται στον σχολικό βίο με ήδη διαμορφωμένη συνείδηση του θείου, απότοκη των βιωμάτων τους από το οικογενειακό περιβάλλον, όπως αυτά αναπτύσσονται σε συνθήκες πλήρους θρησκευτικής ελευθερίας προστατευόμενης από το άρθρο 13 παρ. 1 του Συντάγματος. Η διάταξη αυτή επιβάλλει στον κοινό νομοθέτη να διαμορφώνει σχολικό πρόγραμμα, κατάλληλο για τον σκοπό αυτό, όχι μόνο για τους έλληνες μαθητές που πρεσβεύουν το δόγμα της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού και αποτελούν την μεγάλη πλειοψηφία, αλλά και για τους έλληνες μαθητές που πρεσβεύουν άλλα δόγματα της χριστιανικής πίστεως ή άλλες θρησκείες στην περίπτωση που η εκπαίδευση παρέχεται σε περιοχές όπου ευδιάκριτο τμήμα του ελληνικού πληθυσμού πρεσβεύει τα δόγματα αυτά ή τις άλλες θρησκείες. Εξ ουδεμιάς λογικής ερμηνείας των διατάξεων του Συντάγματος προκύπτει ότι ως θρησκευτική συνείδηση, της

οποίας η ανάπτυξη τίθεται ως σκοπός της παιδείας των Ελλήνων, νοείται μόνο η ορθόδοξη χριστιανική συνείδηση για τον λόγο ότι αυτή επικρατεί στο μεγαλύτερο, έστω και συντριπτικά, μέρος του ελληνικού πληθυσμού και ότι η διάταξη του άρθρου 16 παρ. 2 του Συντάγματος επιτρέπει στον κοινό νομοθέτη να νομοθετεί, καταρτίζοντας σχολικό πρόγραμμα, κατά διάκριση των Ελλήνων αναλόγως των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων. Καθ'όσον, πάντως, αφορά τους ελληνορθόδοξους χριστιανούς μαθητές, το άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος επιτρέπει στον κοινό νομοθέτη να περιλάβει στο σχολικό πρόγραμμα προσευχή και εκκλησιασμό τους, εφ'όσον κρίνει ότι αυτές οι λατρευτικές εκδηλώσεις συντελούν στην ανάπτυξη της θρησκευτικής τους συνειδήσεως, υπό την εξυπακουόμενη, εκ του άρθρου 13 παρ. 1 του Συντάγματος, προϋπόθεση της διασφάλισης δικαιώματος απαλλαγής των μη επιθυμούντων, για λόγους δικής τους θρησκευτικής συνειδήσεως, να προσεύχονται και να εκκλησιάζονται και της ασκήσεως του δικαιώματος αυτού χωρίς κίνδυνο αποκαλύψεως των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων. Μειοψήφησαν οι Σύμβουλοι Θ. Αραβάνης και Μιχ. Πικραμένος. Ειδικότερα, κατά τη γνώμη του Συμβούλου Θ. Αραβάνη, όπως έχει κριθεί (ΣΕ 2280-2285/2001 πλήρ. Ολομ., 1759-60/2019 Ολομ.), με τις διατάξεις του άρθ. 13 παρ. 1 Συντ., οι οποίες είναι θεμελιώδεις, ως μη υποκείμενες σε αναθεώρηση (άρθ. 110 παρ. 1), προστατεύεται η ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως (εδ. α'), η οποία είναι ιδιαίτερη έκφανση του δικαιώματος της ελεύθερης αναπτύξεως της προσωπικότητας (άρθρ. 5 Συντ.) και συνεπάγεται, μεταξύ άλλων, το δικαίωμα του καθενός να πρεσβεύει το θρήσκευμα ή το δόγμα της εκλογής του ή να μην ακολουθεί κανένα θρήσκευμα ή να είναι άθεος (ΣΕ 194/1987). Το β' εδάφιο της ίδιας διατάξεως κατοχυρώνει την θρησκευτική ισότητα, έκφραση της οποίας είναι το δικαίωμα του καθενός να απολαύει, ανεξάρτητα από τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, το σύνολο των δικαιωμάτων που αναγνωρίζει η έννομη τάξη, τόσο ατομικών και πολιτικών όσο κοινωνικών, όπως το δικαίωμα της παιδείας. Η κατά τα άνω κατοχυρούμενη ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως, με την οποία προστατεύεται προεχόντως το ενδιάθετο φρόνημα του ατόμου αναφορικά με το θείο από κάθε κρατική επέμβαση, είναι απαραβίαστη και υπόκειται μόνο στους περιορισμούς της παρ. 4 του ίδιου άρθρου, περιλαμβάνει δε, μεταξύ άλλων, και το δικαίωμα του ατόμου να μην αποκαλύπτει το θρήσκευμα ή τις θρησκευτικές εν γένει πεποιθήσεις του, ενώ η ελευθερία εκδήλωσης των θρησκευτικών πεποιθήσεων, ειδικότερη μορφή της οποίας αποτελεί η άσκηση της λατρείας, υπόκειται επί πλέον στους περιορισμούς που επιβάλλονται από τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Επομένως, κανένας (άρα ούτε οι μαθητές ή οι γονείς των, βλ. ΕΔΔΑ 16.10.2010, Grzelak, σκ. 87, 92, 100) δεν μπορεί να εξαναγκασθεί, με οποιονδήποτε τρόπο, να αποκαλύψει, αμέσως ή εμμέσως, το θρήσκευμα ή τις θρησκευτικές εν γένει πεποιθήσεις του (σκ. 9-10). η οποία όμως γίνεται με πρωτοβουλία του και για την άσκηση συγκεκριμένων δικαιωμάτων που αναγνωρίζει η έννομη τάξη για την προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας, όπως η ίδρυση ναού ή ευκτηρίου οίκου, η ίδρυση σωματείου θρησκευτικού χαρακτήρα κ.λπ. Αντίθετη ερμηνεία θα προσέβαλλε τη θρησκευτική ελευθερία, υπό την αρνητική της έκφανση, όσων δεν θα επιθυμούσαν να εκδηλώσουν τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις με αυτόν τον τρόπο, αναιρώντας παράλληλα και τη θρησκευτική ουδετερότητα του Κράτους, όσον αφορά την άσκηση του παραπάνω δικαιώματος, που επιβάλλεται από το άρθρο 13 του Συντάγματος (ΣΕ 2280-2285/2001 πλήρ.

Ολομ., 1759-60/2019 Ολομ.). Το άρθρο 3 Συντ., το οποίο αφορά τις σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας και υπόκειται σε αναθεώρηση, αναφέρεται απλώς στο πραγματικό γεγονός ότι η πλειοψηφία του ελληνικού λαού ασπάζεται το θρήσκευμα της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, περιλαμβανόμενο δε στα ελληνικά συντάγματα από την Επανάσταση και εξής ετέθη και στο Σύνταγμα του 1975 κυρίως για λόγους ιστορικούς (βλ. Πρακτ. Ολομ. Συντ., σ. 402). Η διάταξη αυτή έχει περιορισμένο κανονιστικό περιεχόμενο, συναπτόμενο ιδίως με τον καθορισμό επίσημων θρησκευτικών αργιών (βλ. ΣΕ 100/2017 Ολομ.) κ.λπ., και δεν επηρεάζει την άσκηση του ατομικού δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας, ούτε εισάγει προνομιακή μεταχείριση υπέρ των Ορθοδόξων Χριστιανών κατά την άσκησή του (βλ. και ΕΔΔΑ 10.1.2017, Osmanoglu, σκ. 84, 26.4.2016, Doğan, σκ. 104, 18.12.1996, Βαλαμάκης σκ. 27 κ.ά.). Τούτο άλλωστε θα αντέβαινε και στο άρθ. 13 παρ. 1, που επιβάλλει την ίση μεταχείριση στην απόλαυση και των ατομικών κ.λπ. δικαιωμάτων ανεξάρτητα από θρησκευτικές πεποιθήσεις (ΣΕ 2280-2285/2001 πλ. Ολομ., σκ. 10). Ομοίως δεν ασκεί επιρροή η επίκληση της Αγίας Τριάδος στην προμετωπίδα του Συντάγματος, η οποία τέθηκε ομοίως για ιστορικούς λόγους και έχει περιορισμένη κανονιστική ισχύ, αντίστοιχη με αυτή του άρθρου 3 παρ. 1 (πρβλ. απόφαση της 26.9.1990 του Ομοσπ. Δικαστηρίου της Ελβετίας, BGE 116 Ia S 252, 258, σκ. 5). Εξ άλλου, όπως κρίνει παγίως το ΕΔΔΑ, η ελευθερία της σκέψεως, συνειδήσεως και θρησκείας (άρθ. 9 παρ. 1 της ΕΣΔΑ), είναι ένα από τα θεμέλια μιας «δημοκρατικής κοινωνίας». Όσον αφορά την θρησκευτική της διάσταση, «είναι ένα από τα ζωτικότερα στοιχεία που συνιστούν την ταυτότητα των πιστών και την αντίληψή τους για τη ζωή, αλλά είναι επίσης ένα πολύτιμο στοιχείο για τους άθεους, τους αγνωστικιστές, τους σκεπτικιστές και τους αδιάφορους. Είναι προϊόν του πλουραλισμού, ο οποίος κατακτήθηκε ακριβώς ανά τους αιώνες, που δεν μπορεί να διαχωρισθεί από μια τέτοια κοινωνία. Η ελευθερία αυτή συνεπάγεται, ιδίως, την ελευθερία ενός προσώπου να ασπάζεται ή όχι μία θρησκεία και την ελευθερία να ασκεί ή όχι τα θρησκευτικά του καθήκοντα» (ΕΔΔΑ 25.3.1993, Κοκκινάκης κατά Ελλάδος, σκ. 31, 18.2.1999, Buscarini κατά Αγίου Μαρίνου, σκ. 34, 3.10.2010, Π.Δ. κατά Ελλάδος, σκ. 76, κ.ά.), καθώς και να αλλάξει θρησκευτικές πεποιθήσεις συν τω χρόνω (προαναφ. ΕΔΔΑ Grzelak σκ. 93). Περαιτέρω, κατά το άρθ. 16 παρ. 2 Συντ., ως «ανάπτυξη εθνικής συνείδησης» νοείται η συνειδητοποίηση της συμμετοχής στην εθνική κοινότητα που προσδιορίζεται διαχρονικά ως ελληνική, με κριτήρια προεχόντως πολιτιστικά. Ο όρος «θρησκευτική συνείδηση», αυτόθι, παραπέμπει στον ταυτόσημο όρο του άρθ. 13 παρ. 1 Συντ., και όχι στον διαφορετικό όρο «επικρατούσα θρησκεία» του άρθ. 3 Συντ., διότι αν αυτό ήθελε το Σύνταγμα θα το όριζε ρητά. Ως «ανάπτυξη» δε θρησκευτικής συνείδησης νοείται η εξοικείωση των μαθητών με το θρησκευτικό φαινόμενο στην ιστορική του πορεία και στη σύγχρονη πραγματικότητα, με έμφαση βέβαια στην παρουσίαση των διδαγμάτων και των αρχών της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, δηλαδή της «επικρατούσας» θρησκείας με την ανωτέρω έννοια. Σημαίνει δε την εσωτερική και μη υποκείμενη σε εξωτερική χειραγώγηση στάση του μαθητή αναφορικά με το θείο, και περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, το δικαίωμα του μαθητή, ανάλογα με την ηλικία και την ωριμότητά του (βλ. ΕΔΔΑ 11.9.2006, Konrad), να ασπάζεται ή όχι συγκεκριμένο θρήσκευμα, να αλλάξει θρήσκευμα ή να είναι άθρησκος. Συνεπώς η ανάπτυξη «εθνικής συνείδησης» κατά το Σύνταγμα δεν εξαρτάται από την καλλιέργεια «θρησκευτικής συνείδησης»

ούτε από την πίστη σε συγκεκριμένο θρήσκευμα, διότι (ελληνική) εθνική συνείδηση μπορεί απολύτως να έχουν και όσοι ασπάζονται διαφορετικό ή δεν ασπάζονται κανένα θρήσκευμα. Η άποψη αυτή ενισχύεται και εκ του ότι το ιδεολόγημα του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού ως στοιχείου της παιδείας (άρθ. 16 Συντ. 1952, 17 Συντ. 1968, 1973) εγκαταλείφθηκε σαφώς από το Συντ. 1975. Εξ άλλου, το άρθ. 2 του ΠΠΠ της ΕΣΔΑ στην 1η φράση κατοχυρώνει το δικαίωμα παντός προσώπου στην εκπαίδευση, στην δε 2η φράση το δικαίωμα των γονέων να εξασφαλίζουν την εκπαίδευση των τέκνων τους σύμφωνα με τις θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις τους. Όπως έχει κριθεί, η ανωτέρω 2η φράση «πρέπει να αναγινώσκεται υπό το φώς όχι μόνο της πρώτης φράσης ..., αλλά επίσης, ιδίως, του άρθ. 9 της Συμβάσεως το οποίο κατοχυρώνει την ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας, περιλαμβανομένης της μη προσχώρησης σε κάποια θρησκεία, και επιβάλλει στα συμβαλλόμενα κράτη ένα καθήκον “ουδετερότητας και αμεροληψίας”» (ΕΔΔΑ 18.3.2011 Lautsi κλπ (ευρ. σύνθ.), σκ. 60 κ.ά.). Κατ’ ακολουθίαν, από το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 2 παρ. 1, 5 παρ. 1, 13 παρ. 1 και 16 παρ. 2 του Συντάγματος και 2 του ΠΠΠ της ΕΣΔΑ [βλ. και άρθ. 18 παρ. 1-3 του Δ/νούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ), ν. 2462/1997 (Α’ 25), και 3 παρ. 1, 12 παρ. 1-2, 14 παρ. 1-3 της Δ/νούς Συμβάσεως για τα δικαιώματα του παιδιού (ΔΣΔΠ), ν. 2101/1992 (Α’ 192)], συνάγεται ότι υποκείμενο του δικαιώματος της παιδείας και της εκπαίδευσης είναι τόσο οι Έλληνες, ήτοι οι κεκτημένοι την ελληνική ιθαγένεια (βλ. ΣΕ 3317/2014 Ολομ.), όσο και οι νομίμως ευρισκόμενοι στην Ελλάδα αλλοδαποί, στο πλαίσιο των υπαρχουσών εκπαιδευτικών δομών και των διατιθέμενων μέσων (ΕΔΔΑ 23.7.1968, *Affaire linguistique Belge*, σκ. Β.3). Ειδικότερα, η κατ’ άρθ. 16 παρ. 2 Συντ. «ανάπτυξη» θρησκευτικής συνειδήσεως επιτυγχάνεται μέσω της διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών στα δημόσια και ιδιωτικά εκπαιδευτήρια βάσει του οικείου προγράμματος σπουδών. Για τη διαμόρφωση του εν λόγω προγράμματος και την επιλογή της διδακτέας ύλης, που αποτελούν αμιγώς κρατικές αρμοδιότητες, ο νομοθέτης διαθέτει ευρεία διακριτική ευχέρεια. Η ευχέρεια αυτή οριοθετείται από τις μνημονευθείσες αυξημένης τυπικής ισχύος διατάξεις που καθορίζουν τους σκοπούς της εκπαίδευσης, μεταξύ των οποίων προέχων είναι η «διάπλαση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών» που προϋποθέτει την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και τη σφαιρική προσέγγιση της διδακτέας ύλης, και κατοχυρώνουν την ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας, φορέας του οποίου είναι αυτοτελώς και το παιδί, το οποίο δικαιούται να ανήκει ή όχι σε ένα θρήσκευμα και να πιστεύει ή να μην πιστεύει (ΕΔΔΑ 31.10.2019, Παπαγεωργίου, σκ. 6, 39), καθώς και το δικαίωμα του παιδιού στην πληροφόρηση (ΕΔΔΑ 7.12.1976, *Kjeldsen* σκ. 52), παράλληλα δε κατοχυρώνουν και το δικαίωμα των γονέων να εξασφαλίζουν την θρησκευτική και ηθική αγωγή των παιδιών τους σύμφωνα με τις πεποιθήσεις τους. Πάντως οι εν λόγω διατάξεις δεν παρέχουν στους γονείς δικαίωμα να αξιώνουν από το Κράτος την οργάνωση διδασκαλίας συγκεκριμένου περιεχομένου (ΕΔΔΑ 10.1.2017, *Osmanoğlu*, σκ. 92-95, 18.3.2011 *Lautsi* κλπ (Ευρ. Σύνθ.) σκ. 60, 72). Σε περίπτωση δε συγκρούσεως του συμφέροντος του παιδιού και των πεποιθήσεων των γονέων υπερτερεί το συμφέρον του παιδιού (*Osmanoğlu*, σκ. 95, 97, 105, 27.4.1999 *Martins Casimiro* (παραδ.), 18.12.1996 *Βαλσάμης* σκ. 37, 18.12.1986, *Johnston*, σκ. 63, 30.11.2004 *Bulski*, *Kjeldsen* σκ. 54). Από αυτά παρέπεται ότι το Κράτος κατά τη

διαμόρφωση του σχολικού προγράμματος, περιλαμβανομένου του μαθήματος των θρησκευτικών, που απευθύνεται σε όλους ανεξαιρέτως τους μαθητές και όχι μόνο στους ορθόδοξους χριστιανούς, τους οποίους άλλωστε δεν μπορεί να εντοπίσει, δεν επιτρέπεται να επιβάλλει συγκεκριμένη κοσμοθεωρία ως την μόνη αποδεκτή ή αληθινή, αλλά οφείλει, τηρώντας την αρχή της ουδετερότητας και της αμεροληψίας (προαναφ. Lautsi σκ. 60, 72, 10.11.2005 Leyla Sahin, σκ. 107, Παπαγεωργίου σκ. 39), να δημιουργεί τις προϋποθέσεις ώστε οι μαθητές να διαμορφώσουν ελεύθερα την προσωπικότητά τους και να επιλέξουν κριτικά την κοσμοαντίληψη της αρεσκείας τους. Ειδικότερα, το πρόγραμμα θρησκευτικής εκπαίδευσης μπορεί μεν να περιλαμβάνει “πληροφορίες ή γνώσεις θρησκευτικού χαρακτήρα”, πλην η μετάδοση των γνώσεων αυτών, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που αφορούν την επικρατούσα θρησκεία, πρέπει να είναι “αντικειμενική, κριτική και πλουραλιστική” και “να μην επιδιώκει κατηχητικό σκοπό” [ΕΔΔΑ προαναφ. Kjeldsen σκ. 53, 29.6.2007 Folgerø σκ. 84, Grzelak σκ. 104, Osmanoglu σκ. 91, βλ. και Σύσταση 1720/2005 της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης ως και κατευθυντήριες γραμμές του Τολέδο (2007) που υιοθέτησε ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ)]. Εν όψει τούτων, κατά το Σύνταγμα και τις διεθνείς συμβάσεις που προαναφέρθηκαν ο νομοθέτης απαγορεύεται να προσδώσει κατηχητικό χαρακτήρα, διότι τούτο θα ισοδυναμούσε όχι με “ανάπτυξη” θρησκευτικής συνείδησης με την εκτεθείσα έννοια, αλλά με “επιβολή” θρησκευτικής συνείδησης συγκεκριμένου περιεχομένου, όπερ αντίκειται στις αρχές της θρησκευτικής ουδετερότητας και της πολυφωνίας που διέπουν την παροχή της εκπαίδευσης από το Κράτος και αποστερεί από τον μαθητή το δικαίωμα να επιλέξει και να διαμορφώσει κριτικά ουσιώδες στοιχείο της προσωπικότητάς του και της αντίληψής του για τον κόσμο και τον άνθρωπο. Και ναι μεν οι κείμενες διατάξεις παρέχουν τη δυνατότητα απαλλαγής του μαθητή από μάθημα που αντίκειται στις θρησκευτικές πεποιθήσεις αυτού ή των γονέων του (υπό την προϋπόθεση ότι με τη σχετική αίτηση ο ενδιαφερόμενος δεν υποχρεώνεται να δηλώσει αμέσως ή εμμέσως ότι έχει ή δεν έχει θρησκευτικές πεποιθήσεις, προαναφ. απόφ. Grzelak 92-100 κ.ά.), πλην η άσκηση της δυνατότητας αυτής αποτελεί έσχατο μέτρο διότι, όταν ιδίως δεν προβλέπεται εναλλακτικό μάθημα, όπως στην Ελλάδα, ο μαθητής αποστερείται της θρησκευτικής εκπαίδευσης κατά παράβαση του άρθ. 16 παρ. 2 Συντ., ενώ η απαλλαγή, εν όψει του έντονα ορθόδοξου χαρακτήρα του μαθήματος, ισοδυναμεί με αρνητική δήλωση θρησκευτικών πεποιθήσεων (πρβλ. ΕΔΔΑ 2.2.2010, Sinan Isik σκ. 51, Folgerø σκ. 98, 9.10.2007 Zengin σκ. 71-16), δημιουργεί στεγανά μεταξύ των μαθητών και ενισχύει το αίσθημα του αποκλεισμού εις βάρος του ομαδικού πνεύματος που πρέπει να καλλιεργεί το σχολείο, της ενσωμάτωσης στο σχολικό περιβάλλον και της κοινωνικοποίησης του παιδιού (ΕΔΔΑ Osmanoglu, σκ. 96, 103). Ακριβώς δε αυτόν το σκοπό υπηρετεί ένα μάθημα θρησκευτικών πολυφωνικό και αξιολογικά ουδέτερο (βλ. ΕΔΔΑ (επί του παραδεκτού) 6.10.2009 Appel-Irrgang). Οίκοθεν εξ άλλου νοείται ότι οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να συμπληρώσουν τις γνώσεις και τη θρησκευτική τους αγωγή εκτός του σχολείου, όπως στην οικογενειακή εστία ή στο κατηχητικό (προαναφ. αποφ. Folgerø, σκ. 88-89, Kjeldsen, σκ. 50-54, Konrad κ.ά.). Συνεπώς, κατά την αυτή γνώμη, δύναται ο νομοθέτης, κατά τη σχετική ευχέρεια που του παρέχει το Σύνταγμα, να προσδώσει στο μάθημα των θρησκευτικών θρησκευσιολογικό

περιεχόμενο, με την κατάλληλη έμφαση στην ιστορία, το ρόλο και τις αρχές της επικρατούσας θρησκείας, και να το εμπλουτίσει με στοιχεία λογοτεχνικά, κοινωνιολογικά, λαογραφικά, φιλοσοφικά καθώς και ιστορίας της Τέχνης, για την οποία η θρησκευτικότητα αποτέλεσε ανέκαθεν σημαντική πηγή έμπνευσης. Το περιεχόμενο μάλιστα αυτό ανταποκρίνεται πληρέστερα προς τις επιταγές που απορρέουν από τα άρθρα 5 παρ. 1, 13 παρ. 1 και 16 παρ. 2 του Συντάγματος και τις διατάξεις των διεθνών συμβάσεων που προαναφέρθηκαν (ΠΕ 347/2002). Η αντίθετη άποψη, κατά την οποία το παιδί πρέπει να περιμένει την ενηλικίωση για να αναπτύξει κριτική σκέψη και να επιλέξει ή να αλλάξει θρησκευτικές πεποιθήσεις, αφού εν τω μεταξύ έχει υποστεί εντατική κατήχηση στους κόλπους της οικογένειας και της εκπαίδευσης, πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας, δεν προσήκει σε σύστημα εκπαίδευσης που προετοιμάζει «ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες» και δεν ευρίσκει κανένα έρεισμα στις ανωτέρω αυξημένης τυπικής ισχύος διατάξεις. Καθ' όσον αφορά τον εκκλησιασμό και την κοινή προσευχή των μαθητών, οι λατρευτικές αυτές εκδηλώσεις αποτελούν εξωτερική θρησκευτικών πεποιθήσεων και υπάγονται στα άρθρα 13 παράγρ. 2 του Συντάγματος και 9 παράγρ. 2 της ΕΣΔΑ. Επομένως, η συμμετοχή στις εν λόγω εκδηλώσεις, και υπό την εκδοχή ακόμη ότι αυτές είναι ανεκτές σε σύγχρονο σύστημα εκπαίδευσης με τα χαρακτηριστικά που επιβάλλουν οι ανωτέρω αυξημένης τυπικής ισχύος διατάξεις, πάντως μόνο ως προαιρετική νοείται, σε καμία δε περίπτωση ως υποχρεωτική [βλ. αποφάσεις BVerG 16.10.1979, BvR 647/70 και 7/74 του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας και 1388/2017 του ιταλικού Συμβουλίου της Επικρατείας, πρβλ. αποφάσεις Engel v. Vitale, 370 U.S. 421 (1962), Abington School District v. Schrempp, 374 U.S. 203 (1963), Lemon v. Kurtzman, 403 U.S. 602 (1971) κ.ά. του Ανωτάτου Δικαστηρίου των Η.Π.Α.]. Κατά τη γνώμη δε του Συμβούλου Μιχ. Πικραμένου, το άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος που αναγορεύει την παιδεία σε βασική αποστολή του κράτους και έχει ως πρωταρχικό σκοπό τη διάπλαση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών και την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης, πρέπει να ερμηνευθεί συστηματικά σε συνδυασμό με τις ακόλουθες, μη αναθεωρητέες κατά το άρθρο 110 παρ. 1 του Συντάγματος, διατάξεις: α) του άρθρου 13 παρ. 1 που καθιερώνει το ατομικό δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας και ειδικότερα στο μεν πρώτο εδάφιο το απαραβίαστο της θρησκευτικής συνείδησης στο δε δεύτερο εδάφιο την αρχή της θρησκευτικής ισότητας, έκφραση της οποίας είναι το δικαίωμα καθενός να απολαύει, ανεξάρτητα από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του, το σύνολο των δικαιωμάτων που αναγνωρίζει η έννομη τάξη μεταξύ των οποίων το δικαίωμα στην παιδεία. Σύμφωνα με την αρχή της θρησκευτικής ισότητας απαγορεύεται η θέσπιση προνομίων υπέρ προσώπων που πρεσβεύουν συγκεκριμένες θρησκευτικές αντιλήψεις και επομένως απαγορεύεται, μεταξύ άλλων, η προνομιακή μεταχείριση των Ελλήνων Ορθόδοξων Χριστιανών κατά την άσκηση του δικαιώματος αυτού, β) του άρθρου 5 παρ.1 που κατοχυρώνει την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, γ) του άρθρου 2 παρ. 1 που ορίζει ως πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας τον σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου, δ) του άρθρου 1 παρ.1 και 2 που καθιερώνει τη δημοκρατική αρχή. Εντός του ως άνω συνταγματικού πλαισίου ο βασικός προσανατολισμός της διάταξης του άρθρου 16 παρ. 2 του Συντάγματος είναι η διάπλαση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών που ενστερνίζονται την αντίληψη ότι είναι αφενός άτομα τα οποία ασκούν τα

δικαιώματά τους, μέσα σε ένα περιβάλλον ελευθερίας και ισότητας που συνιστούν θεμέλια της δημοκρατίας, και αφετέρου μέλη μιας ανοιχτής και πλουραλιστικής κοινωνίας που κατανοούν και σέβονται τα δικαιώματα των άλλων. Επί τη βάση των ανωτέρω, το άρθρο 16 παρ.2 του Συντάγματος, κατά το μέρος που θέτει ως σκοπό της παιδείας την ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης, η οποία είναι διαφορετική από την εθνική ελληνική συνείδηση (η ανάπτυξη της οποίας καθιερώνεται επίσης στο άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος) που μπορεί να έχουν πρόσωπα διαφορετικών θρησκειών ή άθεοι, επιτάσσει θρησκευσιολογικό προσανατολισμό της θρησκευτικής εκπαίδευσης δεδομένου ότι ως θρησκευτική συνείδηση νοείται το ενδιάθετο φρόνημα του ανθρώπου σχετικά με τη φυσική ή μεταφυσική θεώρηση του κόσμου σε αναφορά ιδίως με το “θείο”, το δε περιεχόμενο της θρησκευτικής συνείδησης μπορεί να είναι σε ό,τι αφορά το “θείο”, είτε θετικό-μορφοποιημένο ή μη σε ορισμένο θρήσκευμα- είτε αρνητικό. Επομένως, κατά το Σύνταγμα ο σκοπός της παιδείας, κατά το μέρος που αναφέρεται στην ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης, αφορά όλους τους μαθητές, ανεξαρτήτως θρησκεύματος, και δεν απευθύνεται μόνο στους μαθητές που ασπάζονται το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα. Στο μάθημα των θρησκευτικών με θρησκευσιολογικό προσανατολισμό επιδιώκεται ιδίως : α) η γνώση της ιστορίας και των βασικών αρχών των σημαντικότερων θρησκειών και του αθεϊσμού, β) η απόκτηση από τους μαθητές των απαραίτητων γνώσεων και ικανοτήτων ώστε να μπορούν να αντιπαρατεθούν τόσο στο θρησκευτικό φανατισμό όσο και στις διακρίσεις εις βάρος εκείνων που πρεσβεύουν άλλες θρησκείες ή είναι άθεοι, στο πλαίσιο ενός ευρύτερου φιλοσοφικού, ανθρωπολογικού και θρησκευτικού προβληματισμού που καλλιεργεί την κριτική αυτογνωσία και τον σεβασμό προς τον άλλο. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να ενταχθεί και το άρθρο 3 παρ. 1 της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού, κυρωθείσας με το ν. 2101/1992, το οποίο ορίζει ότι σε όλες τις αποφάσεις που αφορούν τα παιδιά, είτε αυτές λαμβάνονται από δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς κοινωνικής προστασίας, είτε από τα δικαστήρια, τις διοικητικές αρχές ή από τα νομοθετικά όργανα, πρέπει να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη το συμφέρον του παιδιού, η ρύθμιση δε αυτή καθιερώνει υποχρέωση της πολιτείας να μεριμνά για τα παιδιά με τη διαμόρφωση συνθηκών που εγγυώνται, μεταξύ άλλων, την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους και την ένταξή τους στην κοινωνική ζωή με τα αναγκαία εφόδια που απαιτούν οι σύγχρονες εξελίξεις. Εξάλλου, η θρησκευσιολογική εκπαίδευση δεν είναι αντίθετη προς το άρθρο 3 παρ. 1 του Συντάγματος, που ορίζει ως επικρατούσα θρησκεία αυτή της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού, διότι στο πλαίσιο του μαθήματος αποδίδεται σε αυτήν ιδιαίτερη τιμή και σεβασμός, ενώ της δίδεται η ευκαιρία να δοκιμαστεί στο πεδίο της διαμόρφωσης της συνείδησης του νέου ανθρώπου συγκρινόμενη με τις άλλες θρησκείες και την αθεΐα δείχνοντας τη δύναμη και τον πλούτο των αρχών και των ιδεών της. Υπό αυτό το περιεχόμενο το μάθημα των θρησκευτικών υπηρετεί τον σκοπό της παιδείας, που είναι η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και του αναστοχασμού, ο διάλογος, ο σεβασμός προς τους άλλους, και, τελικά, η διάπλαση ελευθέρων και υπεύθυνων πολιτών που έχουν μαθητεύσει σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα χωρίς την επιβολή ιδεολογικών κατευθύνσεων αλλά υπό συνθήκες ελευθερίας που πραγματώνουν το δικαίωμα αυτοκαθορισμού κάθε πολίτη και ενισχύουν το αίσθημα της ευθύνης του απέναντι στους άλλους. Ο προσανατολισμός αυτός της θρησκευτικής εκπαίδευσης δεν έρχεται σε αντίθεση με το άρθρο 9

παρ. 1 της ΕΣΔΑ που κατοχυρώνει την ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας ως ένα από τα θεμέλια μιας «δημοκρατικής κοινωνίας» (ΕΔΔΑ της 3.10.2010, Π.Δ. κατά Ελλάδος, σκ. 76, της 25.3.1993, Κοκκινάκης κατά Ελλάδος, σκ. 31, της 18.2.1999, Buscarini κατά Αγίου Μαρίνου, σκ. 34 κ.ά.), διότι δεν επιβάλλει συγκεκριμένη κοσμοθεωρία ως την μόνη αποδεκτή ή αληθινή, αλλά τηρεί την αρχή της ουδετερότητας, δημιουργεί τις προϋποθέσεις ώστε οι μαθητές να διαμορφώσουν ελεύθερα την προσωπικότητά τους και να επιλέξουν κριτικά την κοσμοαντίληψη της αρεσκείας τους, το δε περιεχόμενο του μαθήματος είναι αντικειμενικό, κριτικό και πλουραλιστικό χωρίς να επιδιώκει κατηχητικό σκοπό (ΕΔΔΑ 7.12.1976, Kjeldsen σκ. 53, 29.6.2007, Folgero σκ. 84). Οι ως άνω θέσεις για τον θρησκευολογικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης αποτυπώνονται και στις Συστάσεις της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης που καταδεικνύουν τις γενικότερες τάσεις στην Ευρώπη. Ειδικότερα, στη Σύσταση 1720/2005 με τίτλο “Θρησκεία και Εκπαίδευση” προτείνονται ορισμένα κριτήρια επί τη βάσει των οποίων πρέπει να διαμορφώνεται η θρησκευτική εκπαίδευση από τις κυβερνήσεις των κρατών μελών, όπως είναι: α) η ενθάρρυνση των μαθητών να ανακαλύπτουν τις θρησκείες των άλλων χωρών, β) η αντιμετώπιση με αμεροληψία της ιστορίας των σημαντικότερων θρησκειών καθώς και του αθεϊσμού, γ) ο εφοδιασμός των μαθητών με τις απαραίτητες ικανότητες ώστε να μπορούν να αντιπαρατίθενται με αυτοπεποίθηση στις απόψεις του θρησκευτικού φανατισμού. Στο ίδιο πνεύμα κινείται και η Σύσταση 1804/2007 στην οποία τονίζεται ότι το κράτος δεν πρέπει να επιτρέπει τη διάδοση θρησκευτικών αντιλήψεων οι οποίες αν εφαρμοστούν στην πράξη παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ στην ίδια Σύσταση επισημαίνεται ότι διαφέρει η γνώση των θρησκειών από την πίστη και την εφαρμογή των τρόπων λατρείας μιας θρησκείας. Προς την ίδια κατεύθυνση κινούνται και οι κατευθυντήριες γραμμές του Τολέδο (2007) όπου ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη προτρέπει τα κράτη να αναπτύξουν πολιτικές που σέβονται τις πολιτιστικές διαφορές και βοηθούν στην πρόσληψη των διακρίσεων κατά των χριστιανών, εβραίων, μουσουλμάνων και μελών άλλων θρησκειών. Η γνώση των θρησκειών και των θρησκευτικών πεποιθήσεων αποτελούν ουσιαστικό μέρος της ποιοτικής εκπαίδευσης που είναι απαραίτητη για την κατανόηση της ιστορίας, της λογοτεχνίας και του πολιτισμού. Από τα ανωτέρω παρέπεται ότι ο θρησκευολογικός προσανατολισμός της θρησκευτικής εκπαίδευσης επιτάσσει να μην εντάσσονται η προσευχή και ο εκκλησιασμός στην εκπαιδευτική διαδικασία, διότι τέτοιες ρυθμίσεις αντιστρατεύονται το σκοπό της παιδείας στο φιλελεύθερο και δημοκρατικό πολίτευμα που καθιερώνει το Σύνταγμα, ο οποίος έγκειται, κατά τα προαναφερθέντα, στη διάπλαση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών που έχουν μαθητεύσει σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα χωρίς την κρατική επιβολή απόψεων και καταναγκασμούς, αλλά υπό συνθήκες ελευθερίας που επιτρέπουν τον αυτοκαθορισμό κάθε πολίτη. Στο πλαίσιο της θρησκευολογικής εκπαίδευσης δεν υφίσταται ζήτημα απαλλαγής μαθητών διότι δεν είναι συμβατό με το Σύνταγμα και τη Διεθνή Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού, η εκπαίδευση να απευθύνεται μόνο σε κατηγορία μαθητών (ορθόδοξων χριστιανών) και έτσι να εξαιρούνται κατηγορίες μαθητών από το οριζόμενο πρόγραμμα, με συνέπεια να διασπάζεται η ενότητα της εκπαιδευτικής διαδικασίας και να περιορίζεται η εμβέλειά της στο κρίσιμο πεδίο της γνώσης των θρησκειών. Σύμφωνα με το άρθρο 16 παρ. 2 του

Συντάγματος, σε συνδυασμό και με τη Διεθνή Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού, το εκπαιδευτικό πρόγραμμα έχει ως θεμελιώδη στόχευση την ανάπτυξη της προσωπικότητας των μαθητών και ως εκ τούτου διακρίνεται για τον καθολικό χαρακτήρα του, υπηρετώντας τις αρχές της ελευθερίας και της ισότητας. Με τα δεδομένα αυτά το προσβαλλόμενο π.δ. 79/2017 κατά το μέρος που με το άρθρο 18 παρ. Α1 και Β1 προβλέπει την τέλεση κοινής προσευχής μαθητών και εκπαιδευτικών πριν την έναρξη των μαθημάτων τόσο για τα νηπιαγωγεία όσο και για τα δημοτικά σχολεία, καθώς επίσης και κατά το μέρος που με το άρθρο 3 παρ. 3 προβλέπει τη δυνατότητα εκκλησιασμού των μαθητών των νηπιαγωγείων και των δημοτικών σχολείων στο πλαίσιο συγκεκριμένων εορτών, αντίκειται στο άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος.

16. Επειδή, με το προσβαλλόμενο προεδρικό διάταγμα, το οποίο εκδόθηκε κατ' εξουσιοδότηση των διατάξεων των άρθρων 9 παρ. 3 και 11 παρ. 4 του ν. 1566/1985, ρυθμίζεται η οργάνωση και λειτουργία των νηπιαγωγείων και των δημοτικών σχολείων της χώρας, ενώ με το άρθρο 21 αυτού προβλέπεται ότι από τη δημοσίευσή του (1.8.2017, η οποία συμπίπτει με την έναρξη ισχύος του) παύουν να ισχύουν τα προεδρικά διατάγματα 200/1998 και 201/1998. Ειδικότερα, στο άρθρο 3 αυτού, τιτλοφορούμενο «Διακοπές, Αργίες και Εορταστικές Εκδηλώσεις», ορίζεται ότι: «1. Τα νηπιαγωγεία και τα δημοτικά σχολεία δεν λειτουργούν τις ακόλουθες ημέρες και περιόδους: α) τα Σάββατα και τις Κυριακές, β) την 28η Οκτωβρίου (εθνική εορτή), γ) από 24 Δεκεμβρίου μέχρι και 7 Ιανουαρίου (διακοπές Χριστουγέννων), δ) την Καθαρά Δευτέρα, ε) την 25η Μαρτίου (εθνική εορτή), στ) από τη Μ. Δευτέρα μέχρι και την Παρασκευή της Διακαινησίμου (διακοπές Πάσχα), η) την 1η Μαΐου, θ) την εορτή του Αγίου Πνεύματος, ι) από 22 Ιουνίου μέχρι και 31 Αυγούστου (θερινές διακοπές) και ια) την ημέρα της εορτής του Πολιούχου της έδρας του σχολείου και την ημέρα της τοπικής εθνικής εορτής. 2. Εορταστικές εκδηλώσεις στα νηπιαγωγεία και τα δημοτικά σχολεία πραγματοποιούνται: α) στις 27 Οκτωβρίου για την επέτειο της εθνικής εορτής της 28ης Οκτωβρίου, ημέρα κατά την οποία τιμάται και η ελληνική σημαία. Σε περίπτωση που η 28η Οκτωβρίου είναι Κυριακή ή Δευτέρα, οι εκδηλώσεις γίνονται την προηγούμενη Παρασκευή, β) στις 24 Μαρτίου για την επέτειο της εθνικής εορτής της 25ης Μαρτίου. Σε περίπτωση που η 25η Μαρτίου είναι Κυριακή ή Δευτέρα, οι εκδηλώσεις γίνονται την προηγούμενη Παρασκευή, γ) στις 17 Νοεμβρίου για την επέτειο του Πολυτεχνείου, τον αντιδικτατορικό αγώνα και την Εθνική Αντίσταση. Όταν η 17η Νοεμβρίου είναι Σάββατο ή Κυριακή, οι εορταστικές εκδηλώσεις πραγματοποιούνται την προηγούμενη Παρασκευή, δ) στις 30 Ιανουαρίου, εορτή των Τριών Ιεραρχών. Σε περίπτωση που η 30η Ιανουαρίου είναι Σάββατο ή Κυριακή, οι εορταστικές εκδηλώσεις λαμβάνουν χώρα την προηγούμενη Παρασκευή. 3. Επ' ευκαιρία των εορτών του παρόντος άρθρου δύναται να πραγματοποιείται εκκλησιασμός κατά την κρίση του Συλλόγου Διδασκόντων και εφόσον οι συνθήκες το επιτρέπουν. 4.[...].», και στο άρθρο 18, τιτλοφορούμενο «Έναρξη Ημερήσιου Προγράμματος, Προσέλευση-Αποχώρηση μαθητών, Ασφάλεια μαθητών», ορίζονται μεταξύ άλλων τα εξής: «Α. Νηπιαγωγεία 1. Το καθημερινό ημερήσιο σχολικό πρόγραμμα αρχίζει με την προσέλευση των νηπίων-προνηπίων στο χώρο του σχολείου την ώρα που προβλέπεται στο ΕΩΠ.... Πριν από την έναρξη των μαθημάτων πραγματοποιείται κοινή προσευχή των νηπίων-προνηπίων και του διδακτικού προσωπικού. Η συμμετοχή των μαθητών άλλου δόγματος στην κοινή προσευχή δεν είναι υποχρεωτική.... Β. Δημοτικά 1. Το καθημερινό ημερήσιο

σχολικό πρόγραμμα αρχίζει με την προσέλευση των μαθητών στο χώρο του σχολείου την ώρα που προβλέπεται στο ΕΩΠ.... Πριν από την έναρξη των μαθημάτων πραγματοποιείται κοινή προσευχή των μαθητών και του διδακτικού προσωπικού στο προαύλιο του σχολείου με ευθύνη των εκπαιδευτικών που εφημερεύουν. Η συμμετοχή των μαθητών άλλου δόγματος στην κοινή προσευχή δεν είναι υποχρεωτική. Ο Διευθυντής του σχολείου ή ο αναπληρωτής του ή διδάσκων εκπροσωπώντας τον Σύλλογο Διδασκόντων προβαίνει σε πιθανές ανακοινώσεις – οδηγίες που αφορούν στην εύρυθμη λειτουργία του σχολείου και στη μαθητική ζωή της συγκεκριμένης μέρας ή και σε γενικότερα θέματα....».

17. Επειδή, σύμφωνα με τα εκτεθέντα ανωτέρω, νομίμως προβλέπεται, κατ' αρχήν, στο προσβαλλόμενο διάταγμα, ο εκκλησιασμός και η πρωινή προσευχή των μαθητών των νηπιαγωγείων και των δημοτικών σχολείων, τα περί του αντιθέτου δε προβαλλόμενα με την κρινόμενη αίτηση είναι απορριπτέα ως αβάσιμα. Κατά παράβαση όμως της συνταγματικής διατάξεως του άρθρου 13 παρ. 1 και των άρθρων 9 της ΕΣΔΑ και 2 του ΠΠΠ της ΕΣΔΑ δεν προβλέπεται στο άρθρο 3 του προσβαλλόμενου διατάγματος η δυνατότητα απαλλαγής από τον εκκλησιασμό μαθητών νηπιαγωγείων και δημοτικών σχολείων για λόγους θρησκευτικής συνείδησης κατόπιν δηλώσεως των γονέων τους, κατά τα ήδη εκτεθέντα. Κατά παράβαση δε των ίδιων διατάξεων στο άρθρο 18 του προσβαλλόμενου διατάγματος, και ειδικότερα στις παραγράφους Α1 για τα νηπιαγωγεία και Β1 για το δημοτικό, προβλέπεται η δυνατότητα απαλλαγής από την πρωινή προσευχή μόνο των μαθητών άλλου δόγματος και όχι και άλλων μαθητών (άλλου θρησκειώματος, άθεων, αγνωστικιστών) που έχουν λόγους θρησκευτικής συνείδησης για απαλλαγή, όπως προεκτέθηκε. Για τους λόγους αυτούς, βασίμως προβαλλόμενους, πρέπει να γίνει εν μέρει δεκτή η κρινόμενη αίτηση και να ακυρωθεί, κατά τα προεκτεθέντα, η παράλειψη του προσβαλλόμενου διατάγματος να προβλέψει τη δυνατότητα απαλλαγής από τον εκκλησιασμό και την πρωινή προσευχή των νηπίων και των μαθητών των δημοτικών σχολείων για λόγους θρησκευτικής συνείδησης. Μειοψήφησαν οι Σύμβουλοι Θ. Αραβάνης και Μιχ. Πικραμένος, κατά τη γνώμη των οποίων η κρινόμενη αίτηση πρέπει να γίνει εν όλω δεκτή και να ακυρωθούν οι προσβαλλόμενες διατάξεις του διατάγματος κατά τα βασίμως προβαλλόμενα με την υπό κρίση αίτηση, για τους εκτεθέντες στις αντίστοιχες μειοψηφούσες γνώμες λόγους που παρατίθενται στη σκέψη 15. Κατά την ειδικότερη γνώμη του Συμβούλου Μιχ. Πικραμένου οι διατάξεις του προσβαλλόμενου προεδρικού διατάγματος των άρθρων 18 παρ. Α1 και Β1 που προβλέπουν την τέλεση κοινής προσευχής μαθητών και εκπαιδευτικών πριν την έναρξη των μαθημάτων τόσο για τα νηπιαγωγεία όσο και για τα δημοτικά σχολεία, καθώς επίσης και του άρθρου 3 παρ. 3 που προβλέπουν τη δυνατότητα εκκλησιασμού των μαθητών των νηπιαγωγείων και των δημοτικών σχολείων στο πλαίσιο συγκεκριμένων εορτών, πρέπει να ακυρωθούν, κατά τα βασίμως προβαλλόμενα με την υπό κρίση αίτηση, διότι, κατά τα εκτεθέντα στην μειοψηφούσα γνώμη στη σκέψη 15, αντίκεινται στο άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος.

18. Επειδή, κατόπιν τούτων, η κρινόμενη αίτηση πρέπει, κατά τα ανωτέρω εκτεθέντα, να γίνει εν μέρει δεκτή και να απορριφθεί, κατά τούτο, η

παρέμβαση της Εκκλησίας της Ελλάδος, ενώ κατά τα λοιπά πρέπει να απορριφθεί η αίτηση και να γίνει δεκτή η παρέμβαση.

19. ...

Διά ταύτα

Δέχεται εν μέρει την αίτηση.

Ακυρώνει εν μέρει το π.δ. 79/2017, κατά τα εκτιθέμενα στο σκεπτικό.

Απορρίπτει την αίτηση κατά τα λοιπά.

2.1. Πρόσφατη νομολογία των Διοικητικών Εφετείων

Δ. Εφ. Αθηνών: 2769/2020

Πρόεδρος: Χάιδω Χαρμπίλα - Κώτσου

Εισηγητής: Κωνσταντίνος Υφαντής, Εφέτης Δ.Δ.

Δικηγόροι: Άγγελος Ταμβίσκος, Αικατερίνη Στάθη, Αδαμαντία Λάμπρου (ΝΣΚ)

Αυτόματη επιστροφή («claw back») - Συμπληρώματα ειδικής διατροφής – Άρθρα 4, 5 παρ.1, 25 παρ.1 Συντ.

Οι διατάξεις της παραγράφου 1 του άρθρου 100 του ν.4172/2013 και της κατ' εξουσιοδότηση αυτού εκδοθείσας Γ3γ/37400/19.5.2017 αποφάσεως του Αναπληρωτή Υπουργού Υγείας, κατά το μέρος που θεσπίζουν την αναζήτηση του υπερβάλλοντος ποσού δαπάνης (clawback), εξαιτίας της παροχής συμπληρωμάτων ειδικής διατροφής σε κάθε περίπτωση από τους εισαγωγείς και προμηθευτές/διανομείς τούτων ακόμα και εάν η διάθεση γίνεται στα πλαίσια της επιχειρηματικής δραστηριότητάς τους όχι προς ασφαλισμένους του Οργανισμού δυνάμει αντίστοιχων συμβάσεων με αυτόν, αντιβαίνουν τα άρθρα 4, 5 παρ.1 και 25 παρ.1 του Συντάγματος.

1. Επειδή, με την κρινόμενη προσφυγή, και το δικόγραφο προσθέτων λόγων, η προσφεύγουσα εταιρεία, η οποία εισάγει και εμπορεύεται διαιτητικά τρόφιμα και ιατροτεχνολογικά προϊόντα, τα οποία διαθέτει είτε σε τρίτους είτε σε ασφαλισμένους του Ε.Ο.Π.Υ.Υ. δυνάμει συμβάσεων που έχει συνάψει με τον Οργανισμό, στρεφόμενη κατά του τελευταίου και του Ελληνικού Δημοσίου, ζητεί α) να ακυρωθούν οι 882220/11.6.2018 και 882911/12.6.2018 πράξεις του Ε.Ο.Π.Υ.Υ., με τις οποίες προσδιορίσθηκε, κατ' εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 100 του ν. 4172/2013 και της κατ' εξουσιοδότησή του εκδοθείσας Γ3γ/37400/19.5.2017 αποφάσεως του Αναπληρωτή Υπουργού Υγείας, το οφειλόμενο από αυτήν προς τον ως άνω Οργανισμό, για το α' και β' εξάμηνο του έτους 2017, ποσό αυτόματης επιστροφής («claw back») σε 1.203.741,07 και 725.504,60 ευρώ, αντίστοιχα και β) να επανυπολογισθεί το ποσό της αυτόματης επιστροφής με βάση "τα ποσά που τιμολογήθηκαν από την Εταιρεία στον ΕΟΠΥΥ, όπως έγιναν αποδεκτά, κατά την κείμενη νομοθεσία, ανερχόμενα στο ποσό των τριακοσίων πενήντα επτά χιλιάδων, εξακοσίων εβδομήντα Ευρώ και δεκαοκτώ λεπτών (357.670,18)".

2. ...

3....

4. Επειδή, με τον ν. 3918/2011 «Διαρθρωτικές αλλαγές στο σύστημα υγείας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α 31) ιδρύθηκε νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου με την επωνυμία «Εθνικός Οργανισμός Παροχής Υπηρεσιών Υγείας» (Ε.Ο.Π.Υ.Υ.), ως νέος φορέας κοινωνικής ασφάλισης, στον οποίο μεταφέρονται οι κλάδοι υγείας άλλων φορέων. Ο Ε.Ο.Π.Υ.Υ. διέπεται από Ενιαίο Κανονισμό Παροχών Υγείας [Κ.Υ.Α. Φ. 90380 / 25916 / 2011 (ΦΕΚ Β 2456), όπως τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε με την Κ.Υ.Α. ΕΜΠ 5/2012 (ΦΕΚ Β 3054)], στο άρθρο 18 του οποίου ορίζεται ότι: «Για την αγορά υπηρεσιών νοσοκομειακής, ιατρικής και φαρμακευτικής περίθαλψης, καθώς και λοιπών ειδών και μέσων περίθαλψης, ο Οργανισμός συνάπτει συμβάσεις με τους παρόχους υγείας, με τις οποίες προσδιορίζονται οι όροι που διέπουν

τις συμβατικές υποχρεώσεις των συμβαλλομένων, μέσα στο πλαίσιο των κειμένων κάθε φορά διατάξεων για τα προβλεπόμενα όρια αμοιβών».

5. Επειδή, στο άρθρο 100 του ν.4172/2013 (Α 167), όπως ίσχυε κατά τον κρίσιμο χρόνο, μετά την αντικατάσταση των διατάξεων των παραγράφων 1, 2 εδ. α' και 4 αυτού από τις διατάξεις του άρθρου 34 του ν. 4447/2016 (ΦΕΚ Α 241), ορίζονται τα εξής : «1. Η εξαμηνιαία δαπάνη του Εθνικού Οργανισμού Παροχής Υπηρεσιών Υγείας (Ε.Ο.Π.Υ.Υ.): α) για παρεχόμενες υπηρεσίες υγείας από συμβεβλημένους ιδιώτες παρόχους, όπως για διαγνωστικές εξετάσεις, νοσηλεία, φυσικοθεραπείες, ειδική αγωγή και λοιπές υπηρεσίες υγείας και β) για παροχή ιατροτεχνολογικών προϊόντων και συμπληρωμάτων ειδικής διατροφής από συμβεβλημένους με τον Ε.Ο.Π.Υ.Υ., δεν μπορεί να υπερβαίνει τα επιτρεπόμενα όρια δαπανών, όπως αυτά καθορίζονται στην παράγραφο 4 του παρόντος άρθρου. Το υπερβάλλον ποσό αναζητείται εκ μέρους του Ε.Ο.Π.Υ.Υ. για την μεν περίπτωση α' από τους συμβεβλημένους ιδιώτες παρόχους υπηρεσιών υγείας για δε την περίπτωση β' είτε από τους κατασκευαστές σε περίπτωση που το προϊόν παράγεται στην Ελλάδα είτε από τους εισαγωγείς, διανομείς/προμηθευτές στην περίπτωση που το προϊόν εισάγεται. Το ανωτέρω ποσό υπολογίζεται σε εξαμηνιαία βάση, στη βάση της διαφοράς ανάμεσα στο ανώτατο επιτρεπόμενο όριο και την πραγματική δαπάνη, μετά την αφαίρεση τυχόν εκπτώσεων (rebates) και μη αποδεκτών δαπανών όπως αυτές προκύπτουν κατά τη διαδικασία ελέγχου και εκκαθάρισης και καταβάλλεται ή συμψηφίζεται σύμφωνα με τα οριζόμενα στην παράγραφο 4 του παρόντος. Σε περίπτωση που κατά τον χρόνο υπολογισμού της αυτόματης επιστροφής, για τον οποιονδήποτε λόγο δεν έχει ολοκληρωθεί η διαδικασία της εκκαθάρισης για το σύνολο των παρόχων, το ποσό της αυτόματης επιστροφής υπολογίζεται για τις συγκεκριμένες μη εκκαθαρισθείσες δαπάνες επί του αιτούμενου ποσού μετά την αφαίρεση τυχόν εκπτώσεων (rebates) και καταβάλλεται από τους ως άνω συμβεβλημένους ιδιώτες παρόχους υπηρεσιών υγείας, εντός μηνός από την πιστοποίησή του σε λογαριασμό τραπέζης που θα υποδείξει ο Ε.Ο.Π.Υ.Υ. Σε περίπτωση απράκτου παρελεύσεως της, στο προηγούμενο εδάφιο, προθεσμίας, το Διοικητικό Συμβούλιο του Ε.Ο.Π.Υ.Υ. διακόπτει τη σύμβαση του συμβεβλημένου παρόχου με τον Ε.Ο.Π.Υ.Υ., για το χρονικό διάστημα, μέχρι την καταβολή του οφειλόμενου από αυτόν (πάροχο) ποσού ή την είσπραξη του κατά τις διατάξεις του Κ.Ε.Δ.Ε. 2. Το ποσό της αυτόματης επιστροφής για κάθε συμβεβλημένο πάροχο για την περίπτωση α' και κατασκευαστή/προμηθευτή για την περίπτωση β' υπολογίζεται με βάση την προκαλούμενη δαπάνη προς τον Ε.Ο.Π.Υ.Υ. έναντι των παρεχόμενων για το αντίστοιχο χρονικό διάστημα υπηρεσιών υγείας. ... 3. ... 4. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας προσδιορίζονται τα εξαμηνιαία επιτρεπόμενα όρια δαπανών του Ε.Ο.Π.Υ.Υ. για τις προς αυτόν παρεχόμενες υπηρεσίες υγείας από τους συμβεβλημένους ιδιώτες παρόχους του εδαφίου α' της παραγράφου 1 του παρόντος, ο ακριβής τρόπος υπολογισμού των ποσών επιστροφής, η διαδικασία καταβολής ή τυχόν συμψηφισμού οφειλών, η επιβολή κυρώσεων σε περίπτωση παράβασης της παρούσας διάταξης, τα κριτήρια διακοπής των συμβάσεων των παρόχων, καθώς και κάθε άλλη σχετική με την εφαρμογή του παρόντος άρθρου λεπτομέρεια. Το αναλογούν ποσό αυτόματης επιστροφής υπολογίζεται σε επίπεδο υποκατηγορίας. Ειδικώς, για το έτος 2017 τα όρια των υποκατηγοριών δύνανται να

προσδιορίζονται σε τριμηνιαία βάση, διατηρώντας σταθερό το σύνολο της μείζονος κατηγορίας, με απόφαση του Υπουργού Υγείας, μετά από πρόταση του Διοικητικού Συμβουλίου του Ε.Ο.Π.Υ.Υ. Σε περίπτωση που σε οποιαδήποτε υποκατηγορία δεν υφίσταται ποσό αυτόματης επιστροφής, το εναπομείναν ποσό δύναται με απόφαση του Υπουργού Υγείας, μετά από πρόταση του Διοικητικού Συμβουλίου του Ε.Ο.Π.Υ.Υ. να μεταφερθεί σε άλλες υποκατηγορίες του προϋπολογισμού του Οργανισμού. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας μετά από πρόταση του Διοικητικού Συμβουλίου του Ε.Ο.Π.Υ.Υ., ο Οργανισμός εφαρμόζει περαιτέρω κατανομή με βάση πληθυσμιακά κριτήρια».

6. Επειδή, κατ' εξουσιοδότηση των ανωτέρω διατάξεων εκδόθηκε, εκτός των άλλων, η υπ' αριθμ. Γ3γ/37400/19.5.2017 απόφαση του Αναπληρωτή Υπουργού Υγείας υπό τον τίτλο «Επιτρεπόμενα όρια δαπανών του Εθνικού Οργανισμού Παροχής Υπηρεσιών Υγείας (Ε.Ο.Π.Υ.Υ.) για παρεχόμενες υπηρεσίες υγείας από συμβεβλημένους ιδιώτες παρόχους και για παροχή ιατροτεχνολογικών προϊόντων και συμπληρωμάτων ειδικής διατροφής από συμβεβλημένους με τον Ε.Ο.Π.Υ.Υ. κατασκευαστές, εισαγωγείς, διανομείς/προμηθευτές, έτους 2017» (ΦΕΚ Β 1752), η οποία τροποποιήθηκε διαδοχικά από τις υπ' αριθμ. ΕΑΛΕ/ Γ.Π.1560/10.1.2018 (ΦΕΚ Β 26/15.1.2018) και ΕΑΛΕ/Γ.Π.32285/17.5.2018 (ΦΕΚ Β 1879/24.5.2018) αποφάσεις του ίδιου οργάνου, με την οποία ορίστηκαν τα εξής : “1.Τα επιτρεπόμενα όρια δαπανών του Ε.Ο.Π.Υ.Υ. έτους 2017 για παρεχόμενες υπηρεσίες υγείας από συμβεβλημένους ιδιώτες παρόχους, όπως και για παροχή ιατροτεχνολογικών προϊόντων και συμπληρωμάτων ειδικής διατροφής από συμβεβλημένους με τον Ε.Ο.Π.Υ.Υ. κατασκευαστές, εισαγωγείς, διανομείς/προμηθευτές, προσδιορίζονται σε ετήσια, εξαμηνιαία και τριμηνιαία βάση, σε επίπεδο κατηγορίας και υποκατηγορίας, ως ακολούθως:..... Συμπληρώματα Ειδικής Διατροφής ετήσιο όριο 20.000.000,00 € εξαμηνιαίο επιτρεπόμενο όριο 10.000.000,00 €, Λ Υγειονομικό Υλικό Λ1 Υ.Υ. - Επιθέματα ετήσιο όριο 37.000.000,00 € εξαμηνιαίο επιτρεπόμενο όριο 18.500.000,00 €..... Λ.9 Υ.Υ.-Λοιπά αναλώσιμα και υλικά ετήσιο όριο 1.500.000,00 € εξαμηνιαίο επιτρεπόμενο όριο 750.000,00 € ... 2. Στην περίπτωση υπέρβασης των ως άνω επιτρεπόμενων ορίων δαπάνης για το έτος 2017 α) από τους συμβεβλημένους παρόχους υπηρεσιών υγείας και β) από τους συμβεβλημένους παρόχους ιατροτεχνολογικών προϊόντων και συμπληρωμάτων ειδικής διατροφής, το υπερβάλλον ποσό αναζητείται εκ μέρους του Ε.Ο.Π.Υ.Υ. για την μεν περίπτωση α' από τους συμβεβλημένους ιδιώτες παρόχους υπηρεσιών υγείας στη δε περίπτωση β' από τους κατασκευαστές σε περίπτωση που το προϊόν παράγεται στην Ελλάδα και διακινείται από τους ίδιους είτε από τους εισαγωγείς, διανομείς/προμηθευτές σε περίπτωση που το προϊόν εισάγεται, σύμφωνα με τα οριζόμενα στις διατάξεις των παρ. 1 και 2 του άρθρου 100 του ν. 4172/2013, όπως ισχύει. Ομοίως στις προαναφερόμενες διατάξεις ορίζεται η διαδικασία διακοπής των συμβάσεων. 3. Ο ΕΟΠΥΥ δύναται να συμψηφίζει το παραπάνω ποσό αυτόματης επιστροφής (clawback) με ισόποση οφειλή του προς τους αναφερόμενους στην προηγούμενη παράγραφο παρόχους για 4. Στα ανωτέρω όρια συμπεριλαμβάνεται και ο Φόρος Προστιθέμενης Αξίας, σε όποιες κατηγορίες αυτός προβλέπεται. 5. ... 6.... 7. Κατ'εφαρμογή της παρ. 1γ του άρθρου 34 του ν. 4447/2016 (Α` 241) και σε περίπτωση που σε κάποια

υποκατηγορία δεν υφίσταται ποσό αυτόματης επιστροφής για το α` εξάμηνο, τότε το ποσό μεταφέρεται στο β` εξάμηνο αυξάνοντας αντίστοιχα το εξαμηνιαίο όριο της κύριας κατηγορίας....”.

7. Επειδή, με τις προαναφερόμενες διατάξεις, που αφορούν στην επιβολή του μέτρου claw back, προβλέπεται καταρχήν η απαγόρευση της υπερβάσεως ορισμένου ορίου δαπάνης για την παροχή από παρόχους συμβεβλημένους με τον Ε.Ο.Π.Υ.Υ. υπηρεσιών υγείας και τη διάθεση ιατροτεχνολογικών προϊόντων και συμπληρωμάτων ειδικής διατροφής σε ασφαλισμένους του Οργανισμού. Με τις ίδιες, όμως, διατάξεις, ορίζεται, στη συνέχεια και καθόσον αφορά τη δαπάνη από την παροχή, ειδικώς, ιατροτεχνολογικών προϊόντων και συμπληρωμάτων ειδικής διατροφής, ότι η αναζήτηση του υπερβάλλοντος ποσού δαπάνης θα γίνεται από τους κατασκευαστές τούτων, εισαγωγείς ή προμηθευτές/διανομείς, όχι μόνο στην περίπτωση διαθέσεώς τους σε ασφαλισμένους του Ε.Ο.Π.Υ.Υ., σε εκτέλεση συναφθείσας με τον Οργανισμό σχετικής συμβάσεως, αλλά και όταν η διάθεση γίνεται από τρίτους συμβεβλημένους με τον Ε.Ο.Π.Υ.Υ., τους οποίους οι ανωτέρω (κατασκευαστές, εισαγωγείς, προμηθευτές/διανομείς) προμηθεύουν, με όρους χονδρικής πωλήσεως και όχι ως πάροχοι υγείας.

8. Επειδή, εξάλλου, στο άρθρο 4 του Συντάγματος ορίζεται, ότι : «1. Οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου. 2...3...4...5...6...». Η καθιερούμενη με το εν λόγω άρθρο του Συντάγματος αρχή της ισότητας αποτελεί νομικό κανόνα, ο οποίος επιβάλλει την ομοιόμορφη μεταχείριση προσώπων που τελούν υπό τις αυτές ή παρόμοιες συνθήκες και αποκλείει τόσο την έκδηλα άνιση μεταχείριση, είτε με τη μορφή της εισαγωγής χαρακτηριστικού μέτρου ή προνομίου μη συνδεομένου προς αξιολογικά κριτήρια είτε με την μορφή της επιβολής αδικαιολόγητης επιβάρυνσης, όσο και την αυθαίρετη εξομοίωση διαφορετικών καταστάσεων ή την ενιαία μεταχείριση προσώπων που τελούν υπό διαφορετικές συνθήκες με βάση όλως τυπικά ή συμπτωματικά ή άσχετα μεταξύ τους κριτήρια (βλ. ΣΤΕ 986/2014 Ολομ, 296/2020). Περαιτέρω, το Σύνταγμα, με το άρθρο 5 παρ.1, προστατεύει την ελευθερία της οικονομικής δραστηριότητας, στην οποία περιλαμβάνεται και η ελευθερία ασκήσεως του εμπορίου, και αποβλέπει, μεταξύ άλλων, στη διασφάλιση της ελεύθερης οικονομικής λειτουργίας των επιχειρήσεων, ώστε να μπορούν αυτές να εργάζονται κερδοσκοπικώς στα πλαίσια της ανταγωνιστικής αγοράς. Και ναι μεν η εν λόγω διάταξη δεν αποκλείει στον κοινό νομοθέτη, ή, κατ' εξουσιοδότηση τούτου, στη Διοίκηση, να θεσπίζει περιορισμούς της ελευθερίας αυτής για λόγους δημοσίου συμφέροντος, οι περιορισμοί όμως αυτοί δεν επιτρέπεται να καθιστούν πράγματι αδύνατη ή ουσιωδώς δυσχερή την πραγματοποίηση και των θεμιτών σκοπών της επιχειρηματικής δραστηριότητας, από τους οποίους εξαρτάται η επιβίωση της επιχειρήσεως ως οικονομικής μονάδας (ΣΤΕ 3633/2004 Ολομ., 3347, 3551/2005, 366/2008 κ.ά.).

9. Επειδή, κατά την έννοια των διατάξεων που προβλέπουν την επιβολή του μέτρου του claw back, που σκοπεύει στη συγκράτηση, εντός των ορίων του προϋπολογισμού του Ε.Ο.Π.Υ.Υ., της δαπάνης, για τις υπηρεσίες υγείας και τη διάθεση προϊόντων στους ασφαλισμένους του Οργανισμού, αυτό αφορά καταρχήν στους παρόχους υγείας ενεργούντες στα πλαίσια της εκτελέσεως διοικητικών συμβάσεων, που

έχουν συνάψει με τον Ε.Ο.Π.Υ.Υ. και έχοντες απαίτηση κατ'αυτού ως αντισυμβαλλομένου τους. Περαιτέρω, το ως άνω μέτρο έχει μεν καταρχήν χαρακτήρα θεμιτού περιορισμού των χρηματικών απαιτήσεων κατά του Ε.Ο.Π.Υ.Υ. (ΣτΕ 3564/2015 7μ.), πλην ο περιορισμός αυτός δεν πρέπει να εξικνείται έως του σημείου της υπέρμετρης επιβαρύνσεως μιας κατηγορίας επαγγελματιών σε βάρος άλλης, έτσι ώστε αφενός να παραβιάζεται η αρχή της ισότητας των πολιτών, αφετέρου να πλήττεται ο πυρήνας της, κατά το άρθρο 5 παρ.1 του Συντάγματος, επιχειρηματικής ελευθερίας. Με βάση τα ανωτέρω οι προαναφερόμενες διατάξεις της παραγράφου 1 του άρθρου 100 του ν.4172/2013 και της κατ'εξουσιοδότηση αυτού εκδοθείσας Γ3γ/37400/19.5.2017 αποφάσεως του Αναπληρωτή Υπουργού Υγείας, καθόσον με αυτές θεσπίζεται η αναζήτηση από τον Ε.Ο.Π.Υ.Υ. του υπερβάλλοντος ποσού δαπάνης, εξαιτίας της παροχής ειδικώς των συμπληρωμάτων ειδικής διατροφής σε κάθε περίπτωση από τους εισαγωγείς και προμηθευτές/διανομείς τούτων ακόμα και εάν η διάθεση γίνεται στα πλαίσια της επιχειρηματικής δραστηριότητάς τους όχι προς ασφαλισμένους του Οργανισμού δυνάμει αντίστοιχων συμβάσεων με αυτόν, αλλά και προς τρίτους συμβεβλημένους με τον Ε.Ο.Π.Υ.Υ., οι οποίοι στη συνέχεια ως πάροχοι υγείας τα παρέχουν στους ασφαλισμένους, αποτελεί εξαιρετική ρύθμιση η οποία δημιουργεί άνιση μεταχείριση τούτων σε σχέση με τους ως άνω παρόχους, οι οποίοι καίτοι προκαλούν την υποκείμενη σε περιορισμό δαπάνη, δεν επιβαρύνονται, αντιστρατεύεται δε περαιτέρω και την επαγγελματική ελευθερία τους, δεδομένου ότι περιορίζει και μάλιστα αδικαιολόγητα το επιδιωκόμενο από την άσκηση του επαγγέλματός τους κέρδος. Εξάλλου, η ως άνω ρύθμιση υπερβαίνει κάθε όριο αναλογικότητας, κατά παράβαση του άρθρου 25 παρ.1 του Συντάγματος, αφού προκαλεί προδήλως δυσανάλογη οικονομική επιβάρυνση των εισαγωγέων, διανομέων/προμηθευτών σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό, ο οποίος δεν θεωρείται ότι υπερακοντίζεται με τη μη εφαρμογή της (σχ.ΣτΕ 479/2017).

10. Επειδή, στην προκείμενη περίπτωση, από τα στοιχεία της δικογραφίας προκύπτουν τα εξής : Η προσφεύγουσα εταιρεία, η οποία, δραστηριοποιείται στον τομέα της εισαγωγής, διανομής και εμπορίας κάθε είδους φαρμακευτικού προϊόντος (όπως διαιτητικά τρόφιμα, που προορίζονται για ειδικούς ιατρικούς σκοπούς, ιατροτεχνολογικά προϊόντα, υγειονομικό υλικό) ή ιατρικού μηχανήματος, τα οποία διαθέτει είτε σε ασφαλισμένους του Ε.Ο.Π.Υ.Υ. δυνάμει σχετικών συμβάσεων με αυτόν (υπ'αριθμ. 10/25.1.2017 και 71/1.2.2017), είτε σε τρίτους. Με τις υπ'αριθμ.πρωτ. 882220/11.6.2018 και 882911/12.6.2018 πράξεις του Ε.Ο.Π.Υ.Υ., που εκδόθηκαν κατ'εφαρμογή των διατάξεων που έχουν παρατεθεί, επιβλήθηκε σε βάρος της ανωτέρω, το οφειλόμενο από αυτήν προς τον Οργανισμό, για το α' και β' εξάμηνο του έτους 2017, ποσό αυτόματης επιστροφής («claw back»), ανερχόμενο σε 1.203.741,07 και 725.504,60 ευρώ, αντίστοιχα. Ειδικότερα, από τον πίνακα υπολογισμού ποσού αυτόματης επιστροφής που επισυνάπτεται στην πρώτη προσβαλλόμενη πράξη προκύπτει ότι, για το α' εξάμηνο του έτους 2017, η διάθεση προϊόντων της προσφεύγουσας εταιρείας (συμπληρώματα ειδικής διατροφής και υγειονομικό υλικό) προκάλεσε στον Ε.Ο.Π.Υ.Υ. δαπάνη

συνολικού ύψους 2.573.468,09 ευρώ μετά την αφαίρεση της επιστροφής (rebate) και του ποσού των μη αποδεκτών δαπανών και με συνυπολογισμό του Φόρου Προστιθέμενης Αξίας (Φ.Π.Α.). Στον ίδιο πίνακα το ποσοστό υπέρβασης του ορίου δαπάνης για την κατηγορία συμπληρώματα ειδικής διατροφής προσδιορίζεται σε 53,05% και το τελικώς οφειλόμενο εκ μέρους της προσφεύγουσας ποσό αυτόματης επιστροφής υπολογίζεται σε 1.155.441,90 ευρώ, ενώ για την κατηγορία υγειονομικό υλικό προσδιορίζεται σε 12,21%, και το τελικώς οφειλόμενο εκ μέρους της προσφεύγουσας ποσό αυτόματης επιστροφής υπολογίζεται σε 48.299,17 ευρώ. Εξάλλου, από τον πίνακα υπολογισμού ποσού αυτόματης επιστροφής που επισυνάπτεται στην δεύτερη προσβαλλόμενη πράξη προκύπτει ότι, για το β' εξάμηνο του έτους 2017, η διάθεση προϊόντων της προσφεύγουσας εταιρείας (συμπληρώματα ειδικής διατροφής, επιθέματα και λοιπά υγειονομικά υλικά) προκάλεσε στον Ε.Ο.Π.Υ.Υ. δαπάνη συνολικού ύψους 2.119.345,82 ευρώ μετά την αφαίρεση της επιστροφής (rebate) και του ποσού των μη αποδεκτών δαπανών και με συνυπολογισμό του Φόρου Προστιθέμενης Αξίας (Φ.Π.Α.). Στον ίδιο πίνακα το ποσοστό υπέρβασης του ορίου δαπάνης για την κατηγορία συμπληρώματα ειδικής διατροφής προσδιορίζεται σε 37,78% και το τελικώς οφειλόμενο εκ μέρους της προσφεύγουσας ποσό αυτόματης επιστροφής υπολογίζεται σε 699.647,00 ευρώ, ενώ για την κατηγορία υγειονομικό υλικό – επιθέματα προσδιορίζεται σε 15,38% και το τελικώς οφειλόμενο εκ μέρους της αιτούσας ποσό αυτόματης επιστροφής υπολογίζεται σε 25.857,60 ευρώ. Ήδη, με την κρινόμενη προσφυγή και τους πρόσθετους λόγους, η προσφεύγουσα εταιρεία, στρεφόμενη κατά των προαναφερόμενων καταλογιστικών πράξεων του Ε.Ο.Π.Υ.Υ., ως μη νομίμων, ζητεί την ακύρωσή τους με σκοπό τον επανυπολογισμό του ποσού της αυτόματης επιστροφής, όσον αφορά τα συμπληρώματα ειδικής διατροφής, με βάση τα ποσά που τιμολογήθηκαν από την ίδια στον Ε.Ο.Π.Υ.Υ., όπως αυτά έγιναν αποδεκτά, ανερχόμενα σε 357.670,18 ευρώ.

11. Επειδή, ειδικότερα η προσφεύγουσα προβάλλει, μεταξύ άλλων, ότι μη νομίμως, με τις προσβαλλόμενες πράξεις, της επιβλήθηκε ποσό αυτόματης επιστροφής (claw back), υπολογιζόμενο για το σύνολο των συμπληρωμάτων ειδικής διατροφής, που διέθεσε, ως εισαγωγέας, στην ελληνική αγορά, ενώ, κατ'ορθή ερμηνεία και εφαρμογή των ισχυουσών διατάξεων, έπρεπε να επιβαρυνθεί μόνο καθόσον αφορά τα προϊόντα, τα οποία η ίδια διέθεσε, ως πάροχος του Ε.Ο.Π.Υ.Υ. και σε εκτέλεση συναφθεισών με αυτόν συμβάσεων και όχι για τα προϊόντα, που διέθεσε σε τρίτους, συμβεβλημένους με τον Ε.Ο.Π.Υ.Υ., παρόχους τούτου, οι οποίοι, κατά τον τρόπο τούτο απαλλάσσονται από το συνολικό κόστος, που σχετίζεται με την επίμαχη επιβάρυνση. Η προσφεύγουσα δε υποστηρίζει, περαιτέρω, ότι η επιβαλλόμενη κατά τα ανωτέρω ρύθμιση οδηγεί σε αδικαιολόγητη δυσμενή μεταχείριση μιας συγκεκριμένης κατηγορίας επαγγελματιών υγείας, η οποία αντίκειται στις απορρέουσες από τα άρθρα 4 και 5 του Συντάγματος αρχές της ισότητας και επαγγελματικής ελευθερίας, αλλά και αυτή της αναλογικότητας.

12. Επειδή, εξάλλου, ο καθού με τις υπ' αριθμ. πρωτ. ΔΒ3Ε/537οικ.12949/11.4.2019 έγγραφες απόψεις του και το από 14.11.2019 υπόμνημά του, προβάλλει ότι η ένδικη επιβάρυνση υπολογίσθηκε νομίμως σε βάρος της προσφεύγουσας, σύμφωνα με τις προαναφερόμενες διατάξεις του άρθρου 100 του ν.4172/2013 και τις κατ' εξουσιοδότηση αυτού εκδοθείσες

υπουργικές αποφάσεις, ενόψει του ότι “τα εισαγόμενα και διατιθέμενα, είτε στους ασφαλισμένους είτε σε έτερους, από αυτήν σκευάσματα ανήκουν στην κατηγορία εκείνη στην οποία παρατηρήθηκε αύξηση των προβλεπόμενων ως επιτρεπόμενων, από τις κείμενες διατάξεις, ορίων δαπανών του προϋπολογισμού του ΕΟΠΥΥ”, καθώς και ότι ο οικείος καταμερισμός έγινε σύμφωνα με τους ορισμούς των ισχυουσών διατάξεων, η εξαμηνιαία δε δαπάνη, που προκλήθηκε από τα προϊόντα που εισάγει η προσφεύγουσα, προέκυψε “από το άθροισμα όλων των μηνιαίων υποβαλλόμενων δαπανών όλων των συμβεβλημένων παρόχων που χορήγησαν προϊόντα της εταιρείας”.

13. Επειδή, υπό τα ως άνω δεδομένα και σύμφωνα με όσα έγιναν δεκτά στη μείζονα σκέψη, σχετικά με την έλλειψη συμβατότητας της διατάξεως, που προβλέπει την επιβολή σε βάρος των εισαγωγέων, διανομέων/προμηθευτών ποσού αυτόματης επιστροφής (claw back), υπολογιζόμενου για το σύνολο των συμπληρωμάτων ειδικής διατροφής, που διαθέτουν, στην ελληνική αγορά και δη τόσο όταν η διάθεση γίνεται από αυτούς, ως παρόχους υγείας, προς τον Ε.Ο.Π.Υ.Υ. και σε εκτέλεση συναφθείσας μεταξύ τους συμβάσεως, όσο και όταν η διάθεση γίνεται προς τρίτους παρόχους υγείας προς τους οποίους οι εισαγωγείς διαθέτουν τα προϊόντα τους στα πλαίσια ασκήσεως του επιτηδεύματός τους, προς τις απορρέουσες από το Σύνταγμα αρχές της ίσης μεταχείρισεως των πολιτών, της επαγγελματικής ελευθερίας και της αναλογικότητας, το Δικαστήριο κρίνει ότι μη νομίμως, με τις προσβαλλόμενες πράξεις, επιβλήθηκαν σε βάρος της προσφεύγουσας ποσά claw back, συνολικού ύψους 1,855,088,89 ευρώ. Και τούτο, αφού τα εν λόγω ποσά αφορούν σε δαπάνη του Ε.Ο.Π.Υ.Υ., την οποία δεν προκάλεσε η ίδια εξαιτίας της διαθέσεως των προϊόντων της (συμπληρώματα ειδικής διατροφής) σε ασφαλισμένους αυτού δυνάμει συμβάσεων που είχε συνάψει με τον Οργανισμό, αλλά τρίτοι συμβεβλημένοι με τον Ε.Ο.Π.Υ.Υ. (π.χ.φαρμακεία) ως πάροχοι υγείας, οι οποίοι προμηθεύτηκαν τα εν λόγω προϊόντα από την εταιρεία ως εισαγωγέα τούτων. Κατά συνέπεια, οι ως άνω πράξεις, ως μη νόμιμες, πρέπει να ακυρωθούν και να επανυπολογισθεί από τον Ε.Ο.Π.Υ.Υ. το οφειλόμενο από την προσφεύγουσα ποσό της αυτόματης επιστροφής, αφαιρουμένης της δαπάνης των σκευασμάτων ειδικής διατροφής, τα οποία η ανωτέρω πώλησε ως προμηθεύτρια σε τρίτους παρόχους υγείας και οι τελευταίοι στη συνέχεια υλοποιώντας σχετική με τον Ε.Ο.Π.Υ.Υ. σύμβαση τα διέθεσαν στους ασφαλισμένους του τελευταίου.

14. Επειδή, κατ’ακολουθία, πρέπει η προσφυγήνα γίνει δεκτή, καθόσον στρέφεται κατά του, να ακυρωθούν οι προσβαλλόμενες πράξεις του τελευταίου και να διαταχθεί ο επανυπολογισμός του οφειλόμενου από την προσφεύγουσα ποσού της αυτόματης επιστροφής (claw back), όπως ειδικότερα ορίζεται στο διατακτικό. Περαιτέρω, ενόψει της μερικής νίκης και ήττας των διαδίκων, πρέπει να διαταχθεί η απόδοση στην προσφεύγουσα μέρους του παραβόλου που κατέβαλε, κατ’άρθρο 277 παρ.9 εδάφιο γ’ του Κ.Δ.Δ., ανερχόμενου σε 50 ευρώ, ενώ, εκτιμώντας τις περιστάσεις, το Δικαστήριο κρίνει ο καθού Ε.Ο.Π.Υ.Υ. πρέπει να απαλλαγεί από τα δικαστικά έξοδα της προσφεύγουσας, κατ’άρθρο 275 παρ.1 εδάφιο τελευταίο του Κ.Δ.Δ..

ΔΙΑ ΤΑΥΤΑ

.....

Δέχεται την προσφυγή, καθόσον στρέφεται κατά του

Ακυρώνει τις 882220/11.6.2018 και 882911/12.6.2018 πράξεις του Ε.Ο.Π.Υ.Υ..

Διατάσσει τον καθού η προσφυγή να επανυπολογίσει το οφειλόμενο από την προσφεύγουσα ποσό της αυτόματης επιστροφής (claw back), για το α΄ και β΄ εξάμηνο έτους 2017, αφαιρουμένης της δαπάνης των συμπληρωμάτων ειδικής διατροφής, τα οποία η ανωτέρω πώλησε ως προμηθεύτρια σε τρίτους παρόχους υγείας και οι τελευταίοι στη συνέχεια υλοποιώντας σχετική με τον Ε.Ο.Π.Υ.Υ. σύμβαση τα διέθεσαν στους ασφαλισμένους του Οργανισμού.